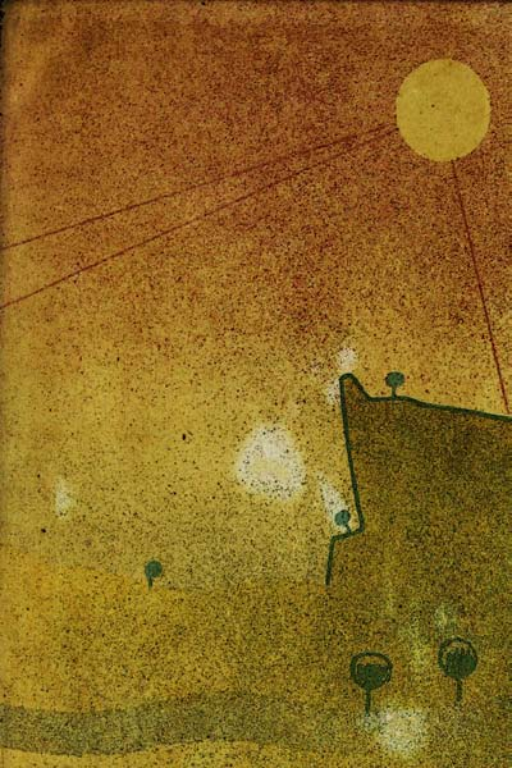

6-23

Բ. ՇԱՀԱԻՄՅԱՆ

ሆ ሀ ሥ ሰ ሰ ሰ ሰ

ԳԵՑԱԿԱՆ ՀՐԱՑԱՐԱԿԱԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՏԵՐԵՎԱՆ 1994

1936

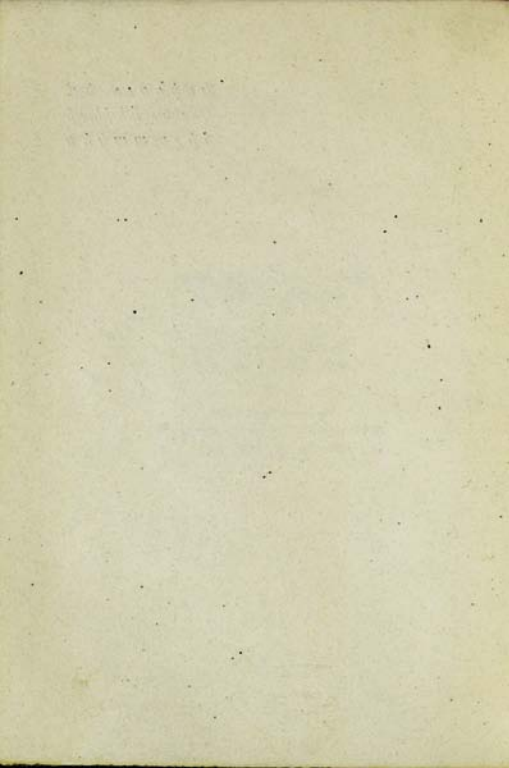
Կազմը, փարզացը, յով մկտրմերը
մկտրիչ Ե. Հովեանմիտյանի

Պատ. խմբ. Ռ. Արայան
Տեխն. խմբ. Տ. Խաչվանյան
Սրբազրիչ Հ. Դաւիթանյան

Պետերսբուրգի տպարան
Գլխավոր լիտագր 259, Գլխավոր 1269,
Հրատ. 3530, Տիրամ 4000:

Ծ Վ Ի Ը Ո Ւ Մ Ե Մ
Մ ու լ ու չ Խ ե չ Ի կ ո վ Ի
հ ի շ ա տ ա կ ի ն

ՄՈՒԿՈՒՋ ԽԵՋԻԿՈՎԻ
ՄԱՂԸ

Հիվանդանոցի միջանցքում խռնվել եր հենց աշխատանքից յեկած բանվորների բաղմուխունը։ Նրանք մինչև հիվանդանոց հասնելը շատ եյին շտապել, հեալով բարձրացել եյին հանձերը տանող զառիվերը։ Հիվանդանոցի միջանցքում, յերբ դեղերի սուր հոտը նրանց սթափեցրել եր, նրանք ասես նոր եյին հասկացել, թե ու՞ր եյին շտապում ու զրդջացել եյին, վոր արդեն հասել են այդտեղ։

Միջանցքում մյուսներին մոլորված ու տխուր դռնելով, իրենք ել գլխիկոր կամ արտհագուտի կոճակների հետ եյին խաղում, կամ գլխարկները ձեռքների մեջ առած անընդհատ պտտում եյին, տրորում։

Նրանք մեկ-մեկ անցնում եյին հինգերորդ սեն-

յակի առաջից ու դռնից անհամարձակ ներս նայում : Այնտեղ պառկած եր նրանց սիրելի Մուկուչը, ընդամենը մի քանի ժամ առաջ վողջ ձուլարանը Մուկուչի ձեռքին եր. նա լեզենդար հերոսի նման ընթացք եր տալիս հրահեղուկ մետաղե ձուլվածքին, յերբ հանկարծ կույր մի պատահականությամբ այդ ձուլածոն նրան դարձրեց բոցավառված կենդանի մի սյուն, վոր վազվզում եր կոնվերտորների արանքում ապա հսկայական կաղնու նման նա տապալվեց դետին, ծանր հեալով խոր այրվածքներից :

Յերբ արդեն դործարանի բժիշկն ու քույրերը փաթաթել էին Մուկուչին ու հաղթանդամ Մուկուչը դարձել եր բամբակի վիրակապի մի հսկայական զանգված՝ դրված պատգարակի մեջ, ձուլարան յեկավ Մուկուչի կինը :

Նա նայում եր Մուկուչի դեմքի բամբակներից ազատ մնացած մի մասին, վոր խանձված ու սևացած եր, նայում եր առանց արտևանունքների, նրա աչքերին, խաշված, պապակած շուրթերին ու վշտից փետում եր մազերը, անխճում :

— Քանդվի՛ ես զավոդը, վոր վերջը քո կյանքը տարավ :

Մուկուչը, վոր յերկաթե առողջությամբ ու կամքով դիմադրում եր անտանելի ցավերին և դեռ չեր կորցրել դիտակցությունը, պղտոր, հանդիմանող հայացքով նայեց կնոջն ու հաղիվ շարժելով այրված շուրթերը միմեջանց՝

— Զավոդ ա, ամեն բան կպատահի, դեռ յերեխանց մասին մտածի...

Հիմնականացում Մուկուչի մոտ նստել եր նրա մայրը, մահճակալի շուրջը շվարած կանգնել եյին բժիշկներն ու քույրերը, նրա ընկերները, Ակորը, Մելիքը Հերակլին: Նրանք մթնած, շվար կանգնել եյին ու անդոր լսում եյին Մուկուչի ծանր հառաչանքները:

Մուկուչին փրկելն անհնար եր. նրա կյանքի ժամերը հաշված եյին, բայց Մուկուչն առանց գիտակցությունը կորցնելու իր սեւ, խանձված գեմքը մի կերպ թեքում եր, հաղիվ մի քանի վայրկյան բացում եր մեկ կամ մյուս աչքը, ճանաչում եր իր մոտ յեկողին, մի յերկու. խոսք եր փոխանակում, վոչ-վոքի անուշադիր չեր թողնում:

Մահը խորթ, հասկացողություն եր Մուկուչի համար: Յեւ ի՞նչպես կարելի յեր անկենդան պատկերացնել վարպետ Մուկուչին, վորը հիացմունք եր պատճառում, յերբ մարդ նրան տեսնում եր ձուլարանում աշխատելիս: Պարթևահասակ, խոշոր կազմվածքով քառասունին մոտ մարդ եր Մուկուչը: Յերբ նա կոնվերտորի մոտ կանգնած՝ ձեռքը ճակատին ձուլածոյին եր նայում, թվում եր, թե այդ նրա ուժից են դղրդում շիկացած մետաղով հղի կոնվերտորները: Ձեռքը ճակատից չհեռացնելով առյուծի հայացքով նայում եր Մուկուչը, մոտենում եր, աջ ձեռքից գուրս եր քաշում բրեզնտե կոշտ ձեռնոցն ու ամուր, զգացմունքով սեղմում իր մոտ յեկողների ձեռքը: Ու յերբ իր կոշտ ափի մեջ եր առնում ձեր ձեռքը՝ ասես վոչ թե մարդ եր բարեւում ձեզ, այլ ձեր ափը գտնվում եր եքսկավատորի հզար բռան

մեջ։ Ձեր ձեռքը թողնելով, Մուկուչը նախ սովորականի նման կհարցնեի ձեր առողջությունը, իր կապտավուն, մանր աչքերով կփայտար, ապա կասեր թե ինչպես են աշխատում կոնվերտորները, ինչ ե պահաս, թե այդ հերթին քանի տոնն պղինձ կարելի չե ապասել։

Յեւ հիմա, այդ կենդանի, հզոր, յեռանդուն մարդը բամբակի ու սավանների մեջ փաթաթված, մահճակալին ընկած գալարվում եր, ծանր հառաչում։ Նրա հառաչանքը թափանցում եր իր ընկերների հոգու խորքը, այնտեղ տալն ու վրա յեր առնում ամեն ինչ ու նրանք ծանր շնչելով, զայրացած իրենց անդորության վրա, դարձնում եյին յերեսները, վոր հանկարծ Մուկուչը շնկառի իրենց արցունքը։

Մուկուչը չեր հավատում մահվան։ Բայց նա խոսում եր մահվան մասին։ Նա այդ անում եր վոչ թե հուսահատությունից, այլ ծանր ցավերից։ Նա մի անգամ միայն ցավազարի նման ուժեղ գոռաց ու լուց։ Քիչ հետո նա բացեց աչքերն ու նայելով ընկերներին առաց։

—Յերանի մեռնեմ՝ ազատվեմ այս ցավերից։

Մի քանի ժամից Մուկուչն ազատվեց այդ ծանր ցավերից։

Բանվորական ավանն ընկղմվել եր խոր վշտի մեջ։ Մուկուչի ինժեները լսելով նրա մահվան լուրը՝ ուշադնաց յեղավ։ Բոլորը, Մուկուչի ընկերները, նրա ծանոթները, բոլոր նրանք, վոր վորհես գործ եյին ունեցել Մուկուչի հետ, հազիվ եյին զսպում իրենց արցունքները նայելով ու շրջանակի մեջ ա-

առած շրջանային թերթի համարին, վոր ամբողջութիւն նմիրված եր Մուկուչի վողրերգական մահվան, նրա հիշատակին: Վողջ բանվորական ամանը գնում եր Մուկուչի դադաղի յետեից:

Ժպտում եր Լոռվա դարնանային գեղեցիկ առավոտը: Գուլնգուլն ծաղկել էին ծիրանի ու բալի ծառերը, կանաչ ուռիները կախված Դերեստի վրա ջրերի հայելու մեջ նայելով հրճվում էին իրենց նազելի տեսքով: Նոր յերևացած ծիծեռնակներն ասես վողևորված պայծառ յեղանակից, ջերմ արեւից, ու Դերեստի փրփրաբաշ ջրերից, թեթեւ թռիչքով խոտի մի կտոր կտուցներին առած շտապում էին նորոգելու իրենց բույնը:

Այս ամենին աններդաշնակ, ծանր հնչում եր մահվան քայլերգը: Գործարանի սուլիչը, վոր 16 տարի շարունակ ամեն որ աշխատանքի յեր կանչել Մուկուչին, այժմ տխուր վերջին հրաժեշտն եր տալիս նրան: Բանվորական ամանի միջով անցնող դրնացների շողեքարչերը Մուկուչին ճանապարհ էին դնում իրենց սուլոցներով ու նրանց խրճապանքը Լոռու ձորերում ասես ամեհի լեռների սուգը լիներ իրենց ծոցից դուրս յեկած Ժայռի պես ամուր Մուկուչի համար:

Լեռան գլխին կեցած գործարանի վիթխարի ծրխ ներույզը, վորն իր առատ կաթնագուլն ծուխը թեքել եր դեպի հանքերի ձորը, ասես իր հրաժեշտի թաղկինակն եր թափահարում սիրելի Մուկուչին: Այդ ծխնելույզի տակ կսկիծը սրտերում, բայց ավելի համառ աշխատում էին նրա ընկերները:

Յերբ Վերջին անգամ Մուկուչին իրենց ուսերին առան նրա ընկերները, Մուկուչի մայրը կախվեց դադաղից, նայեց դործարանի կողմը, այնտեղ ուր յերկար տարիներ Մուկուչը ընթացք եր տվել հրեղեն լալաներին:

Նա նայեց վիթխարի ծխնելույղից բարձրացող ծխի քուլաներին ու դառնալով Մուկուչին առաց:

— Զավոդի ծուխը բարձրանում ա, դու ետ ո՞ւր ես դնում, Մուկուչ ջան...

Մինչ այդ բոլորը մի կերպ զսպել էին իրենց: Բայց այլևս հեկեկանքը զսպելն անհնար եր. անհուն կսկիծը ամուր սղծել եր բոլորի կոկորդը:

Ու լուռ հեկեկանքով, գլխիկոր հերոս ընկերոջ դադաղն ուսերին, նրանք քայլում էին աշխատելով չլսել Մուկուչի մոր սիրտ մաշող բայաթին...

Իսկ նա սրտակտուր, առանց մի վարկյան հանդստանալու կանչում եր՝

— Բա պղինձն ո՞վ ա կալ անելու, իմ առում— բալասի Մուկուչ ջան...

* * *

Զուլարանում վոչ վոք չի մոռանա Մուկուչին:

Այդ վոչ միայն նրա համար, վոր Ուզունլարի գեղջուկ Մուկուչ Սաչիկյանը իբրեւմ հիանալի մարդ, զգայուն ընկեր ու վարպետ, բոլորի համար դարձել եր սիրելի ու մտերիմ Մուկուչ Սեչիկով: Վոչ ել նրա համար, վոր Մուկուչը հիանալի վարպետ եր,

վոր նա մետադե լավաների իսկական հրամանատար
եր։

Նրան չեն մոռանա, վորովհետև թուրքի ական-
ջին հնչում են նրա խանձված շուրթերից գուրս յե-
կած բառերը։

— Զավոդ ա, ամեն բան կպատահի...

Նա աշխատեց ու մեռավ վորպես հերոս, նրա
ամբողջ կյանքն ընթացավ հերոսին վայել պարզու-
թյամբ, հասարակ ու համեստ։

Նա մետադե լավային զոհ դնաց այն ժամանակ,
յերբ փորձում եր հարևան գործարանի դեն թափ-
վող մնացորդներից պղինձ ստանալ։ Յեվ յերբ նա
հնոցի մեջ նայում եր՝ տեսնելու, թե ինչպես ե գը-
նում ձուլման պրոցեսսը, հնոցում առաջացած գազերի
պայթյունը նրա յերեսին նետեց ձուլված պղինձը։
Ու յերբ կինը անիծում եր այն գործարանը, վորին
նա տվել եր վողջ կյանքը, նա բարկացած մրմնջաց՝

— Զավոդ ա, ամեն բան կպատահի...

Հերոսի ըմբռնողությունը շոշոփելի յեր գառ-
նում ամենքի համար, ովքեր վոտից գլուխ ճանա-
չում եյին Մուկուչ Խեչիկովին՝ կոնվերտորի մոտ կե-
ցած այդ հասարակ, կոշտ մարդուն։ Նա կիսագրա-
գետ բանվոր եր, բայց իր գիտակցության մեջ այն-
պիսի ուժ եր կուտակել, վորը նրա համար սովորա-
կան բան եր դարձնում իր պոստում մեռնելը։

Յեվ հիմա յել, յերբ ականջիդ հնչում ե մահ-
վան քայլերդն ու գործարանի ու շոգեքարչերի սու-
լոցները, յերբ հիշում ես այն վշտով համակված
մարդկանց, վոր գլխիկոր, թաց աչքերով քայլում

եյին սիրելի Մուկուչի դադաղի յետեից, նորից
սեղմում ե կոկորդը, ինչ վոր բան անհանգիստ ե ա-
նում քեզ ներքուստ:

Մարդ չի կարողանում դադաղի հետ համատեղել
կոնվերտորի մոտ կեցած կենդանի Մուկուչ Խեչի-
կովին:

5602
545
A 5811

ԲԱԶԱՁ ՄՈԼՈՄՈՆԻ ԱՅՐԻՆ

Աղիլին հանդիպեցի յերկար ընդմիջումից հետո, յերբ մի քանի տարի յեր, ինչ խորհրդայնացել եր յերկիրը: Թեև խորհրդայնացումից հետո Աղիլը կորցրել եր իր վողջ ունեցվածքը,—իսկ այդ ունեցվածքը փոքրիկ դյուղաքաղաքի կես թաղամասը բռնող միհարկանի շենքեր եյին ու մի ընդարձակ այգի, թեև մեռել եր Աղիլի ամուսին Սուլոմոնը, այնուամենայնիվ նա արտակարգ բարձր տրամադրութեան մեջ եր: Նա ավելի յեր գերացել ու խոշորացել, չընայած իր հասակին կարմրութունից փայլում եյին նրա լայն աչտերը, նրա դեմքից չեր իջնում ժպիտը: Նա ուրախ քրքշում եր լայն քացելով անատամ բերանը:

Աղիլը դեռատի, մարմնեղ գեղջկուհի յե լինում,

յերբ խնամախոսները դալիս են հայտնում, վոր Սո-
լոմոնը ցանկանում է ամուսնանալ Աղիզի հետ։ Ու-
րախանում են Աղիզի ծնողները, նրանք լցվում են
հպարտության զգացմունքով, վոր «բազարում»,—
փոքրիկ գյուղաքաղաքում՝ բազազ փեսա պիտի ու-
նենան։

Այդ ամուսնությունը սակայն, այնքան հեշտ չէր
Սոլոմոնի համար, վորի ամբողջ կյանքը հաշիվ ու
մտածածք էր։ Արշինը ձեռքին չափել է նա կտոր-
ներն ու մտածել։ Խանութի դռանը, ծառի ստվերում,
նարդի խաղալիս, Սոլոմոնը գցել է զառերն ու մտա-
ծել։ Մտածել է ամուսնանալ Աղիզի հետ Սոլոմոնն,
ու հաշիվներ է արել։ Իսկ հաշիվներն արել և ենպես,
վոր վերջը տակը մի բան մնա, վոր ինքը դառնա
քաղաքի առաջին վաճառականը։ Գիտեր Սոլոմոնը,
վոր ավելորդ ծախսերի հետ և կապված ամուսնու-
թյունը, ընտանիք պահելը, բայց յերկար մտածելուց
հետո համոզվել էր, վոր ուրիշ յեղ չկա, վոր ան-
հրաժեշտ է այդ քայլն անել։ Սոլոմոնին այդ վորոշ-
մանն էր հանգեցրել և ժառանգ ունենալու անհրա-
ժեշտությունը, վորպեսզի իր ունեցվածքը ցած ու
ցրիվ չդար։ Բացի այդ, նա ստիպված չէր լինի խա-
նութում ծառայող պահել։ Իր յերեսխաներն իր հետ
կաշխատեյին։ Իսկ Աղիզին ընտրել էր այն պատճա-
ռով, վոր կարծում էր, թե նա գեղջկուհի լինելով
տառնձին պահանջներ չի առաջադրի և խոնարհ կին
կլինի իրեն։

Այդպես էլ Սոլոմոնն ամուսնանում և Աղիզի հետ։

Աղիզին հենց առաջին որից դուր չի դալիս Սոլոմո-

նը: Նրա զեղջկական հոգին հաշտվել չեր կարող
այդ չոր, համրիչ դարձած մարդու հետ: Յեւ կյան-
քում ճանաչելով Սուլմոնին, նա ամենից լավ հաս-
կացավ, թե ի՞նչու այդ բաղադրին ժլատ Սուլմոնն ա-
նունն եյին տվել:

Ամուսինները համարյա շարաթներով իրար հետ
չեյին խոսում, վորովհետեւ խոսակցութեան նյութ
չեյին գտնում: Ազիզին բոլորովին չեյին հետաքրքրում
Սուլմոնի առևտրական գործերը: Սուլմոնն ել
իր հաշիւներից բացի, վոչ մի բանի մասին չեր կա-
րող խոսել ու մտածել:

Ճաշերին շատ հաճախ տուն չեր գնա Սուլմոնը,
իսկ յերբ գնար, ասեա դողունի մի բան կուտեր, հետ
կֆաշվեր թախտին ու դարմանքով կնայեր, թե ինչ
չատ ե ուտում Ազիզը: Ապա կմտածեր Սուլմոնը,
վոր հակառակ իր սպասածի խնայողութեան մասին
չատ չի մտածում Ազիզն ու ճաշի հետ պանիր ել ե
հանում սեղան: Այդ մասին ի հարկե, դեռ վոչինչ չեր
խոսում Սուլմոնը:

Յերբ ճաշին տուն չեր գնում Սուլմոնը, անցնում
եր իր յեղբոր խանութը: Նրա յեղբայրը՝ Պավլեն,
վոր դեռ սիրտ չեր արել ամուսնանալ ու խոր մտա-
տանջութեան մեջ եր, — ամբողջ որն անց եր կացնում
իր յերկաթեղենի խանութում: Ճաշերին, յերբ նրան
հյուր եր գնում իր յեղբայր Սուլմոնը, կողքի մրդա-
վաճառ — սպասիկից կեա Փունտ չամիչ եյին վերցնում
նրանք, մի Փունտ հաց, ու լուռ, առանց մի խոսք
փոխանակելու ճաշում եյին: Ապա յերբ վերջացնում
եյին ճաշը ե հանկարծ դրսից լսվում եր թեյալա-

ճառ պարսիկի ձայնը, յերկար մտաւտանջվում եյին նրանք մի—մի բաժակ դարչինով թեյ խմեն, թե այդ որը կարելի յեր անց կացնել և առանց ավելորդ շռայլության:

Աղիլի դրությունը հուսահատական եր: Բայց նա չեր հուսահատվում ու կարծում եր, վոր ամեն ինչ զեպի լավը կգնա, յերբ իրենք յերեխաներ ունենան: Յեղ իրող, յերբ նա մի տղա ծնեց—պայծառացավ Սոլոմոնը, ժպտաց այդ որը և նույնիսկ շոյեց Աղիլի գլուխը: Բայց այդ յերկու որ տեեց միայն: Յերեխայի ծնունդը կարծես Սոլոմոնին ավելի լցրեց պատասխանատվության զգացումով ու նա ավելի լուսկայաց, ավելի ժլատ դարձավ: Յերեխան ծնվելուն պես նա մի նոր շենքի հիմք դրեց: Հիմքի վրա հալաքվել եյին վարպետները, խաչը ձեռքին կանգնել եր քահանան, քայց Սոլոմոնը դեռ չեր վորոշել կարեւոր մի բան: Նա դեռ մտածում եր, թե շենքի հիմքի անկյունում վոսկե դրամ ձգի, թե՞ արծաթի, վոր հիմքն անխախտ ու ամուր լինի, վոր Աստված իր շենքը դերծ պահի ամեն փորձությունից:

Ու յերեսը խաչակնքելով, Սոլոմոնը, բոլորի աչքի առաջ աչքերը փակելով մի վոսկե տասր ուրլանոց հանեց պրպանից ու նետեց խոր փորած հիմքի մեջ: Այդ գիշեր նա չկարողացավ քնել մի վոսկին կորցնելու մտքից և այն կասկածից, թե գիշերը վարպետները վոսկին կարող են հանել հիմքից:

Աղիլի մտածում եր, թե յերեխայի մեծանալու ու նոր յերեխա ծնվելու հետեանքով կփոխվի Սոլոմոնը: Բայց նրանք ունեցան յերկրորդ, յերրորդ,

չորրորդ, հինգերորդ, վեցերորդ յերեխան և դրանից դրութիւնը միայն վատացաւ: Նրանց կյանքը վեր եր ածովի անվերջ մի կռիւ: Մաշվում եյին յերեխաների շտերը, մաշվում եյին նրանց շորերը և Աղիզը պետք ե մի շաբաթ մարդուն ասեր, պիտի կռիւր նրա հետ, յերեխան պիտի մի չորս որ բորիկ դպրոց գնար, վոր Սոլոմոնը հարեւան մաշկակարից մի գուլգ չուտտ վերցնէր յերեխայի համար: Սոլոմոնը իր հերթին հանդիմանում եր կնոջը, վոր նա հաշիւ չգիտէ, վոր նա անշնորհք ե և մեծ յերեխաների հազուստը լայ չի հարմարեցնում փոքրերին ու ամեն մի չոր մաշվելիս խկույն կտոր ե պահանջում: Որերով թեյ չեյին խմի ժլատ Սոլոմոնի տանն ու յերբ յերեխաները շաքար պահանջեյին նա ակնարկելով չենքի կիսատ մնացած տանիքը կասեր.

—Սպասեցեք տան գլխին փափախ գնենք, հետո չայ շատ կխմեք...

Աղիզն ալեւս, ամեն ինչից հույսը կտրած աղոթում եր աստծուն: Ու միշտ յեկեղեցի գնալով Աստծուց միայն մի բան եր խնդրում, —այն, վոր Սոլոմոնը գոնե յերկու տարի իրենից շուտ մեռնի, վոր գոնե յերկու տարի նրանից հետո հանգիստ կյանք տեսնի ինքը:

Յերբ յերկիրը խորհրդայնացաւ բազազ—Սոլոմոնը կաթվածահար չեղաւ: Այդ դարմացրեց բոլորին և ատաջին հերթին Աղիզին: Բայց ասես խելագարվել եր նա, թուլացել եյին նրա ծնկները: Սոլոմոնը գունատ, դադաղից բարձրացածի սարսափած հայացքով նայում եր կյանքին ու վռչինչ չեր հասկանում: Ա-

մեն ինչ սոսկալի ցավ եր պատճառում նրան մինչև վոսկրի ծուծը։ Անմիտ թափառում եր նա, անկապ խոսքեր եր ասում, արշինով չափելու ձևեր եր անում, խոսում եր մուշտարիների հետ, հայհոյում եր շենքի բնակիչներին՝ բակը կեղտոտելու ու բընակարանի վարձն ուշացնելու համար։

Հանկարծ սթափվում եր նա ու հասկանում, վոր վոչ բնակիչ կա, վոչ մուշտարի, վոչ արշին։ Այդ սարսափելի յեր լինում։ Այդ ժամանակ նա խորասուլքում եր իր պղտոր ու քառասյին մտքերի տիղմի մեջ, անդոր կատաղությունից կրճատացնում եր ատամներն ու հառաչում հոգու խորքից։

Աղիղը տեսնում եր այս, ասես քիչ խղճահարվում եր, բայց հիշելով անցյալը, միխթարվում եր, Սուլոմոնի տանջանքը համարելով իր կործանված կյանքի, իր տանջանքների հատուցումը։

—Հո աստված լսեց ինձ, — ամբողջ հոգով քրքրվալով ասում եր Աղիղը, — հոգը նրա դուռիս, վոնց վոր հոգեցի. մենակ բուշեխենբըր յեկան նրա հախիցը։ Պատերը դեռ շարեց—դեն շարեց, վերջը բանջար ուտելով սասկեց։

Ու գոհ իր վիճակից և այն բանից, վոր Սուլոմոնի մահից հետո վոչ թե յերկու, այլև ամբողջ վեց տարի յե ապրում արդեն առանց նրա ճնշիչ ներկայությունն զգալու, Աղիղն իրեն թեթև, ուրախ, մի տեսակ յերիտասարդացած եր զգում։

Տղաներից ել դժգոհ եր Աղիղը։

—Նրանքել իրենց հոր նման չունդուրս յեկան...

Գանդատվում եր Աղիղը։ Նրանցից վորը հաշիս-

պահ, վորը պահեստապետ և խորհրդային աշխատող
եր, բայց դադտնի առևտրով եյին զբաղվում: Նրան-
ցից և վոչ մեկը չեր ցանկանում իր խնամքի տակ
առնել ծերացած մորը:

—Դատարանով ջանները հանում եմ, ամեն ամիս
իմ ապրուստի վոզն առնում եմ ու ինձ համար ապ-
րում:

Աղիզը միանգամայն անկեղծ եր:

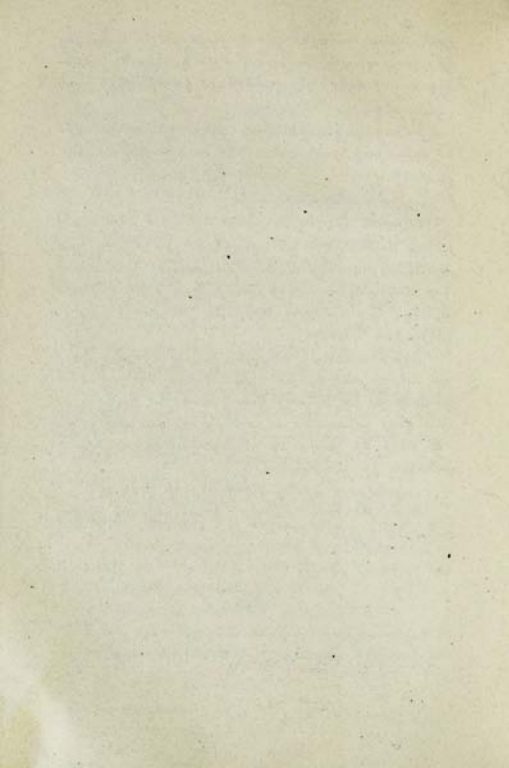
Այնպես, ինչպես իր վողջ կյանքում չեր սիրել
բազադ Սոլոմոնին, նա այնպես ել չեր սիրում նրա
տղաներին, վորոնք արյան հետ ստացել եյին իրենց
հոր մանր առևտրականի քսույությունն ու ժլատու-
թյունը, վոր այնքան խորթ եր Սոլոմոնի այրու
զեղջկական հոգուն:

Աղիզը տասնյակ տարիներ ապրել եր այդ մար-
դու հարկի տակ և նրա հոգին մնացել եր անարատ
ու մաքուր: Նա ամբողջ հոգով ատել եր Սոլոմոնին,
նրա վողջ շրջապատն ու ընկերներին, վորոնցից ա-
մեն մեկը մի չարիք եր հասարակության համար և
բռնակալ իր ընտանիքում:

Հոկտեմբերը նրանց ջնջեց յերկրի յերեսից:

Ահա, թե ինչու այնպես կենսուրախ եր բազադ
Սոլոմոնի այրին:

ՖԵՈՂՈՐ ԻՎԱՆԻՉԻ ԿՅԱՆՔԸ

Սարսափելին մեռավ։

Մեռավ վորնչես նախահեղափոխական հայկական գյուղի վարժապետ, վոր ամուրի ու անտեր արդեն ծերանում եր։

Նա խաղաղ ապրում եր գյուղում, այցելում եր տերտերի ու գյուղի անվանի մարդկանց տները, ամառվա շոգին սառը թան եր ուզում իր քույր Մարանից կամ տիրուխնուց, թափառում եր այգիներում, յերբեմն սար եր բարձրանում ու անհոգ կյանք վարում լեռներում։

Այսպես հոսում են որերը, մինչ 1905 թվին Անդրկովկասում ծայր են առնում ազգամիջյան կոտորածները։

Սարսափահար գյուղացիները հավաքվում են
գյուղի միակ գրադետ մարդու մոտ՝

— Ի՞նչ, խաբար կա, վարժապետ...

Վարժապետը, վոր վշտից արդեն մի քանի թաս
հոնի ողի յեր կոնծել, ձեռքին շուռ ու մուռ եր տա-
լիս «Մշակ»-ի վերջին համարն ու գլուխն որորե-
լով պատասխանում։

— Սարսափելի յե ժողովուրդ, սարսափելի՛...

Թեև ժողովուրդը չի հասկանում սարսափելի
բառի իմաստը, բայց վարժապետի տեսքից ու ձայ-
նալարերի դողողից հասկանում ե, վոր ինչ վոր
սարսափելի բան ե կատարվում։

Այնքան ե ազդում գյուղացիների վրա այդ բա-
ռը, վոր դրանից հետո վարժապետի անունը կնքում
են «սարսափելի»։

Յեւ 13 տարի անց, 1918 թվին գյուղի ուսուցիչ
Արտեմ Իվանիչը վախճանվեց վորպես «սարսա-
փելի», վորին այլ կերպ չեյին կանչում գյուղում։

Ու մյուս առավոտ իմանալով, վոր վարժապետը
վախճանվել ե, գյուղացիները գլուխներն որորելով
ասում եյին՝

— Հայիս, մեր սարսափելի, հայիս...

Ու այդպես անտեր ու անշուք, հայկական մո-
ռացված գյուղում իր մահկանացուն կնքեց Ներսիս-
յան դպրոցն ավարտած հայ ուսուցիչը։

Սարսափելին Ֆյոդոր Իվանիչի կրտսեր յեղ-
բայրն եր։

Ինքը Ֆյոդոր Իվանիչը նույնպես ուսուցիչ եր,
նույնպես յերկարամյա ուսուցիչ, վորը նույնպես ա-

մուրի ու անտեր եր մնացել, մինչ մի որ տեսել եր, վոր կզակից արդեն պատկառելի, ճյուղի պես ճերմակ մորուք ի կախվել:

Բայց մի քիչ այլ կերպ եր ընթացել Յոդոր Իվանիչի կյանքը:

Նա նախ և առաջ վոչ թե Ներսիսյան դպրոցն եր ավարտել, այլ ուստական մանկավարժական սեմինարյա, դասատու յեր յեղել վոչ թե հայկական ծրխական դպրոցներում, այլ մի փոքրիկ գյուլաքաղաքի ուսական դպրոցում:

Ընտանեկան կյանք չուներ Յոդոր Իվանիչն ու նրա մեջ ել յերջանկություն չեր փնտռում:

Յեթե իր յեղբայր Սարսափելին իր համուսնանալը հիմնավորում եր նրանով, թե՛

— Յես ո՞ւմ համբուրածին ինձ մին վերցնեմ, — ապա Յեոդոր Իվանիչն այդպիսի արդումենտներ չեր փնտռում և այդ խնդրի շուրջը բացված խոսակցությունը վարպետներն փակում եր ասելով՝

— Մոռացել եմ ամուսնանալ...

Ապա մի աչքը փակում եր ու շատ լուրջ կերպարանք ընդունելով չոյում եր սպիտակ մորուքն ու ասում:

— Բայց մտադիր եմ մոտ ժամանակներս ամուսնանալ...

Դպրոցն ել Յոդոր Իվանիչին հոգեկան թափարարություն չեր պատճառում: Նրան դուր չեր գալիս դպրոցական միջավայրն, ուսուցիչների անվերջ խճրճանքներով: Նա իր գործին նայում եր, վորպես արհեստ, վորպես «ճակատագիր», վորից խուսափելն

անմտութիւնն եւ Նրա միակ միօրթարութիւնն այն
եր, վոր սիրված եր անխտիր իր բոլոր աշակերտ-
ների կողմից, վայելում եր նրանց հարգանքը, վո-
րոնք Ֆյոդոր Իվանիչին մեծ սիրով ռուչիտելն էյին
կանչում։ Մեկ եւ Ֆյոդոր Իվանիչը միօրթարվում եր
նրանով, վոր առանց ափսոսելու առատաձեռն իր լու-
ման եր դցում բարեգործական նպատակներով կատար-
վող հանգանակութիւններին, և պարտաճանաչ կեր-
պով մասնակցում եր Հայոց բարեգործական ընկե-
րության՝ կադմակերպած բոլոր յերեկույթներին,
վոր գերազանցապես կազմակերպում էյին Վալդա-
նաց որերին՝ և բեմադրում էյին Ալմարայրի ճակա-
տամարաը։ Ֆյոդոր Իվանիչին մասամբ միօրթարում
եր և այն (այդ, ի հարկե, նա պահում եր սրտի
խորքում), վոր ինքը թեև ամարտել եր ուղտակոն
սեմինարյա ու ուղտական միջառայրում եր գտնվում,
բայց իսկույն չեր ճոռացել ինչպես լինում եր
ցարական Ռուսաստանում շատ ինտելիգենտների հետ,
այլ սիրում եր իր ազգակիցներին, չեր խորշում նրանց
հետ լինելուց։

Ինչպես կյանքում, այնպես եւ դպրոցում Ֆյոդոր
Իվանիչը տեսնում եր չոր չինովնիկութիւն ու շլա-
ցուցիչ ուսադէրներ, վորոնք ամեն ինչից ու ամեն
դադարիարից վեր էյին և ամեն ինչ պետք է յենթարկ-
վեր դրանց։

Յեւ նա յերկյուղածությամբ ու ակնածանքով եր
վերաբերվում դեպի սմոտրիտելներն ու ինսպեկտոր-
ները, վորոնք հաճախ անցնում էյին դպրոցները, վոչ
թե ողնելու, այլ պրովինցիայի ուսուցիչներին վաթ-

ներշնչելու, իրենց մեծության առաջ նրանց շնչինու-
թյունն ավելի շոշափելի դաացնել տալու համար:

Յյողոր Իվանիչն իր կաշվի վրա դաացել եր այն
բարոյական վոչնչացումը, վորին յենթարկվում եր
պրովինցիայի ամեն մի ուսուցիչ ցարական ամենա-
չրնչին չինովնիկի առաջ: Այսպիսով նրա մեջ մեխա-
նիքական պատկառանք ու հարգանք եր մշակվել դեպի
չինովնիկությունը: Թեև այդ դեմ եր Յյողոր Իվանիչի
գեղջկական վոգոն, բայց միաժամանակ կարծես ադ-
դուր եր գալիս նրան, վորպես որին աչափ մի յերե-
վույթ, այն գիտակցությամբ, վոր ճաշխարհը նարդի-
վան ես, վոր մարդիկ պետք ե վորոշ աստիճանակա-
նության մեջ լինեն իրար նկատմամբ:

Յերբ յերկիրը խորհրդայնացավ, այդ Յյողոր
Իվանիչի համար վոչ վատ եր, վոչ ել այնքան հարա-
դատ նրա վոգոն ու գաղափարներին:

Սակայն խորհրդայնացման հենց առաջին որից մի
րան նկատեց Յյողոր Իվանիչը, վոր նրա սրտին շատ
հարադատ եր: Այդ այն ուշադրությունն ու հոգատա-
րությունն եր, վոր խորհրդային իշխանությունը
ցույց եր տալիս ժողովրդական լուսավորության ու
լերերի կուլտուրական վերելքի գործին: Յեվ Յյողոր
Իվանիչն անվերապահորեն, թեև արդեն ծերացած ու
բոլորովին ճերմակած մուրուքով, իր վողջ ուժերը
նվիրեց խորհրդային միջնակարգ դպրոցին:

Խորհրդային դպրոցումն ել նա մնաց բոլորի կող-
մից սիրված «ուչիտելը». բայց հարգանքը դեպի նրա
աշխատանքը դուրս յեկավ աշակերտների նեղ շրջանա-
կից ու խորհրդային հասարակայնությունը նրան ճա-

նաչեց՝ Թերթերում տեսնելով նրա նկարը, նրան ճանաչեցին հանդադրյալ տներում, ուր նա ուղարկվում էր վորպես դպրոցի լավագույն հարվածային։ Մերացած Ֆյոդոր Իվանիչը դարձել էր կոմյերիտականների սիրելին, վորոնց նա դպրոցից դուրս ել ոգնում էր ուսուսաց լեզուն՝ ուսումնասիրելու գործում։

Կյանքն արդեն ակսել էր շատ բովանդակալից դառնալ Ֆյոդոր Իվանիչի համար։ Յեւ վորքան որը—որին բովանդակալից էր դառնում կյանքը, այնքան շատ բան էր ավաստում Ֆյոդոր Իվանիչը։ Նա ավաստում էր, վոր չի սովորանացել ժամանակին, ավաստում էր, վոր ծերանում և արդեն ու բարկանում էր, վոր իր կյանքի կտրճ մասը բաժին ընկավ խորհրդային իշխանության, իսկ այն մյուս յերկար ու վոսկե յերիտասարդության շրջանն անցավ անմիտ ու անբովանդակ։

— Հայ դիտի՛, պառաւից Ֆյոդոր Իվանիչը, — կեղծ թախիծով արտասանում էր նա ու ասում, վոր արդեն պետք է մտահոգվել կենսաթոշակի խնդրով։

Բայց մի դեպք տեղի ունեցավ Ֆյոդոր Իվանիչի կյանքում, վոր վերածնեց, կենդանացրեց նրան և այդ այն ատիճան, վոր նա նույնիսկ դադարեց կենսաթոշակի մասին մտածել։

Լուսավորության աշխատավորների հանրապետական համագումար էր։

Ամբողջովին վերածնալել էր Ֆյոդոր Իվանիչը։ Նա առույգ, յեռանդուն, վոգեշունչ ճառ էր արտասանել համագումարում։

— Ճառս սկսեցի նրանով, վոր յերիտասարդ ու-

առջիչներին խորհուրդ տվի չվախել զյուզից, հետե-
վել ուսուցիչներին հին սերնդի մի քանի լավ կողմե-
րին, խորհուրդ եյի տալիս շատ բան սովորել ու յեր-
կար խոսում եյի Ե ՅՈՒՄ ԴՅՈՒՄ,—պատմում եր Ֆյոդոր
Իվանիչը:

Նրա ճառը խլանում ե համադրամարի բուռն ծա-
փերի տարափի մեջ: Հուլմունքից ջրակալած աչքե-
րով դարձյալ վորոտալի ծափերի տակ Ֆյոդոր Իվա-
նիչը թողնում ե անրիոնն ու բեմի վրա նախազահու-
թյան սեղանին դրավում իր տեղը:

— Լուստողկոմն իր վերջին խոսքում ասաց, վոր
նկատի ունի ե իմ ճառը: Նս վոր լսեցի՝ սիրտս սկսեց
ուժեղ խփել: Գրտինքը պատեց մարմինս,—իրեն հա-
տուկ հումորով պատմում ե Ֆյոդոր Իվանիչը,—ասա-
ցի չլինի պառաված հալով հիմար բաներ եմ դուրս
տվել ու զթեքման մեջ ընկել: Մտածում եյի, թե հի-
մի Լուստողկոմը պետք ե խայտառակի ինձ ամբողջ
համադրամարի առաջ, դուցե ե անվանի հին դպրոցից
յեկած, փթած վարժապետ: Ինչս ինձ ասում եյի՝
«Ա՛յ, Ֆյոդոր Իվանիչ, ինչ ցավդ եր կտրել վեր կա-
ցար խոսեցիր. պատվով ապրեցիր մինչեւ հիմա ու
ծերուկսան որերիդ պետք ե խայտառակվես: Բայց
ուչքի դամ տեսնեմ լուստողկոմն ասում ե, վոր նոր
սերունդը շատ բան ունի սովորելու հին սերնդից ե
ինձնից ու ամբողջովին հավանություն ե տալիս իմ
մտքերին:

Այդ համադրամարից հետո ինքը Ֆյոդոր Իվանիչը
բարձրացավ իր աչքում, ավելի ինքնավստահ դարձավ
ու դործունեյության յեռանդով լցվեց: Մինչ այդ,

վերանորոգել պաշարել եր այն միտքը, թե ինքն արդեն
ձեռքացելու անպետք է, վոր արդեն պետք է կենսա-
թելակի վազին մտածել—վերացել եր: Նա միայն ափ-
սասու էր, թե ինչու էր յեղբայր Սարսափելին ել
այնքան չապրեց, վոր այս որերը տեսներ, հետո
մեզներսդ վրանադրանա:

—Մէյա ճայայտազ ըլցմառ *

—Այն ժամանակ յետ վրանադրանա
Բայց ինչը, ձեռքոր իվանիչն ել յերկար չապրեց:
Նա արդեն պետական թռչակառու յեր և մտածում
էր իր կյանքի վերջին մի բանի տարին անցկացնել
չըջաղալություններով ու աշխարհ տեսնելով:

Բայց դեռ վոր մի շրջադալություն չկատարած,
մի որ, յեր վայր է ջարդում ձեռքոր իվանիչը կաթ
տաքացնելու համար հողնած պառկում է թախտին
դու չի յկնիւմ: Մյուս որդի դրացիները յերկար ժա-
մանակ ձեռքոր իվանիչին չտեսնելով անհանգստանում
են ու նրան գտնիւմ խաղաղ, համիտյան քնի մեջ:

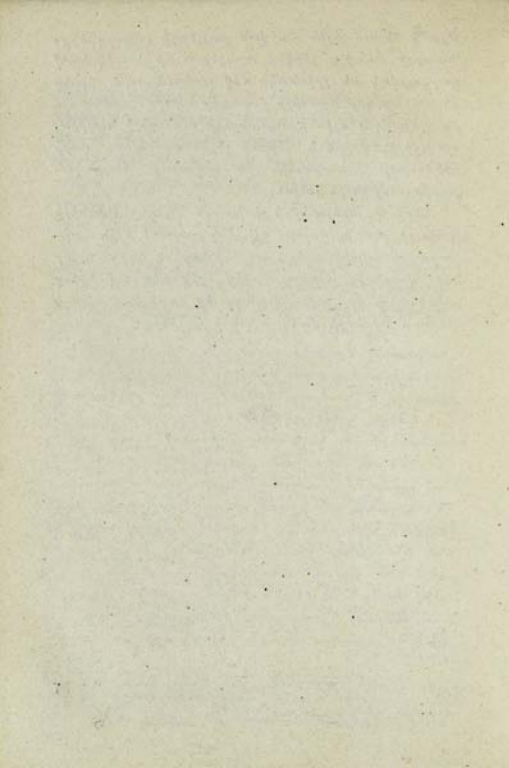
Դորպես հեղատես մարդ, ձեռքոր իվանիչը նա-
խապես պատրաստել էր իր կտակը: Նա պատվիրել էր
խնայողամտեղով ունեցած իր մոտ 3000 ուրլին,
վոր պահել էր շրջադալությունների համար, այն ամե-
նքն ինչ կցտնայի իր բնակարանում ու այն 2000 ուր-
լին վոր Պեպպայր պետք է մարի իր մահվան դեպ-
քում ամբողջը հանձնել իրենց գլուղի դպրոցին, ուր
յերկար տարիներ վորպես ուսուցիչ աշխատել է Սար-
սափելին:

ձեռքոր իվանիչի դադաղի հետևից վոր նրա կի-
նըն եր գնում, վոր յերեխաները Սպանի տարու-
նա ինչ ըմբի բռնաբանել մալ յայն մահածողը

Թյամբ հնչում եյին մահւման քայլերդի ակկորդները :
Դադադի տուաջից յերկու աշակերտուհի ծաղիկներով
դարդարւած սե շրջանակի մեջ տանում եյին իրենց
սիրելի Ֆյոդոր Իվանիչի մեծադիր նկարը : Նրանք ա-
մուր սեղմվել եյին իրենց սիրելի ուսուցիչի նկարին,
ուսուցիչի, վորին ել յերբեք չեյին տեսնելու, վորի
կենսութիւն կատակներն ու հոգատար հայրական
խոսքերը ել չեյին լսելու :

Կնոջ և յերեսաների փոխարեն Ֆյոդոր Իվանիչի
դադադի յետեից մուտք, գլխիկոր քայլում եյին հա-
յուրավոր աշակերտներ, ուսուցիչներ ու աշխատավոր
ներ, վորոնցից շատերը հաղիվ եյին խեղդում իրենց
հեկեկանքը, վոր այնպես դուրս եր ժայթքում սիրելի
Ֆեոդոր Իվանիչի մահւման խորը կսկիծից :

ՅԵՐԿՐԱՐԱՆԻ ՀՈՒՅԶԵՐԸ

Հանքերը խոնավ, խավար, առեղծվածային աշխարհ են: Նրանք եւ իրենց կյանքն ունեն:

Դեռատի աղջկա ամին իր ձեռքի մեջ առած գուշակի նման՝ յերկրաբանը նայում ե հանքի կնճիռներին: Նա վորոչում ե նրա բաղդի ուղին, փարոսի նման ուղղություն ե տալիս խավարը ճեղքող կարբիտե լույսերին, ելեկտրականությանը, յերկաթին:

Յեւ արդեն մութ ու դաժան չեն հանքերը:

Շախտերով ելեկտրականությունը, տեխնիկան, մարդը թափանցում եր յերկրի ընդերքը: Այնտեղ գլուխառնվում են մարդու, մագոնետիկաների, պերֆորատորների քրքիջը, հեռից ժպտում են կարբիտե լույսերը:

Կյանքն և ժպտում այնտեղ ու հախուռն թափով
աբախում են մարդկանց սրտերը ստորյերկրյա խա-
վարում :

1

Անտառի ստորոտի այն հանքը, սակայն, վորտեղ
Ալեքսիքն էր աշխատում աշդպես չեր : Վոչ մարդիկ ե-
յին ներս ու դուրս անում Ալեքսիքի հանքում, վոչ ել
յերկրի տակից դուրս յակող ձիերն էյին լույս ու արև
տեսած բերկրանքով խրխնջում :

Հանքը հենց մուտքից ցեխոտ էր ու հեռվից ջրի
անախորժ խշշոց էր լսվում, վորը ծանր տպավորու-
թյուն էր թողնում ներս մտնողի վրա :

Հանքի խորքում ջրի աղմուկն ավելի յեր ուժեղա-
նում ու սարսուռ ազդելու չափ ճնշում մարդու, ծա-
նրրանում նրա հոգու վրա :

Հեղեղված հանքը ավերակի նման ծանր տպավո-
րություն և թռչում :

Դեմը միայն խավար տարածություն և ու ջրի
անախորժ աղմուկը :

Հանքուղիներում չեն յերևում գետի հանքի
մուտքն աճապարող կարբիտն կապտավուն լույսերը,
նրանց չի ուղեկցում վազոնետների հաճելի քրքիջը :

Մութ է, խոնավ ու ամայի :

Ջրի առատ հոսանքը շառաչելով թափվում և վե-
րից ու մեծ առու կազմում : Հենց հեղեղատի տակ
բրնձենտե հաղուստներով, յերկարավիղ ուտինե կո-
չիկներ հաղած Ալեքսիքն իր յերկու ընկերների հեա
բրիչով ժայռի մեջ անցքեր էր բացում : Նրանք արդեն

ամբողջովին թրջվել էին, բայց աշխատանքը չեյին
թողնում :

— Գնանք քիչ չորանանք, — դարձավ նրանց Ալե-
սիշը :

Մուրճի վերջին դարկի արձագանքը պապանձվեց
ջրով լցված հանքախորշերում : Ջրի միապաղաղ աղ-
մուկին ավելացան ցեխի միջից դժվարությամբ դուրս
յեկող վոտնաձայները :

Դրեում, հանքի մուտքի մոտ բոցկլտում եր խա-
րուկիլը : Արդեն յերեկո յեր : Նրանք հանեցին չորերը,
փռեցին ու իրենք ել պառկեցին կրակի մոտ :

— Տղերք, ձեր խելքն ի՞նչ ա կտրում ես դոր-
ծից, — լուռթյունն ընդհատեց Ալեասիքն, ու հայացքն
ուղղեց կրակին փայտ բարձող իր ընկերներին :

Նրանք խնամքով չորացնում էին հազուապատեր
ու դժվարանալով պատասխանել Ալեասիքի հարցին,
լուռ էին : Նրանց լուռթյունը — ասկայն չերնշառակում,
թե այդ հարցը չեր հետաքրքրում նրանց կամ անակըն-
կալ եր իրենց համար : Ընդհակառակն, նրանցից յու-
րաքանչյուրը շատ եր մտմտացել այդ խնդրի շուրջը,
բայց վերջնական յեզրակացության չեր յեկել : Ալե-
սիքի ընկերներին անակնկալի բերեց այն, Վոր նրան-
ցից յուրաքանչյուրն այդ խնդրի մասին մտածելով,
չեր փորձել իր մտորումներին հաղորդակից դարձնել
ընկերոջը :

— Ձրանցույների աչքից մի կորեկն էլ չեր փախ-
չի : Հիմա յես չեմ հասկանում, թե են դործից, Վոր
նրանք պուլս չհանեցին ու կիսատ թողին, մեր ես ին-
ժեներն ի՞նչի յա դու տալիս — ես մասին իսկի մտածել

է՞ք,—հարցրեց Ավետիքն ու կասկածից տանջվող մարդու հայացքով նայեց ընկերներին:

Նրանց աչքերում Ավետիքը համանություն կարգաց:

— Ախր դոնե մի նշան յերևար—հենց չարչարվում ենք, Մաթվեյն եւ մի բան չի մտածում,—նկատեց նրանցից մեկը:

— Մաթվեյը մտածել՝... արհամարանքով ասաց Ավետիքը,—ի՞նչի, դու չես տեսնում, վոր Մաթվեյն ինժեների պոչն ա դառել: Նա եւ չի մտածում թե ի՞նչ ա անում, հանքն եւ ձեռից դնում ա: Մի Իվանով եւ կար, եսնց անպետք տեղեր փորեց—փորեց ու հատատեց, թե մեր-հանքն անպետք ա, փակել տվեց: Հիմի յես նորից դրանից եմ վախում, Մաթվեյն եւ ով դիտի ուզում ա մի լայլ պաշտոն ձեռք գցի ու աչքերը փակել ա:

Հուզմունքից այրվում եյին Ավետիքի այտերը: Նա վրդովմունքից եւ խոսել չկարողանալով լռեց ու հենված արմունկին խորասուզվեց մտքերի մեջ:

—Ավետիք, իզուր ես եղպես խոսում, —դու լայլ դիտես, վոր Մաթվեյն ես հանքերում ա մեծացել ու քեղանից եւ, ինձանից եւ շատ ա մտածում հանքի մասին: Չե ախպեր, իմ խելքն եւ ես հանքից բան չի կարում, բայց Մաթվեյի վրա եղ տեսակ կասկած տանել չեմ կարող:

Ավետիքի համբերությունը հատալ:

— Դու դեռ կաթը բերնիդ կոմսոմոլ ես, դու սուս կաց: Երկու որ չկա հանք ես մտել ու գլխիդ գոռ ես տալիս փոխանակ աչքերդ չորս արած շուրջդ նա-

յելու: Հանքերը մուժ են, ախպերս. պետք ա աչքերըդ լին բացես, թե չե տեսար Իվանովն ի՞նչ արեց: Յես ես հանքերում շատ եմ աշխատել: Ամեն զարոյում իմ քրտինքը թափվել ա, քարի թողն ու դինամիտի ծուխը քթիցս դուրս չի յեկել: Յես դիտեմ ի՞նչ կա, վոր խոսում եմ:

— Բայց ի՞նչ հիմք ունեն ինժեների վրա կասկածելու. — նա աղնիվ մարդ ա:

— Աղնիվ մարդ ա... դե պարզ ա, Թշնամին աղնիվ պիտի յերևա, վոր կասկած չանես: Հենց վերցըրու են Իվանովին: Քաղցր մարդ եր չա՛տ, իսկի մեկխ չեր ասի, թե աչքիդ վրեժը ունք կա. բայց տես, թե ինչ արեց: Յես լավ դիտեմ, թե մեր հանքերում վորտեղ ջուհար կա և վորտեղ տարլնեցով ել վորեւա՜մի մսխալ բան ձեռքդ չի ընկնի: Եդ Իվանովը զուրդ գցեց հենց են հանքերի վրա — վորտեղ ջուհար չկար: Հիմի ախպեր ջան, վոնց վոր տեսնում եմ ոս յել նրա գիծն ա տանում:

— Ձե, Ասլետիք, ճիշտ ա, հանքի դործը դժվար ու մուժ դործ ա, բայց յես եդ կասկածը չունեմ, մանավանդ, վոր Մաթվեյը կա. նա հինդ մատի պես դիտի մեր հանքն ու ինժեներից ել պակաս չի հասկանում ես դործը:

— Եհ Յերովանդ, ի՞նչ ասեմ քեզ, ջահել ես: Բայց իմ աչքը շատ ե վախեցել: Դու լսել ե՞ս, թե Ռուսաստանում ինժեներները հանքերում ի՞նչի՞նչ են արել: Ծիշտ ա մեր սպեցներն են, պետք ա նրանց, ոգտադործենք, բայց պետք ա զգուշ կենանք: Եդ ինտելիգենտ դասակարգը վտանգավոր ա. դեռ ընկեր Լե-

ՆիՆՆ ա ասել, վոր դրանցից պետք ա մուղայիթ
մնալ:

Մինչ նրանք խոսքով տարվել եյին, նրանց գլխի
վերեւը կանգնել եր կեռ քիթով, յերկարահասակ մի
մարդ, վոր իր թանձր աչքերով վերից նրանց եր նա-
յում:

— Տղերք շատ ե՞ք թրջվել, — դարձավ նա Ա-
վետիքին ու առանց պատասխանի սպասելու շարու-
նակեց, — վատ տեղում եք, մի քիչ ել վոր առաջ
անցնեք—գործներդ կհեշտանա: Գանի՞ շտուր եք
խփել:

— Վեցը:

— Խորն ե՞ն:

— Չե դեռ:

— Դե, մի մետրի հասցրեք ու զնացեք տուն—ե-
սոր շատ եք չարչարվել, մուլին ել արդեն ընկնում
ա:

Նա ուղում եր հեռանալ, յերբ Ավետիքն տնհա-
մարձակ դարձավ նրան.

— Ուտամ՛, չի լի՞նի ես դարսյը թողնենք...

Հանդիմանական հայացքով Մաթվեյը վտռելից
գլուխ չափեց Ավետիքին ու վճռաբար հարեց՝

— Չե, եղպես բան չի լինի: Մեր հանքի բախտն
եստեղից պիտի բացվի: Ետպես բաներ մի մտածիր,
հաղիվ ենք հանքի գործը քիչ ուղղել: Ել եղ տեսակ
խոսք չլինի: Մենակ աշխատեցեք ես հեղեղված տե-
ղից շուտ անցնել: Դե, հայդե, մի՞նում ա, սկսեցեք
գործը:

Նրանք միասին հանք մտան: Մաթվեյը դիտեց

հանքը, մանրագնդին նայեց փորվածքից դուրս յեկած փռուռ ու ասաց՝

— Զուհարը մոտ ա, լավ աշխատեցեք:

Հանքի մուտքի կողմից լավիան բայաթու հեկեկանք լավեց, վորը ջրերի շփելոցին խառնվելով, ասես կործանող բեկորների խոլական արձագանք լինե՛ր: Նրանք առանց խոսելու տեղերում քարացած լուռ ունկնդրում եյին մոտեցող յերդէին: Յերբ Սաֆարը յերգում ե՝ բոլորը պիտի լուեն: Ամեն ինչ պետք ե պապանձվի նրա չուշն ու հիպնոսվածի նման սրտըրկորեն հնազանդվի նրա լավիան բայաթու յելեվեջներին: Այդ կարծես ամայացած հանքի յերգը լինե՛ր, վորը լցվում եր ջրով և վորի հալիտենական խավարում ավանդությամբ չար վոգիներն են միայն իշխում: Նրանց չի անհանգստացնում անգամ գինամիտի ստորյերկըյա ահուկի վորոտը:

Սաֆարի ձայնը մոտենում եր: Ու վորքան մոտենում եր նա, այնքան խլանում եր հեղեղատի ձայնը: Վողջ հանքն արձագանքում եր նրա յերգին, վոր սկսվում եր լավիան յելեկեջներով ու դնալով հրդրանում եր: Այդ յերգի մեջ հնչում եր հանքը պայթեցնողի հալատքը դեպի իւր գործի հաղթանակը: Սաֆարը յերբ նկատեց Մաթվեյին, ամոթխած բարեկեց ու քիչ հեռու ցած դնելով գինամիտի տուպրակը մոտեցավ նրանց:

— Սաղ ու Սաֆար, սաղ ու, քո բայաթին ել վոր չլինի, մենք կկոտորվենք ես հանքերում, — ասաց Դիմիտրին ու ավելացրեց.

— Սաֆար ջան, տղերքը հենց վոր վերջացնեն.

կայսթեցնես: Պատրոնները լավ դիր՝ ի դուր պատրոն
չփչանա, — կարգադրեց Մաթվեյն ու դուրս յեկավ
հանքից:

2

Շառիդը բանվորական ավանից իջնում և ձորն,
ուր վչում և քարափից ընկնող վտակը: Այդտեղից
արահետը բարձրանում և, ապա դուռու նման փա-
թաթվում լեռան մեջքին և ուղղակի մտնում դլխա-
վոր հանքը: Այդ արահետով կարբիտե լամպը ձեռ-
քին դնում եր հանքերի յերիտասարդ յերկրաբանը:
Նա մտադրադ եր: Արդեն յեկել եր յերկար ու տան-
ջալից աշխատանքի պսակման բոպեն:

Յերկու տարի նա շրջապատված մի խումբ հին
բանվորներով ու յերիտասարդ ենտուլիաստներով՝
անորինակ ջանքեր եր դործ դրել ապացուցելու, վոր
այդ հանքերի դլխավոր հարստությունները դեռ մը-
նում են: Իր արած հաշիվներն ու արժաստի փորման
տվյալները ցույց եյին տալիս, վոր հանքը պղնձի
խոշոր պաշարներ ունի: Դրանում սակայն պետք և
համոզել բանվորներին, պետք և համոզել վարչութ-
յանը:

Ու հիմա ինչպես միշտ, նա չկարողանալով համ-
բերել ու սպասել մինչ առավոտյան պարզվի որվա
աշխատանքի արդյունքը՝ պայթեցումից անմիջապես
հետո նա դնում եր տեսնելու, թե հանքային ինչ չեր-
տերի յեն հասել: Բոլոր հանքախորշերը շրջելուց հե-
տո նա անցավ և Ավետիքի հանքը:

Դինամիտը վեց տեղից պայթելով ահագին
ղանդված եր դուրս փորել, վորի մեջ հատ ու կենտ

փայլում եյին ծծմբահրաքարերի մանր կտորները։ Այդ նշան եր, վոր մոտենում ե պղնձի շերտը։ Նա մի քանի կտոր քար վերցրեց ու դուրս յեկավ հանքից։ Դիչերմա խաւարում փայլում եյին բանվորական ա-
վանի լույսերն ու միայն մոտակա ջրվեժի վշշոցն եր լսվում։ Այդ յերեկո նա բանվորների առաջ պետք ե դեկուցեր և ավան բարձրանալով տուն չմտալ, այլ դնաց ուղղակի ակումբը։

Ակումբի դահլիճը բռնել եր մախորկայի ու կար-
րիտի բուրմունքը։ Յերկար նստարանների վրա խառն
ու անկանոն տեղ դրաւած հանքափորները իրար հետ
գրուցում եյին, վիճաբանում, վոմանք լամպերի ա-
ղոտ լույսի տակ թերթ եյին կարդում, իսկ արմաս-
տով փորոզները— բոլորը յերիտասարդ, կոմյերի-
տական տղաներ մի կողմ հաւաքված Բուդյոննու
մարչն եյին յերդում։

Մաթվեյը, Յերվանդը, կուսակցական կոմիտե-
յի քարտուղարն ու մի քանի այլ հանքագործներ սե-
ղանի շուրջը հավաքված առաջարկներ եյին մշա-
կում։

Յերկրաբանը դահլիճը լիքն տեսնելով բարձր
տրամադրությամբ միացաւ արմաղիկներին ու խմբի
մեջ սկսեց լսվել նրա դուրեկան բասը։

Ուժեղացող յերդին վորպես պատասխան հանք-
կոմի նախադաճը սկսեց ջղաճգորեն վոլորել զանգի
կոճակը։ Յերդիչները լռեցին ու տեղ դրավեցին նըս-
տարանների վրա։

— Սկսե՞նք Սիդոր Իվանիչ, — դարձաւ յերկրա-
բանին կոմիտեյի քարտուղար Պետրոսը։

— Սկսենք, առանց այն ել ուչ ե :

Հանքային կոմիտեյի նախագահ Կուլուխովը ու մի հանքագործ, կես հայերեն, կես ռուսերեն, թուրքերեն, հունարեն ու վրացերեն ժողովականներին հասկացրեց, վոր ղեկուցելու յե յերկրարան ընկ . Սիդորը և ասելու յե, թե ինչ պիտի արվի հանքերում : Յեվ առանց յերկարացնելու ձայն տվեց յերկրարանին :

Սիդոր Իվանիչը մինչ այդ գրատախտակին ու պատերին վակցրել եր մի շարք գծադրեր ու քարտեզներ :

Ժողովականների ուշադրությունը մի գծադրից մյուսի վրա հրավիրելով Սիդոր Իվանիչը նրանց ցույց եր տալիս հանքի յենթադրյալ հարստությունները : Ահա մի սև կետ : Այդ Ավետիքի հանքն և : Դրանից վոչ այնքան հեռու լճի նման կարմիր թանաքի ընդարձակ բիծ կա քարտեզի վրա — այդ հանքի ամենախոշոր շտեկներից և, վոր հարյուր հազարավոր տոններով բարձրորակ ու պղնձառատ հանքաքար ունի : Դրանից այն կողմ գեպի վերի հորիզոնները ցրված են ավելի մանր կետեր, վոր արշիպելագի նման տարածվում են քարտեզի վրա :

— Մեր հարստություններն ակներև են, — յեդրափակեց իր խոսքը Սիդոր Իվանիչը, — բայց պետք և ասել, վոր այս բոլորը, վոր ցույց են տրված քարտեզում՝ ղեռ պատրաստի հանքաքար չեն : Հարկավոր և հազարավոր մետրերի հեռադուրսն կատարել, բայց մենք փայտփորիկի նման միայն

հանդուստում ենք հանձնախորշերը և դործն առաջ չի
դնում :

— Ի՞նչ պետք եւ անել :

Մենք այլեւս հանձնախորժան պապենական յեղա-
նակներով բաժարարվել չենք կարող : Անհրաժեշտ ե
արագ մեխանիզացիայի յենթարկել հանքերը, — պետք
և մեխանիկական փորձան անցնել, անհրաժեշտ ե ու-
ժեղ կոմպրեսորներ դնել հանքում : Այդ պիտի գյուլի
րերել հանքերն ելեկտրոֆիկացիայի յենթարկելով :
Հենց փոր ելեկտրական եներդիան մեզ հասավ — մենք
կսկսենք ելեկտրական փորիչներով աշխատել մինչև
կոմպրեսորներ դրվեն :

— Այդ դժվար ու լուրջ աշխատանք ե : Թե մեր
մեջ, թե կոմբինատում կլինեն մարդիկ, վորոնք դեմ
կլինեն դրան, կասեն, փոր դեռ հնարավորություններ
չկան այդ քայլերն անելու : Մեր հանքերի կազմա-
կերպությունները, փոր արդեն ողի պես դուռ
են դրա անհրաժեշտությունը, — յես համոզված եմ,
բոլոր միջոցները ձեռք կառնեն, վորպեսզի հանքերի
մեխանիզացիան ամեն կերպ արագացվի :

Նա վերջացնելով իր գեկուցումը նստեց Ավետի-
քի մոտ, վորը մտադրաղ կծկվել է եր առաջին նստա-
րանին :

Զայն վերջրեց կուս. կոմիտեյի քարտուղար
Պետրոսը : Նա յերկար տարիներ հանձնախոր եր յեղել
այդ հանքում : Այն հանքուղին, վորով հոնդալով անց-
նում եյին վազոնետները, նա լրացել եր բրիչով ու
դինամիտով : Ահա թե ինչու նա ամենից լայն ու ա-
մենից պարզ եր ըմբռնում ելեկտրականության ան-

հրաժեշտությունը: Նա դիտեր, վոր ելեկտրական լարերն ու ողորակար խողովակները հանքի յերակներն են, վոր հանքերն ելեկտրական արյան ծարավի յեն, վոր նրանց կյանք կտան յերկաթն ու ելեկտրականությունը:

—Մեխանիզացիան ողի պես մեզ անհրաժեշտ է, ընկերներ, —սկսեց նա իր խոսքը: Առանց մեխանիզացիայի մեր հանքերն առաջ դնալ չեն կարող: Յես կարծում եմ վիճարանելու կարիք չկա—մի շախախտ չի լինի, վոր դա լավ չհասկանա: Պարզ է, վոր առաջին հերթին պետք է մտածել ելեկտրականություն անցկացնելու մասին:

Պետրոսից հետո խոսք վերցրին Մաթվեյը, հանքի տեխնիկներից ու տասնապետներից մի քանիսը, խոսեցին ալմաստով փորող յերիտասարդները: Նրանք բոլորը հավանություն տալով յերկրաբանի առաջարկներին, խոստանում եյին ամեն կերպ ոգնել դործին:

Արդեն ժողովը մոտենում եր իր վախճանին, յերբ ձայն խնդրեց Ավետիքը:

— Ընկերներ, Պետրոսը հավանություն տվեց ինժեների առաջներին: Յես ել պարզ է, վոր եզ տեսակ ծրագրին դեմ չեմ կարող լինել, մանավանդ վոր կյանքս անց եմ կացրել մեր ես հանքերում:

Յես սրտով կողմնակից եմ եդ ծրագրին: Հին շախախտի ուղածն ել են ա, վոր աշխատողները թեթեանա յերկրի տակ: Եստեղ ընկեր ինժեները պատմեց մեր հանքերի մասին, խոսեց և են տեղի մասին, վորտեղ յես եմ աշխատում: Եդ չերտյոժներն ել ճիշտն ասած

յես անաջին անգամն եմ տեսնում ու խելքս ել դրանից
բան չի կարում :

— Բայց ընկեր ինժեներն ել ասաց, վոր դեռ շատ
բան կառկածի տակ ա ու կարող ա, վոր խելի ջուր-
հար դուրս ել չգա: Քանի վոր գործը եղպես ա, յես
կարծում եմ, վոր մենք եստեղ չենք կարող վորոչում
հանել, թե անպատճառ պետք ա մեր հանքերին մեխա-
նիկացիա տաք: Իսկ յեթե մեխանիկացիան տվին ու
հետո ջուհար չելավ, ո՞վ պետք ե եղ վնասարարու-
թյան պատասխանը տա: Մենք կրքերենք եստեղ միլի-
ոնների գլխին քար կգցենք ու աշխարհի առաջ խայ-
տառակ դուրս կգանք:

— Յես ասում եմ, քանի դեռ մեր հանքերի պատ-
կերը լրիվ մեղ պարզ չի, յեկեք ձեռքով ավելի հար-
վածալին աշխատենք, ուժերս չխնայենք, հենց վոր
բոլորին ել պարզ կլի, վոր ջուհար կա, արդեն մեխա-
նիկմի մասին կմտածենք... վերջացրեց Ավետիքն ու
նստեց տեղը:

— Մի ձայն, մի ձայն...

— Ասկյարին ձայն տվեք, — կանչեցին այս ու այն
կողմից:

— Ընկերներ, — դողդոջուն ձայնով սկսեց Ասկյա-
րը, — ընկերներ, յես զարմացա, վոր ընկեր Ավետիքը
ես տեսակ խոսքեր ասում ա: Ո՞վ ասեց, վոր ջուհար
չկա: եղ սուտ ա, եղ դուշմանի խոսք ա, դա իմանո-
վի խոսք ա: Ընկերներ Միդորը շատ դուզ ասում ա —
ջուհար կա, համա մեխանիզմ պետք ա: Մենք ալմադ-
նի ստանդկներով փորում ենք և նշանը լավ ա դուրս
դալիս: Հանքի բոլոր կռնին ալմաս խփել ենք՝ ամեն

տեղ ել ջուհար պատահել ա: Հիմա պետք ա եղ ջուհարը հանենք ուղարկենք զավոդ: Զավոդը ջուհար ուրաջ ընկեր Ավետիք մալատովում հա չարչարվում ա, չարչարվում ու որը մի մետր չի կարում ա պրախողկատա, իսկ յեթե պրեֆերատոր կա—գործը լավ առաջ գնում ա: Յես առաջարկում եմ, վոր ճիշտ ա ընկեր Սիդորի պրեդլաթենին և արմազնիկների կողմից խոտանում եմ ընկեր Պետրոսին, վոր մենք շատ կողմենք և միշտ պատրաստ ենք եղ աշխատանքի համար:

Ասկյարը վերջացրեց: Նրան վորոտալից ծափահարեցին: Ավետիքը մնացել եր գլխիկոր նստած: Նրա մեջ պայքարում եյին յերկու ուժ,—մեկը նրա բուն լոկերանքն եր հանքերի վաղվան որվա համար, վոր նրան ասում եր՝ շուտ, միացիր քո մյուս ընկերներին, միացիր Մաթվեյին ու Պետրոսին, ամաչիւր կոմսոմոլեստ Ասկյարից: Իսկ մյուս կողմից նրա սիրտը կրծում եր խուլ կասկածը դեպի Վետեխովենտ դատակարգը: Ու դիտիկոր, անորոշ միճակում Ավետիքը չգիտեր իր ինչանելը: Նա չեր կարողանում կողմնավորուի:

Ժողովն անվերապահորեն ընդունեց յերկարանի առաջադրանքներն ու վորոչեց ամենագործոն ողնություն ցույց տալ հանքի ելեկտրոֆիկացիային:

Դուրսը ցուրտ աշնանային գիշեր եր:

Սիդորը հոգեկան մեծ բալականությամբ ակումբի շենքի առաջ կանգնած նայում եր լեռների սև սիլուետների մեջ պլպլացող փոքրիկ հունական գյուղի լույսերին ու ունկնդրում եր հեռացող յերիտառարդներէ զվարթ յերգին:

Նա արդեն տեսնում էր սարի դադաթը բարձրացող
կելկադարների բարձր սյուները, արանաֆորմատորի
շենքը։ Նրա ուղիղում տասնյակ ուղղություններով
ձգվում էյին ռժապտուկա հանքուղիներն ու ամուր բա-
րախում էր նրա սիրտը, անհուն հրճվում էր յերկրա-
րանի խուղարկու հոգին։

Դիշերը թափավորում էր հանքերի վրա։

3

— Դա, Սիդոր Իվանիչ,— լռությունն ընդհատեց
Ստեփան Նիկիտիչն ու տեսնելի վրայից հայացքն ուղ-
ղեց նրա կողմը։

Այդ հայացքը շատ չոր էր։

Ստեփան Նիկիտիչը թեև ճանում էր բարեկամա-
կան խորհրդատույի դերում յերևալ, բայց նրա կեռ
քիթը, չորացած, դուրս ցցված ալետերը, յերկար ծը-
նոտը դուրս թափած ատամներով մատնում էյին նրա
չար ու անբարիչտ վոգին։

Սիդորը մտադրադ, առանց գլուխը բարձրացնելու,
խորատուղված իր մտքերի մեջ քայլում էր նոր յեկած
ձյան հաստ շերտի վրայով, վոր ճոճում էր նրանց
վոտքի տակ։ Հանքերից վեր տանող զառիվերով նրանք
բարձրանում էյին դեպի բանվորական ավանը։

Ստեփան Նիկիտիչը տեսնելով, վոր Սիդորը խու-
սափում է պատասխանել իր ակնարկներին, վորձեց
ուղղակի խոսել նրա հետ։

— Դուք շատ ռիսկով դործ եք բռնել Սիդոր Իվա-
նիչ։ Յես ցանկանում եմ ձեզ հետ ավելի անկեղծ լինել.
յես դիտեմ, վոր դուք յերիտասարդ յերկրաբան եք,

ուղում եք ստեղծագործել, փորձել ձեր ուժերը: Բայց
զգուշ, զգուշ յեղբայր, հիմա այդպիսի ժամանակներ
չեն:

Նա մի պահ լռեց, ապա ավելի մտտենալով Սիդորին
ու ավելի իջեցնելով ձայնը շարունակեց:

— Յես քիչ թե շատ հին աշխատող եմ, մազերիս
չափ անախորժություններ են պատահել աշխատանքի
ընթացքում: Դրանք հանքային գործում անխուսափելի
յեն, բայց քո ոխակը յեղբայր մեծ ու պատասխանատու
ոխակ է:

Քամու ուժեղ հոսանքը ձյան մանրուքը դետնից
բերում ու խփում եր նրանց յերեսին: Ստեփան Նի-
կիտիչը շալով ծածկելով դեմքը դարձավ Սիդորին:

— Դուք համարձակ կերպով առաջ եք ընթանում
դեպի հյուսիս: Մենք ահա հանքից ենք դալիս,—ահա-
դին մետրաժ ենք արել, սակայն կոխարցի շերտերով եք
անցնում: Այդ ուղղությամբ ծակել եք յերկու տեղից և
կավի շերտերի յեք հանդիպել, իսկ դուք այդ բոլորը
հաշվի չառնելով՝ առաջ եք դնում:

Սիդորն անհազ ներս ել քաշում ծխամուրճի ծուխն
ու թեև լուռ ունկնդրում եր Ստեփան Նիկիտիչին, բայց
վռչինչ չեր հասկանում ու լուռ շարունակում եր քայ-
լել:

— Հետո, այդ նոր սխտեմը, վորին փորձում եք
անցնել,—նորից շարունակեց Ստեփան Նիկիտիչը,—
ախր դա Ամերկայի գործ է, խորհրդային յերկրում
դեռ նոր են այդպիսի փորձեր արվում, այն էլ դեռ
տեսնենք ինչով կվերջանան, իսկ դուք ուղում եք հենց
միանգամից... միանգամից ուղում եք Ամերիկա

Հայտնադործել այս կորած հանքերում, — արդեն վեր-
դավաճ ավելացրեց Ստեփան Նիկիտիչը, — տարորի-
նակ է, չափ տարորինակ, յես վոչինչ չեմ հասկա-
նում...

Սիդորն անմիջապես առաջ եր գնում։ Նրա միտքը
դրադված եր բոլորովին այլ խնդիրներով, վարոնցից
մի քանի որ եր ինչ նա վոչ մի կերպ բաժանվել չեր
կարողանում։

Նրանք մտնելով ավան մոտեցան մի հարկանի
չինքի։ Ստեփան Նիկիտիչը ծոցեց ճանապարհը։

— Բարի գիշեր։

— Գիշեր բարի։

Ստեփան Նիկիտիչը մոտեցավ ցանկապատին, ճոնչ-
յունով քաշեց դուռը, բայց նորից թողեց ու ձայնեց։—

— Սիդոր Իվանի՛չ, մի վայրկյան։

Սիդորը կանգնեց։ Ստեփան Նիկիտիչը մոտեցավ
նրան, հաղաց, շփեց մատներն ու հաղիվ լսելի ձայնով
չչնջաց։

— Չնեղանաք Սիդոր Իվանիչ։ Չկարծեք թե յես
կտակածի տակ եմ առնում ձեր յերկրաբանական պատ
բաստությունը։ Ամենեկին վոչ, քաջ լիցի։ Ընդհակա-
ռակն, ինձ հիացնում են ձեր ընդունակությունները։
Այս բալորը յես ձեզ ասացի իբրև իմ լավագույն բա-
րեկամի։ Գիտեք ի՞նչ կա... յես ուղղակի կտեսմ։—
Դուք մի մոռացե՛ք, վոր անկուսակցական մասնագետ
եք և աշխատում եք հանքերում։ Հանքերը հանելուկ
են, — փորում ես խավարում ու հաստատ չգիտես, թե
մի մետր այն կողմ ինչի կհանգիստես, իսկ ամեն մի

կամ յերևականի թեթեւեմքը լավական եւ, վոր
ձեր համարձակութեան համար վնասարարի անուն
վաստակեք...

Սիւրբ Իսկանդր, վոր մինչ այդ անխուով ու սառն-
արյուն լսում եր Ստեփան Նիկիտիչին, վարկյանաբար
փոխվեց ու սուր, ապշած հայացքով նայեց Ստեփան
Նիկիտիչին: Ստեփան Նիկիտիչը կծկվել եր կիսամուշ-
տակի մեջ. նա հանկարծակի՝ յեկած կիսաւ թողեց
խոսքն ու հետո կցկտուր ավելացրեց:

— Ներողութիւն յես միայն այսքանը... Բարի
դիշեր.—սոսաց ու առանց պատասխանի սպասելու, հա-
ղիվ քաշ տալով իր թաղիքն կոշիկներն անհետացավ
ցանկապատի հետեւում:

Սիւրբին ցնցեց այս դեպքը, սակայն նա չըկա-
րողացավ կենտրոնանալ նրա վրա: Ամբողջ որը մին-
չեմ կես դիշեր հանքերում անցկացնելով, նա ան-
համբեր եր, թե յերբ կհասնի տուն, ինչպես կըհան-
դիպի Սուսաննային, վորն այդ որը պետք ե վերա-
դարձած լիներ Լենինգրադից: Անհուն կարոտով եր
լցվել նա դեպի Սուսաննան, լայց միաժամանակ վա-
խենում եր նրան հանդիպել. կարծես բողբոջի մարմ-
նացումն եր նրա համար Սուսաննան ու այդ սար-
սափեցնում եր նրան, ալեկոծում եր նրա հոգին: Ու
կանգնած պատշգամբում ինքն ել չգիտեր, թե ինչու
յե ձգձգում ներս մտնելը:

Ձյունախառն քամին հարձակվում եր տան մո-
տից անցնող ելեկտրալարերի վրա ու տաղտուկ,
սարսուռեցուցիչ սուրաց առաջացնում դիշերվա այդ
պոհին: Մոտակա տաղավարում ութմիկ աշխատում

եր արմատի մեքենան, դժուղից լավում եր շների կաղկանձն ու սխռոնոցը:

Սիդորը կռթնած պատշգամբի սյունին հիացմունքով ունկնդրում եր ձմռան այդ խրախճանքին: Ձյունախառն քամին, վոր աստիճանաբար բքի յեր վերածվում, շատ մոտ եր նրա սրտին ու բերկրանք եր տուաջացնում նրա մեջ, ինչպես մրրիկը՝ մրրկահալի հողում: Նրա վռդին այդ պահին ճախրում եր Ռւբայի ու Սիրիւրի լեռների ու մայրու անտառների վրա: Ահա Կարաբաշը, Կալաթան, ահա Լենայի վոսկեհանքերը, վորտեղ ամեն քարի խփել ե նա իր մուրճն ու աճել ե վորպես հետախույզ—յերկրաբան: Ու այդ պահին, յերբ ձմեռ եր ու սառնամանիք, նրանք Սուսանայի հետ միասին դահուկներով կտրում անցնում եյին ձյունապատ անսահման տարածություններ:

— Սիդոր, կգաս, մի որ դնանք հեռո՛ւ, շատ հեռո՛ւ, — դարձաւ նրան մի անգամ դահուկով չըրջելիս Սուսաննան ու նրա յերկնազույն աչքերում վառվում եր անհուն մի տենչանք:

— Կգամ, բայց յեթե մեղ ուտեն դայլերը...

— Վոչինչ — միասին կլինենք: Թող մեղ յերկուսիս միասին ուտեն դայլերը— այնպես չե՞ Սիդոր...

Լարերին իրաթաթվող դադաղած քամու սուլոցը կարծես մայրու ճյուղերը ջարդող քամու սուլոցը լիներ ու կարծես նրա ականջին տարիների խորքից հնչում եր Սուսանայի ձայնը այնքան քաղցր ու մտերիմ, այնքան թանկագին ու անձկալի: Կարծես

ահա, նրա առաջ կանգնած են ճյուղի հաստ շերտից խոնարհված մայրու կանաչ ճյուղերն ու նրանց ծայրերից կախվել են սառցե գեղեցիկ ծորակները, վոր բոլոր գույներով փայլվում են ձմռան արևի թույլ ճառագայթների տակ:

Բայց և այնպես նա վախենում է ներս մտնել, նա չի կարող շիտակ նայել Սուսաննայի աչքերին, չի կարող դիմանալ նրա հայացքին: Սիդորը վախենում եր նրան հանդիպելուց: Քամու սառը հոսանքը սթափեցրեց Սիդորին, նա կարբիտե լամպը թողեց պատուհանում ու մտավ սենյակ: Ներսը մաքուր եր, ամեն ինչ խնամքով հավաքած, սեղանին պատրաստ դրված եյին թեյի պարադաները, բայց Սուսաննան չկար: Սիդորը դլխարկը նետեց հանձնարարի եփսոսանքներով լեցուն պատուհանը, նստեց սեղանին ու ինչ անելը չգիտեր: «Յերևի սպասել, սպասել քնել ե» մտածեց Սիդորն ու չուղեց անհանդստացնել Սուսաննային. մի բաժակ թեյ խմեց, ծխեց ու ապա բացեց ննջարանի դուռը: Սենյակը լուսավորված եր աղոտ կապտավուն լույսով, բայց Սուսաննան չկար: Փոքրիկ տուալետի սեղանի վրա նա նկատեց իրեն հասցեյագրված մի ծրար: Նա անհամբեր բացեց ծրարն ու մի շնչով կարդաց:—

— «Սիրելի, թանկագին Սիդոր, չգիտեմ թե ինձ հետ ինչ է կատարվում: Վերջին ժամանակներս յես քեզ չափ ցավ պատճառեցի, բայց յես չեյի ցանկանա քեզ ամենաջնջին չափով անգամ վշտացնել, վորովհետև դու ինձ համար յեղել ես ամեն ինչ—ամեն նամտերիմ մարդը, վորն ինձ սփոփել ու քաջալերել

և տխրության ու հուսահատության ժամերին: Յետ
միշտ քո բարեկամությունն ամեն բանից թանկ եմ
դնահատել, սակայն այս բոլորով հանդերձ, վեր-
ջերս այնպիսի դրություն եւ ստեղծվել, վոր կարծես
խոշոր վիհ եւ բացվել մեր մեջ, վորն արդեն վոչ մի
կերպ լցնել չի լինի:

Սիդոր, պետք եւ այս դրության մասին մտածել
լրջորեն, նրան նայել առանց սանտիմենտալության:
Յես գիտեմ, վոր դու ինձ շատ ես սիրում, վոր յես
դնահատելի ընկեր եմ քեզ համար: Յես շատ թանկ
եմ դնահատել եւ այժմ ել դնահատում եմ քո այդ
ղգացմունքները: Բայց դարձյալ կրկնում եմ—պետք
եւ զգաստ նայել իրերի դրությանը:

Դու ամբողջովին, բոլոր նյարդերով կպել ես քո
դործին: Քեզ կլանել են հանքերը— դու ապրում ես
նրանց հեռանկարներով: Դու աճում ես այստեղ,
քո յերկրաբանի խուզարկու վոգին միշտ նոր վորո-
նումներ եւ անում:

Արդեն յերկրորդ ձմեռն եւ, վոր մենք Ուբալից
հետո անց ենք կացնում այս հանքերում: Այս յեր-
կու ձմեռ շատ բան արժեցան քեզ համար: Դու ամ-
բողջովին թաղված ցեխի, սխեմաների, պլանների,
արխիվային նյութերի մեջ քեզ համար մի նոր աշ-
խարհ ես ստեղծում, դու ապրում ես դրանով: Քեզ-
նից կարբիտի հոտ եւ փչում եւ այդ խնկարկում եւ քո
հոգին: Յես զգում եմ, վոր քեզ շատ դժվար եւ պոկել
հանքերից, վոր այդ քո ուղին եւ, վոր հանքերի խո-
ռոչները դարձել են քո թոքերը, վորոնցով շնչում ես
դու:

Իսկ յե՞ս, սիրելի Սիրուր:

Յես յերկրաբան չեմ և այդ բոլորն ինձ չեն դուրսում: Յեմ յես տեսնում եմ, վոր այս յերկու տարվա մեջ միայն արջ եմ դառել, վոր կարծես իմ կյանքի իմաստը դարձել և այն, վոր քեզ հետ լինեմ, ասրենք միասին: Յես զգում եմ, վոր դու այդ մասին մտածում ես: Ինձ համար շատ ծանր և տեսնել, Թե ինչպես իմ առջև դու քեզ մի տեսակ հանցավոր ես զգում:

Բայց մեղավոր ե՞ս դու:

Ամենեմին վոչ: Դու ամեն ինչ, ամեն ինչ արել ես ինձ համար և վոչինչ չես խնայել: Բայց այնուհանդերձ յես վորոշեցի վերջ տալ այս բոլորին: Յես արդեն տեսնում եմ, վոր այս բոլորից հետո յես միայն կարող եմ խանդարել քեզ, վրդովել քս անդորրն ու արգելակել քո ստեղծագործական աշխատանքը: Ուստի վորոշեցի լենինգրադում մնալ ու այլևս չվերադառնալ քեզ մոտ: Թե ինչ եմ անելու — դեռ ինքս ել չգիտեմ: Սիրելի Սիրուր, այսպես վարվեցի վորովհետև ինձ համար շատ դժվար եր քեզ տեսնել ու հրաժեշտ տալ, ուստի խնդրում եմ ներիք ինձ:

Դեհ, Սիրուր ամուր կաց, մոռացիր իմ մասին, մի մտածիր, պետք չի այդ, վորովհետև այլևս քեզ բացի խանդարելուց ու ավելորդ ցավ պատճառելուց ուրիշ բանի պետք դալ չեյի կարող... Արդեն առանց այն ել քեզ շատ ցավ եմ պատճառել:

Ել պետք չե շարունակել այս մղձավանջը:

Դեհ, վողջ յեղիք ու շարունակիր դործդ:

Ս ու ս ա ն ն ա յ:

կարդաց Սիդորը շնչահեղձ յեղած ու քրտինքը պատեց նրա վողջ մարմնին։ Նա ցեխոտ շորերով ընկալ Սուսաննայի մահճակալին ու տենդի մեջ մրմնջում եր,— ջիմ լալ Սուսաննա, յես կորցրի քեզ... վերջացալ։ Միթե՞ դու ել չես դա, միթե՞ ել չեմ տեսնելու քեզ, միթե՞ ամեն ինչ վերջացալ...»

— Յես կգամ, կգամ քո հետեից չեմ մնա այստեղ, յես կգտնեմ քեզ...

Մրմնջում եր նա ու գալարվում մահճակալի վրա։

4

Այս ծանր բաժանումը Սիդորին անկողին նետեց։ Նա արդեն վեց որ պառկած եր և ինքն ել չգիտեր, թե ի՞նչ և կատարվում իր հետ։ Նա դգում եր, վոր ինքը հիվանդ չե, վեր եր կենում, սակայն ուժ չուներ քայլելու, ընկնում եր, պարապել չեր կարող ու մտքերի հորձանքը մռլթ հանքերի խորքից յեղնում եր ու մինչև Նեվիայի ափերը դարձում նրա հոգնած դանդին։

Ո՞ւր և Սուսաննան։ Ի՞նչ և անում հիմա նա։ Կդա՞ արդյոք։ Կգա իհարկե։ Ինքն և մեղավոր, նրա հետ վարվել չիմացալ, ամբողջովին մոռացության տվեց նրան։ Սուսաննան շատ դգայուն աղջիկ և, նա իրեն շատ և սիրում, հիմա նա յերեւի ցավում և իր համար... Ապա նրա առաջ ցցվում եր Ստեփան Նիկիտիչի խիստ դեմքը պենսնեյի յետեից, նրա շալով ծածկած բարակ քիթն ու փսփսուկը։

— Շատ ոխկով բան եք բռնել... վնասարարի անուն կվաստակեք...

— Ախ վախկոտ կատու, խորամանկ, քսու...

— Սիդոր ջան ի՞նչ ե պատահել, հանդատացիր.—
ենյակում կանգնած եր Մաթվեյը, վորի ներս մըտ-
նելը Սիդորը չեր նկատել. նա մոտեցավ մահճակալին,
նստեց Սեդորի մոտ ու նրա ձեռքն առավ իրա ասիւ մեջ:

— Զահելութուն ես անում Սիդոր. կին եր դը-
նաց, վաղն ելի կգա. չդա ել փառք աստծո՝ աշխար-
հը լիքը կին ե. քեզ հավաքիր, շուտ լավացիր:

— Լավ եմ Մաթվեյ, այս նրանից ե, վոր վերջե-
րըս շատ եյի հոգնել. Սուսաննայի բաժանվելն ել
աղղեց ի հարկե: Բայց դիտես ինչ, Մաթվեյ, իմ
խիղճն ինձ շատ ե տանջում, յես մեղավոր եմ այս
դործում:

— Ի՞նչ մեղք ունես դու, յեղբա՛յր, կինդ թո-
ղել գնացել ե, ել քո մեղքը վո՞րն ե: Ա՛խ, ուր եր,
թե իմ պառափն ել մի որ յեղներ, անհետանար. վեր-
ջերս ել դլուխս տանում ե դյուլի քանդվելու մասին:
Ասում ե այդ հանքերը, վոր բացեք՝ դյուլը փրկե-
լու յե:

— Գիտես ի՞նչ կա Մաթվեյ, յերբ յես նոր յե-
կա աշխատանքի, ավելի անխորձ եյի, այնքան ել
չեյին վստահում. հիշում եմ, յերբ յեկա ու դործի
սկիսի անցնեյի, կոմբինատի հանձնային բաժնում սե-
ղանի յետեը նստած եր մի ճարպոտ, դեր մարդ:
Նա մի քանի խոսք փոխանակելուց հետո, ինձ դար-
ձավ ու կես հեգնանքով, կես ցավակցությամբ ասաց՝

— Մանավանդ վոր ձեր կինն ել հիվանդ ե, յես
ձեզ խորհուրդ կտամ դնալ մեր յերկրորդ հանքը.
այնտեղ կլիման շատ լավ ե, հիանալի ամառանոց ե,

շատ աշխատանք եւ չկա, այնպես վոր ձեր կիներ կարճ
մամանակում կառողջանա:

Հետագայում Սուլաննան թեւ իրոք շատ լավա-
ցավ, բայց յես ուշ հասկացա, թե ի՞նչ եր նշանա-
կում այդ ամենը. այս հանքի վրա նրանք խաչ եյին
դրել և ինձ իբրեւ անփորձ ու պատահական մարդու
ուղարկեցին այստեղ, մտածելով՝ յեթե բան գտա՝
լավ, իսկ յեթե չե՝ վոչինչ չեն կորցնի:

Դեհ, ինքդ դիտես, Մաթվեյ, թե ինչպես գործի
կայանք: Գիշեր-ցերեկ յես հանքից դուրս չեյի դալիս,
տանն եւ պլաններն ու սխեմաներն եյի գծում, խրվում
եյի արխիվի մեջ: Իսկ կի՞նս: Ձե վոր այդ ամենը նը-
բան այդպես չեր հետաքրքրում. նա իմ մեջ պետք է
սիրտմանք դտներ այս վայրի անտառներում, իսկ յես
այդ չհասկացա և այնպես տխուր վերջացավ այդ ա-
մենը:

— Իսկապես ճիշտ ես ասում, Սիդոր. Սուլան-
նան մեղավոր չեր: Բայց վոչինչ, քեզ համար մի
նոր, լավ աղջիկ կճարենք: Կուղես գեղեցիկ հույն
աղջիկ ճարենք, բայց տես, եւ եդ սխալը չկրկնես,—
կտտակով նկատեց Մաթվեյը:

— Ձե Մաթվեյ, եդ մեկը չի լինի: Յես այն
յեզրակացության յեկա, վոր ընտանիքը յերկրաբանի
համար փարթամություն է: Ինքդ արջ դարձիր լեռ-
ներում ու հանքերում և ուրիշներին քարշ մի տուր
այդ մենավոր ծերպերը:

— Ձե Սիդոր, ճիշտ չես ասում: Յերկրաբանին
եւ լավ կյանք է պետք, նրան եւ լավ կին է պետք:
Վրաստանում այդ մեկը անհնար է, մա՛կ դորդ Ս —

Այ, ելեկտրականությունը, վոր բերենք, մեր հան-
քըն եւ քաղաք կդառնա. եւ վոչվոք չի փախչի ես-
տեղից: Մի տես ե՛, ձորում կբաբախեն կոմսլրեսոր-
ները, հանքախորշերը կդողան պերՖերատորի ձա-
յնից, հանքերը կվողողվեն ելեկտրական լույսով, նոր
բարձր շենքեր կշինենք, նոր մարդիկ, նոր ինժեներ
ներ կգան:

Սիդորն ուրախացավ, վոր այդպես հեշտ խոսակ-
ցության նյութը փոխվեց ու Մաթվեյի հետ նորից
վողեւորվեց հանքի հեռանկարներով:

— Ի՞նչ նորություն կա հանքերում Մաթվեյ:
Վեց որ ե հանք չեմ մտել և կարծես կտրվել եմ աշ-
խարհից:

— Նորություն, Սիդոր, այն ել ինչպիսի՛ նո-
րություն, —ասաց Մաթվեյը ու գրպանից հանեց
յերկու կտոր հանքաքար, —ահա թե ո՛ւր ենք հասել
Ալեքսիքի հանքում եսոր պայթյունից հետո առաջին
տեղամ ստացվեց այս հանքանյութը:

Սեդորն ասեւ թերահավատ նայում եր հանքա-
քարի կտորներին. նրանց շուռ-մուռ եր տալիս իր
ձեռքում, շոշափում եր, մանրադննին նայում նրանց
մեջ յեղած կավելինի սև կտորներին, վորոնք վկա-
յում եյին հանքաքարի բարձրորակ լինելը:

— Մաթվեյ, հանքանյութը կավելինախառն ե,
այս հաղվադեսը հաջողություն ե, յես այսպես շուտ
հանքաքար չեյի սպասում, —ասաց նա ու զղացված
փաթաթվեց Մաթվեյին. նրա աչքերում փայլում ե-
լին արցունքի կաթիլները:

— Սիդոր ջան, Փրանսիացիների կիստու հանքի

մյուս հանձնախորշներում եւ շարունակելով սկսած են, շուտով, շուտով շտուկ մեր ձեռքին կլինի Մենակ դու շուտ լավացիր, քեզ լավ պահիր:

— Շարունակելով սկսած են... յես հենց վաղը հանք կդամ, դա հաղվադեպ հաջողութուն եր, Մաթվեյ, հասկանում ե՞ս: Արդեն ելեկարահանութունը կգա. շուտով կոմպրեսորները կյերդեն մեր ձորում, պերֆերատորների աղմուկով կլցվեն մեր հանքերը, եւ բրիչով չի աշխատի Ալեխիքը:

Նա լուց մի պահ ու կարծես ինչ վոր բան հիշելով մրմնջաց՝

— Հիմա կտեսնենք, Ստեփան Նիկիտիչ...

4

Մյուս առավոտ Սիդորը Մաթվեյի հետ միասին մանր, դանդաղ քայլելով հանք տանող արահետով իջնում եր ձորը: Արեն իր պաղ ճառագայթներով փողոզել եր չքնաղ լեռնաշղթան: Հեռու լեռների ձյունապատ դադաթները փայլատակում եյին արևի ճառագայթների տակ, կասյույտ յերկնքում չկար ամպի վոչ մի քուլա: Նույն ռիթմով աշխատում եր արմատի դադդահը, նույն դիրքով հունական փոքրիկ դյուղը դեմից նայում եր հանքերին: Ներքևում հաս ու կենտ մարդիկ ու ձիեր եյին յերևում, վոր դուրս եյին գալիս հանքերից ու նորից անհետանում գետնի տակ:

Սիդորի գլուխը դեռ ծանր եր շփոթ մտքերից:

Նրա մտքերը դեռ անհույս թափառում եյին Նեվայի գրանիտե ափերին՝ փնտռում եյին Սուսաննա-

յին։ Հախուռն հույզերը բուռն հորձանքով արեկոծ-
վում էյին նրա հոգում, յերակները քունքերի մոտ
ուժգնորեն խփում էյին, բայց հաստատակամ, դան-
դաղ քայլելով նա իջնում եր ձորը։

Շպուրները սեանում էյին։

Այդ նրա տեական ջանքերի ու բուռն հույզերի
վռակեպսակն եր։ Բացվում եր մեռած հանքերի առա-
վոտը։

Պետք եր իջնել ձորը, պետք եր հանքի պայծառ
ուղին գծել մուկ հանքախորչերում։

ԴԱՆԱԿ ՍՐՈՂ ԴՈՒԴԿՈՎԸ

Դուգկով են կանչում նրան բոլորը:

Թե ո՞վ է Դուգկովը, ո՞ւմ վորդին է նա, վորտեղից է յեկել վոչվոք չգիտի:

Մի որ նա իր վոտքի չարիւր շալակին յերևաց բանվորական փոքրիկ այդ ավանում ու մի տեսակ թարմություն մտցրեց այնտեղ, նոր մարդ յերևաց: Այնուհետև մենք վարժվեցինք Դուգկովին տեսնել չարիւր շալակին թաղերը շրջելիս:

Բոլորի համար դուրեկան եր. Դուգկովը, վոչվոքի չեր ձանձրացնում—նեղություն չեր պատճառում նա: Գլուխը կախ, սրում եր դանակները Դուգկովը, յեթե բան հարցնեյին—սիրով կպատասխաներ և միամիտ ու խաղաղ կժպտար խոսակցին:

Դուգկովի խաղաղությունը գրավեց և ինձ, մըտերմացանք հետը: Կարմիր, դեր դեմք ունեւր Դուգկովը, տարվա բոլոր յեղանակներին միշտ կապույտ

բառինն բլուզ եր հագնում՝ առանց գոտի կապելու։ Նրա հագին պատահաբար անդրաժարտիկ եր լինում ու միշտ քարշ եր տալիս մեծ ու քրքրված կրկնակոշիկները։

Նա հիվանդոտ հայացքով նայում եր խոռակցին ու սովորականի նման ժպտում։ դրանից ավելի եյին փոքրանում նրա առանց այն ել նեղ աչքերը։

— Դուռկով ի՞նչու կարգին, կոշիկներ չես հագնում...

— Փողը չի բավականացնում, աղափնյակս։

— Ինչքան ես աշխատում որական։

— Մինչեւ 20 ռուբլի, ավել ել ե պատահում։

— Ել ի՞նչի չի բավականացնում։

Նա վշտացած, առանց ժպտալու պատասխանեց։

— Ձե՞ս տեսնում, վոր բոսյակի նման եմ ապրում, իսկ բոսյակը հաշիվ չգիտի...

Ապա նա սկսեց սրել դանակները։ Գործը վերջացնելով, նա դրպանից հանեց ողեկոլոնի մի փոքրիկ սրվակ։ ողեկոլոնը լցրեց բաժակի մեջ և զլխին քաշելով քամեց մինչև վերջին կաթիլն ու սրվակը մի կողմ նետեց։ այդ մի ակնթարթ միայն տեսց։

Այդպիսի դեպքերում չեր խոսում Դուռկովը, վոչ ել իրեն ուղղված հարցերին պատասխանում։ Մենակ հիմար, անիմաստ ժպտում եր նա ու տափակ, բուժ հայացքով նայում խոռակցի յերեսին։

Ապա նրան տեսնում եյինք դարձյալ իր չարխը շալակին թաղերը շրջելիս։ Յերբ գործ չեր ունենում Դուռկովը, կանգնում եր կոռպերատիվի առաջ, մոտ գործնների խանութի շուրջն եր ման գալիս ու կեսո-

րին դնում եր գետափի ուռենիների սուվերի տակ քն-
լու, կամ գետում լողանալու:

Մի ամբողջ տարի յես կորցրի Դուդկովի հետքը:
Սիրիւր դնաց նա արդյո՞ք, մի մեծ քաղաքի փողոց-
ներում անհայտացա՞ւ, թե հարեան շրջանները գը-
նաց քաշ տալու իր Թափառական կյանքը, չիմացա:
Մի տարի անց միայն յես նրան հանդիպեցի Ղ...
քաղաքում: Դարձյալ սատինն բլուզը հագին, առանց
գոտիի, նորից հնամաշ կրկնակոշիկներով: Չարիւր շա-
լակին անցնելիս Դուդկովը հանկարծ ինձ նկատեց
մայթի վրա: Նրա քնկոտ, անտարբեր հայացքը կեն-
դանացաւ, աչքերը փայլատակեցին:

Նա մոտեցաւ ինձ, բարեկամաբար ժպտաց ու
յերկար Թափահարում եր ձեռքս:

— Ու՞ր կորար Դուդկով, ի՞նչպես ես:

— Լավ եմ աղամնյակս, քեզ միշտ հիշում եյի:

— Ելի՞ր կոնծում ես Դուդկով:

— Ավելի վատ, —ասաց նա ու ավելացրեց:

— Յերկու որ այդում ընկած եյի մնացել:

— Ելի՞ր ողորկուն ես խմում:

— Հա, ձեռք քաշել չեմ կարողանում, գինին չի
բավարարում:

— Լավ, մինչև յե՞րբ ես այդպես շարունակելու,
Դուդկով, — արդեն լուրջ հարցնում եմ նրան:

— Մինչև յե՞րբ... սառը, վռչինչ չարտահայտող
աչքերով նայում ե Դուդկովն ու կրկնում:

— Մինչև յե՞րբ —, սատանան գիտե, թե մինչև
յերբ: Ամեն անգամ վորոշում եմ, վոր այս բաժակից
հետո չեմ խմի, վոր այս շշից հետո չեմ խմի, վորո-

— Մի անգամ հարբած և լինում Շահ—Աբբաս
Թազավորի զինվորներից մեկը։ Շահ—Աբբասը փո-
ղոցից ձիով անցնելու ժամանակ հարբած սալդաթը
կանգնեցնում և նրան ու պահանջում, վոր իջնի ձի-
ուց։ Տեսնելով, վոր սալդաթը հարբած և, ձիուց իջ-
նում և Շահ—Աբբասը։ Սալդաթը նստում և Թազա-
վորի ձին ու ժամերով չափ և դցում քաղաքի փողոց-
ներում։ Մի ժամանակ ուշքի գալով, սալդաթը նկա-
տում և, վոր իր տակ Թազավորի ձին և։ Վախեցած
սալդաթը ձին տանում և գոմն ու վերադառնում իր տեղը։

Մյուս որը Թազավորը կանչում և սալդաթին։
— Դու քանի՞ գլուխ ունես քո ուսին,—գոռում և
Թազավորը սալդաթի վրա,—վոր փողոցում ինձ ի-
ջեցնում ես և ինքդ նստում շահի ձիուն։

— Ի՞նչ եք ասում,— զարմանում և սալդաթը,
—ի՞նչ եք ասում տեր իմ,— մի՞թե կարող եմ այդ-
պես բան համարձակվել, մի՞թե յես կհանդգնեմ Թա-
զավորին իջեցնել ձիուց։

— Դեհ, վերջ տուր այդ հիմարություններին և
բացատրություն տուր,—գոռում և Թազավորը։

— Տեր իմ այդ յես չեմ յեղել, գինին և այդ ա-
րել Թազավոր,—բացատրում և սալդաթը։

— Հիմարություններ դուրս մի տա։ Այդ պետք
և տպացուցես, ապա թե վոչ՝ քեզ գլխատել կտամ,
վճարար ասում և Թազավորը։

— Պատրաստ եմ Թազավորն ապրած կենա,— աս-
ում և սալդաթը,— միայն դրա համար մի պայման
ունեմ. գինու ուժը ապացուցելու համար, ինձ մոտ
պետք և բերել մի կույր մարդու, ապա մի անդա-

— Մի անգամ հարբած և լինում Շահ—Աբբաս
Թազավորի զինվորներից մեկը։ Շահ—Աբբասը փո-
ղոցից ձիով անցնելու ժամանակ հարբած սալդաթը
կանգնեցնում և նրան ու պահանջում, վոր իջնի ձի-
ուց։ Տեսնելով, վոր սալդաթը հարբած և, ձիուց իջ-
նում և Շահ—Աբբասը։ Սալդաթը նստում և Թազա-
վորի ձին ու ժամերով չափ և գցում քաղաքի փողոց-
ներում։ Մի ժամանակ ուշքի գալով, սալդաթը նկա-
տում և, վոր իր տակ Թազավորի ձին և։ Վախեցած
սալդաթը ձին տանում և գոմն ու վերադառնում իր տեղը։

Մյուս որը Թազավորը կանչում և սալդաթին։
— Դու քանի՞ գլուխ ունես քո ուսին,—գոռում և
Թազավորը սալդաթի վրա,—վոր փողոցում ինձ ի-
ջեցնում ես և ինքդ նստում շահի ձիուն։

— Ի՞նչ եք ասում,— զարմանում և սալդաթը,
—ի՞նչ եք ասում տեր իմ,— մի՞թե կարող եմ այդ-
պես բան համարձակվել, մի՞թե յես կհանդգնեմ Թա-
զավորին իջեցնել ձիուց։

— Դեհ, վերջ տուր այդ հիմարություններին և
բացատրություն տուր,—գոռում և Թազավորը։

— Տեր իմ այդ յես չեմ յեղել, գինին և այդ ա-
րել Թազավոր,—բացատրում և սալդաթը։

— Հիմարություններ դուրս մի տա։ Այդ պետք
և ապացուցես, ապա թե վոչ՝ քեզ գլխատել կտամ,
վճարար ասում և Թազավորը։

— Պատրաստ եմ Թազավորն ապրած կենա,— աս-
ում և սալդաթը,— միայն դրա համար մի պայման
ունեմ. գինու ուժը ապացուցելու համար, ինձ մոտ
պետք և բերել մի կույր մարդու, ապա մի անդա-

մալույծի, վորը շարժվել չի կարողանում և Պարսկաստանի ամենաաղքատ խասփուշին, վորն իր կյանքում յերբեք չապիկ չի ունեցել:

Թագավորը հրամայում և, վոր իսկույն ճարեն բերեն այդ մարդկանց:

Սալդաթը նրանց հավաքում և սեղանի շուրջն ուսկսում խմեցնել Թագավորի մատանի ամենաթունդ ու ընտիր գինիներից: Յերբ գինին աղղում և, կույրը բարձրացնում և բաժակն ու ասում՝

— Այ՛ գինի, իսկը շիրաղի վարդի գույն ունի:

Այս գրգռում և անդամալույծին:

— Քո՛ւ, դու ի՞նչ ես տեսնում, վոր գույների մոտին դատողություն ես անում:

Նա բարկացած ցատկում և տեղից ու հարձակվում կույրի վրա գոչելով՝

— Հիմա քացով չսատկացնե՞մ ես քոսին...

— Սատկեցրու, վոչի՛նչ, դրա ընտանիքը յես կպահեմ, — սրտաբաց ասում և խասփուշը, վոր կյանքում յերբեք չապիկ չի ունեցել հաղին:

Այս բոլորից հետո սալդաթը դառնալով Շահ-Աբրահային ասում և՝

— Հիմա տեսա՞ք, Թագավորն ապրած կենա, վոր յես չեմ մեղավոր յեղել:

Թագավորը ներում և սալդաթին ու համոզվում, վոր գինին և մեղավոր, վոր գինին շատ բան կարող և անել:

Հիացած իր պատմածից Դուդկովը հաղթանակորեն ինձ և նայում, իմ հայացքում հավանության արտահայտություն փնտռելով:

— Նստենք նստարանին, — առաջարկեց Դուդլի-
վը, յերբ արդեն այգումն եյինք։

— Իսկ դիտե՞ս յես ինչպես հարբեցող դարձա
աղաւնյակս, — ասաց Դուդլիվը ուսից ցած դնելով
չարխը։

— Ի՞նչպես դարձար, պատմիր։

— Եհ, դա յերկար պատմութիւնն է։ Իմ ծնող-
ները շուտ մահացան։ Յես դնացի ապրելու իմ կու-
լակ քեռու տանը։ Նա շատ հարուստ ու ազահ մարդ
եր։ Ինձ չեր սիրում քեռիս, վորովհետեւ դեռ սալ-
դաթ յեղած ժամանակ, հայրս կաղարմայում ծեծել
եր նրան։ Հետո, յերբ բանակից վերադարձել են,
քեռիս դեմ և յեղել, վոր իր քույրը հորս մարդու
դնա։ Բայց մայրս նրան չի լսել։ Դրա համար նա ինձ
ել տանել չեր կարող ու ինձ շատ վատ եր պահում,
իր բատրակներին համասար։ Մի անգամ, յերբ մի
վեդրո կաթ թափելու համար շան նման ինձ ծեծեց
քեռիս, եւ համբերութիւնս հատալ։ Տանը միայն
յես ու ինքն եյինք։ Գիշերը յես դուրս յեկա տնից ու
ամուր փակեցի դուռը։ Մեծ նալթամանը ձեռքիս
նալթ լցրի տան բոլոր դռներին ու լուսամուտներին,
ասպա պինդ փակեցի դոմը և հրդեհեցի ամեն ինչ՝
խոտի հսկա դեղի հետ միասին և թագնայեցի մեր
տան դեմի մառանում։ Քիչ հետո բոցերը յերկինք
բարձրացան։ Գոմում բառաչում եյին տասնյակ անա-
տուններ—քեռուս կովերը, յեղները, հուսահատ խըր-
խընջում եյին նրա Սիբիրի մադյանները։ Տնից դեռ
ծալտուն չեր լսվում։ Քիչ հետո ջարդվեց պատուհանի
փեղկն ու բոցերի միջից դուրս ընկավ ^{միտքով} ~~սպիտակ~~ ջուր

բերով մի մարդ։ Այդ քեռիս եր. նա խելագարի նման
այս ու այն կողմ եր վազում բոբիկ վոտքերով, գոռ-
գոռում, աղիողորմ աղաղակում եր, փետում եր մա-
ղերը։ Հետո ինչ վոր բան հիշելով, շանթահարի նը-
ման վաղեց դեպի տուն ու իրեն ներս նետեց բոցա-
վառված պատուհանից։ Յես սրտատրոփ սպասում
էյի թե ի՞նչ պիտի լինի ու վախից դողում էյի ամ-
բողջ մարմնով։ Հանկարծ տան պատուհանի շրջա-
նակում յերևաց մի մարդ. նա գրկել եր մի փոքրիկ
սնդուկ։ Մարդը դեռ չէր կարողացել շրջանակից
դուրս գցել իրեն, յերբ շառաչելով նստեց բոցավառ-
ված տանիքը։ Քեռիս մնաց մեր տան բոցավառված
փլատակների տակ, ամուր գրկած իր փողի սնդուկը։
Ինձ ձերբակալել չկարողացան—յես անհետացա վոնց
վոր սատանա։

— Յես եդ որվանից ել թողի գյուղն ու հեռա-
ցա,—չարունակեց իր պատմությունը Դուդկովը,—եդ
ժամանակներն արդեն հեղափոխություն եր Սիրի-
րի տապաները լցվել էյին պարտիզաններով։ Յես ել
գնացի ու խառնվեցի նրանց։

Հետո յերբ յերկիրը խաղաղվեց, ել չուղեցի
գյուղ գնալ։ Ենտեղ վոչինչ չկար, վոչվոք չունէյի
գյուղում։ Ժողովուրդն ել քաղցած եր։ Զահել մենակ
սղա էյի. ինձ ամեն տեղ գցեցի։ Միշտ յերկաթուղու
վրա էյի. մի մեշուկ թևիս տակ սկսեցի թափառել։
Մի փեղ ապրանք էյի առնում, մի ուրիշ տեղ ծա-
խում, հաճախ ապրանքը խլում էյին ձեռքիցս, սըպե-
կուլյանտների հետ միասին ինձ շատ բռնեցին ու
բաց թողին։

— Յերբ եղ գործից ել ձանձրացա, գողությամբ
եյի դլուխս պահում: Հենց եղ ժամանակներն ել խը-
մել սովորեցի: Ոմում եյի սամազոնկա, ողի, գինի,
ինչ պատահեր: Վերջը գողությունից ել ձեռք քաշեցի
ու ես չարխով սկսեցի աշխարհը ման գալ: Յեւ ես
պես ել ծանոթացանք քեզ հետ աղամլնյակս: Ահա
բոլորը:

Դուռկովը վրաքը դրել եր չարխի լծակին ու ա-
նիմատտ, ջղաճգորեն պտտում եր անխլը: Այդում
թնդում եր դինվորական նվազախումբը, կայարանից
լսվում եր դնացքների աղմուկն ու չոզեքարչերի սու-
լոցը: Դուռկովը չեր խոսում: Բայց կարծես նա մի
վերջին խոսքի յեր սպասում:

— Լավ, մինչև յե՞րբ պիտի թափառես Դուռկով:
Ի՞նչի չես դնում ձեր դյուղը:

— Ու՞ր դնամ աղամլնյակս: Հիմա ենտեղ բոլորը
կոլտնտեսական են դարձել, դարգացել են: Ես հալիս,
վոր դյուղ դնամ՝ ձեռք կառնեն, մարդու տեղ չեն
դնի:

— Դու յեւ քեզ հավաքիր, կարգի արի:

— Ախր ինչպես կարգի գամ, աղամլնյակս:

— Այ, մտիր մի գործարան, բանվոր դառ, գործ
արա, դիտցիպլինար մարդ դարձիր, կարգի կգաս:

— Ձեմ կարող աղամլնյակս, խմելը չի թողնում.
յես ինքս ել այդ մասին շատ եմ մտածել: Գիտես
ի՞նչ աղամլնյակս, ուռաները մի ճիշտ առած ունեն:
Նրանք ասում են՝ ճասպատավորին դերեզմանը կուռ-
դի՞ն:

Յես դիտեմ, վոր յես կորած մարդ եմ ու տե-

նում եմ, վոր անգոր եմ ինձ համաքելու, որինավոր
մարդ գառնալու համար: Մեկ ե, վոչինչ դուրս չի
գա:

Նա կռթնեց դանակի չարխին ու յերկար ժամա-
նակ լուռ եր: Յես ել վոչինչ չունեյի ասելու Դուդ-
կովին:

— Նու՛, Դուդկով, արդեն գնացքի ժամանակ ե,
յես պետք ե դնամ:

— Այդ ո՞ւր աղափնյակս, Յերևան ես դնո՞ւմ:

— Այո, պիտի դնամ, արդեն ուշ ե:

— Ախոսս, շատ ախոսս: Յես կուղենայի, վոր
դու մի քանի որ ել մնայիր այստեղ: Այ, յեթե մարդ
միշտ այսպես ժամանակ անցկացներ, ել ի՞նչու պետք
ե կոնծեր ու թափառական դառնար: Իսկ եստեղ շատ
ժամանակ յերեխաները խմբով հետևիցս են ընկնում
չրջում հետս, յես ել մենակությունից խմում եմ ու
մոռանում ամեն բան:

* * *

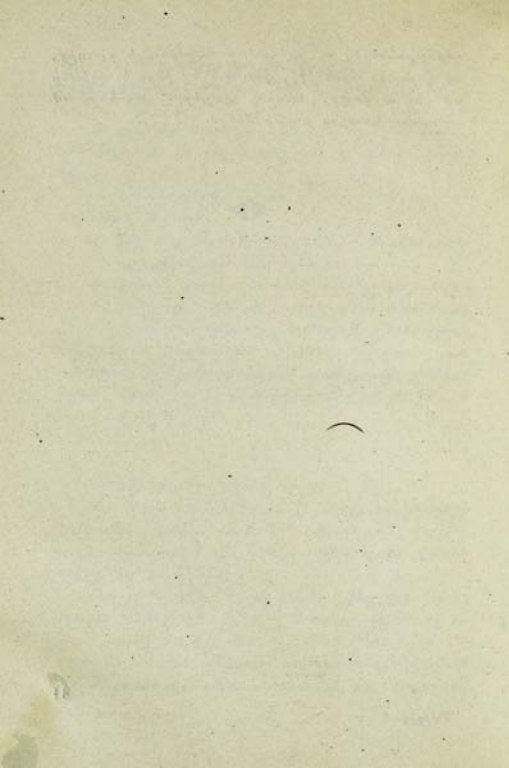
Գնացքը փնջալով կանգ առավ:

Յես թափահարեցի Դուդկովի ձեռքն ու շտապեցի
կայարան: Արդեն մութ եր: Մառուղու վերջին,
չարխը ուն առած Դուդկովը կանգնել ու ըվարած
նայում եր իմ հետևից:

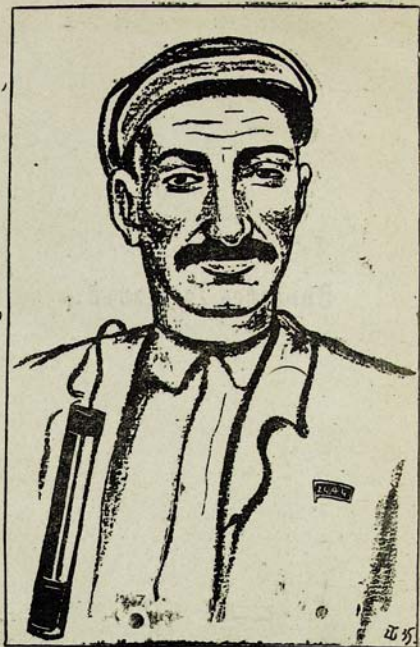
Քաղաքն արդեն վաղուց թողել եյինք մեր հետև:
Գնացքն անընդհատ փնջալով սուրում եր առաջ ու
առաջ, բայց մտքիցս չեր հեռանում Դուդկովը: Նա
կապույտ սատինե բլուզով, առանց դոտու կանգնած
երձիմ առաջ: Երբ չարխին պարծյուն հեռացավ փայտեղով

գործարաններից ու իր համար անըմբռնելի գյուղից,
նա կորցրած ամեն ինչ, փնտռում եր ինքն եւ չգիտեր
թե ինչ ու մոլոր, անորոշ քաղերով անհետանում
ձառուղու խռացող մութի մեջ...

ՇԱԽՏՅՈՐԻ ՀՈՐԵԼՅԱՆԸ

Այդ ցեխոտ ճանապարհով շատ անգամներ և անցուղարձ արել չախտյոր Դիմիտրին: Դեռ հանքում խոնավ դետնի տակ մտքերը հանդիստ չեն տվել ներան: Մտմտացել և նա մութ հանքախորշերում մինչև պերջացել և աշխատանքը: Ցեխոտ արտահանողությամբ, թրջված ստորյերկրյա ջրերով, նա դուրսը կախ անցել և այդ ճանապարհով ու խոսել իր մտքերի հետ: Նա մտազբաղ, դուրսը կախ քայլել և ուտեսել միայն իր սև, սաթի պես սև բեխերի ծայրերը, կոշիկների զթերն ու ցեխոտ ճանապարհի մի կտոր: Հիմա այդ ճանապարհով դնում և նա ու նրան ուղեկցում և փողային նվազախումբը, վորի հաղթական ակկորդները զարնվում են ավանի յերկհարկանի շենքերի պատերին ու նրանց արձագանքը կորչում և

աշնան մերկ անտառի խորքում։ Այսօր նրա հորել-
յանի որն է. հարգում են նրա 40—ամյա ստորյերկ-
րյա հերոսական աշխատանքը։

Նա մտքերով կես դար հետ է դնում։

Դիմիտրին նայում է իր անցած ճանապարհին, —
նրա վրա վերստինայտերի նման շարված են փայ-
լուն, բրոնզե կոճակներով ինժեներներ ու պրո-
տավներ ու նրա ականջում վժժում են այն բազմա-
հաղար չչակաները, վոր 40 տարի շարունակ նրան դոր-
ծի յեն կանչել։

Ու փռվում է նրա առաջ իր դժգույն, իր վորը
մանկությունը։ Իր խեղճ հայրը։ Ամենից առաջ նրան
է հիշում Դիմիտրին։ Նա յերկար—յերկար տարիներ
հորթի մորթուց շինած սոսորակներով յերկրի խոր-
քից շալակով հանքաքար եր կրել հույն կապալաու-
ների համար։ Տասներկու ժամյա տաժանակիր աշխա-
տանքից հետո նա վերադառնում էր տուն, յերեկա-
ներին դուրգուրելու համար ուժ չեր մնում ու նա պառ-
կելով, ամբողջ գիշերը տքում էր տանջող հոգացա-
վից։ Դիմիտրին հաղիվ վեց տարեկան եր, յերբ ծանր
հոգացավից վախճանվեց հայրը։ Ու նրա վրա հար-
ձակվեց դաժան վորբությունը...

Դարունը ճչացել է այդ ձորերում։ Սոխակները
սիրո մեղեդին են դալլալել, ձորերը լցվել են ծա-
ղիկներով, ամեն մի թփի տակից ժպտացել է մանիչա-
կը։ Նայել է այդ ամենին ավստանքով պատանի Դի-
միտրին, որորել է գլուխն ու լուռ մտել հանք՝ մի
կտոր հաց վաստակելու համար։

Յեկան 1905 թվի փոթորկոտ օրերը։ Քսանվեց

տարեկան յերիտասարդ եր այն ժամանակ ինքը, բայց իր յետև արդեն ունեւ 12 տարվա հանճափորի աշխատանք: Ռուսական հեղափոխության ցասկոտ ալիքներն հասան և Անդրկովկաս: Ահա, ինքը գիշերով շրջում և հանճախորչերն ու գործադուլի կոչ անում բանվորներին: Գործադուլավորներին միանում և իրենց հանքը, հանքերում վխտում են զաղախները, ստիպում են աշխատանքի անցնել, բայց աննկուն են գործադուլավորները:

Ու պայքարի որերը կինոլենտի հարյուրավոր կադրերի նման մի վայրկյանում անցնում են նրա մաքով:

Դահլիճը լցվել և խայտարղես հասարակությամբ: Նստաբանների վրա, առաջին շարքերում տեղ են գրավել հին շախտյորներն իրենց կանանց հետ միասին: Նրանց մեջ կան պարսիկ բանվորներ, վոր ճողոպրել են Իրանի խաների շահագործումից ու մտորակներից: Նրանք սև, թեթև փափախները գլխնւրին, նստած սպասում են ու մինչև հորելյանական նիստի սկսվելը յերկար ծխամորճով ծխում են տեղական ծխախոտը: Ակնապիշ ծխի քուլաներին են նայում նրանք ու ո՞վ իմանա ի՞նչ են վերհիշում Իրանում անցկացրած իրենց կիսաքաղց կյանքից:

Ահա նրանց հետևը տեղ են գրավել յերիտասարդ հույն աղջիկներ, վոր հագել են իրենց տոնական ըզդեստներն ու շարվել են մի շարքի: Նրանք խորամանկ հայացքով շուրջն են նայում, անհոգ փափսում են իրար ախանջի, ինչ-վոր ակնարկներ են անում ու զրըն-

դում ե նրանց քրքիլը: Դրան իբրև պատասխան հըն-
չում ե յերիտասարդ հանձափորների թեթև մի յերդը,
վորը գրավում ե վողջ դահլիճի ուշադրությունը:
Այդտեղ են և հանձերի ինժեներները, տեխնիկները,
հանձափորների նոր սերունդը—կոմյերիտականները:
Ավելի հետ նստոտել են արտահագուստով բանվորներ,
վորոնք մի ժամ, ժամ ու կես հետո հանձ պիտի իջնեն
աշխատելու: Ուլքեր ուշ են յեկել, տեղ են գրավել
լուսամուտներում, կամ նստարանների արանքում,
կանգնել են պատերի տակ: Մեջ ընդ մեջ նվագում ե
նվագախումբն ու կանայք յերջանկության կնիքը
դեմքներին պրուցում են այն մասին, թե ինչ արտա-
կարգ որ ե, թե ինչ պատիվ արին իրենց Դիմիտրուն:

Բեմի ճակատին ամրացված ե մեծադիր մի նկար:
Նրա շրջանակի միջից պատկառելի տարիքով մի մարդ
հիվանդոտ աչքերով նայում ե դահլիճին: Դա հորեւ-
յարն ե—այն մարդը, վոր 40 տարի անընդհատ աշ-
խատել ե յերկրի ընդերքում. նկարի տակ խոշոր տա-
ռերով գրված ե. «Կեցցե ընկեր Դիմիտրի Սրիստա-
ֆորովը»:

Դիմիտրի Սրիստաֆորով:

Ո՞վ չի ճանաչում նրան: Նա այդ դահլիճում
նստածներից շատերի հետ խոնավ հանձերում աշխա-
տել ե տասնյակ տարիներ: Նրանցից շատ շատերին
պերֆերատոր բռնել ե ատվորեցրել Դիմիտրին, ցույց
ե տվել թե ինչպես պետք ե դնել կապերը, ատվորեց-
րել ե, թե ինչպես պետք ե պայքարել գետնի տակ՝
բնության տարերքը հաղթահարելու համար: Այդ
դահլիճում նստածներից մի քանիսի կյանքն ե փրկել

նա ու փլվածքի հետև մնալու յերկրուղը սրտներում ,
յերբ լսել են Դիմիտրիի ձայնը՝ .

— Վախիլ մի, դալիս եմ... նրանց նորից ժող-
տացել ե կյանքը՝ նրանք հաստատ դիտեն , վոր յեթե
փլվածքի վայրն ե յեկել Դիմիտրին—փրկությունն
ապահովված ե :

Բոլորը ճանաչում են այդ հնարադետ վարպետին ,
անդուգական ընկերոջն ու մարդուն : Ահա թե ինչու
բոլորի դեմքին գոհունակության մի ժպիտ կա , վոր
վիճակվել ե իրենց այսոր անհուն սերն ու հարգանքն
արտահայտել այդ վաստակավոր մարդուն , տոնել
նրա աշխատանքի տոնը :

Հանդարտ բացվում ե վարագույրը : Փռքիկ բն-
մի վրա տեղ են դրավել Դիմիտրին իր ընտանիքով ,
նրա ընկերները հարևան հանգրից , զանազան կադ-
մակերպությունների ներկայացուցիչներ , այլ քա-
ղաքներից յեկած պատգամավորներ , վոր յեկել են
վողջունելու Դիմիտրի Խրիստափորովին : Նրանք թը-
վում են Դիմիտրիի ծառայությունները հանգրի
վերականգնման , վերակառուցման , նոր կադրեր
ըս-
տեղծելու գործում :

Իրեն ուղղված սիրալիք հայացքներին , դահլիճի
թնդացող ծափերին , բերված նվերներին Դիմիտրին
պատասխանում ե յերկու խոսքով : Նա պարզ , ան-
ուղանույճ պատմում ե իր և իր ընկերների գրկանք-
ները Փրանսիական կոնցեսիոներների ժամանակ : Նա
ասում ե , վոր ինքը վերածնվել ե ու կյանք տեսել մի-
այն յերկրի խորհրդայնացումից հետո և վոր այսու-
հետև ել վոչ մի ջանք չի խնայի , վորպեսզի՝

— Կորչի բուրժուազիան ու յերջանիկ կյանք
Հաստատվի ամբողջ աշխարհում...

Ու նրա ձայնը լուռ, ուշադիր դահլիճում հնչում
և վորպես հանքի խորքից հնչող հղոր սպառնալիք
կապիտալի հասցեյին:

Հանքերի վարիչը, այդ խստարարո մարդը, վոր
այնքան չոր ու պահանջկոտ և հանքախորշերում, հի-
մա դարձել և շատախոս, հաճելի թամաղա: Նա բո-
լոր ջանքերը դործ և դնում, վոր հորեկյանը ուրախ
Փինալ ունենա: Սրահի յերկու ծայրերում տեղ գտած
սաղանդարները մրցում են իրար հետ. մեկը դեռ
չվերջացրած՝ մյուս խումբը մի նոր, ավելի ու-
րախ ու թեթև յեղանակ և սկսում: Սեղանների շուր-
ջը բոլորել են հանքափորները, ինժեներները, յերթ-
տասարդ տղաներ ու ջահել, թովուսն աղջիկներ: Նը-
րանք խմում են Դիմիտրիի կենացը, յերկար կյանք
են մողթում նրան, վոր դեռ շատ տարիներ իրենց
հետ կողք-կողքի աշխատի պղնձի հանքերում:

Խայտաբղետ շորերով գեռատի հույն աղջիկները
նաղանձով պարում են ու նրանց շուրջը ճկուն պարով
պտուլտներ են անում ջահել կավալերները: Ահա
բացված փոքրիկ հրապարակում կնոջ հետ. միասին
պարում և ինքը Դիմիտրի Խրիստափորովը: Նա լայն
տարածում և թևերն ու նրա կրծքին ելեկտրական
լույսի տակ շողշողում և Կենտդործկոմի անդամի
կրծքանշանը: Ո՞վ իմանա յերկտասարդ արյունը հո-
սեց Դիմիտրիի յերակներում, թե այն անսահման
յերջանկութունից եր, վոր այդ պահին ճշում եր նրա
սրտում, նա չկարողանալով զսպել իրեն ու պարի

Ժամանակ քնքշորեն թեւը փաթաթեց կնոջ վզով։
Կլինն ամոթխած, ընդհանուրի ուրախ քրքիջների ու
ծափերի տակ փախալ պարի հրապարակից։ Դիմիտ-
րին մոտեցաւ ու պարի հրավիրեց իր յերկարամյա
աշխատանքի ընկերոջը, Մաթվեյ Բաթմանովին, վորի
հետ շատ փորձություններ եր բաժանել կյանքում ու
յերկրի տակ։

Պարում և Մաթվեյ Բաթմանովը։

Կլոր, շեկ այդ մարդը 42 տարի աշխատել և յեր-
կրի ընդերքում։ Նա Դիմիտրիի հետ յերեսխա յե յե-
ղել։ Նա Դիմիտրիի հետ խանդավառ յերիտասարդ և
յեղել ու նկատել և պայքարի մեջ։ Նա Դիմիտրիի հետ
միասին ըմպել և ֆրանսիական կապիտալի ու ցարիզմի
դառնության բաժակը։ Ու այժմ իր բարեկամի, իր
ընկերոջ հորեյանն և։ Մեծարում են ծանր, տոկուն,
ստեղծագործ ախատանքը։

Այդ վեր և քաշել նրա վողին։ Նա յերջանկության
և քոտաղի մեջ և։ Մաթվեյն այդ արտահայտում և իր
անպաճույճ, պարզ շախտյորական պարով։ Պրիմի-
տիվ, հասարակ շարժումներ և անում Մաթվեյը. 42
տարի խոնավ յերկրի տակ աշխատած այդ մարդը
թեթեւ պատանու պես ցատկում և վեր։ Այդ հաղթա-
նակի պար և ու կարծես սեղանի մոտ յեկել պարում և
վոչ թե Մաթվեյը, այլ վողջ բեղմնափոր բազմերանդ
հանքն և պարում իր ընդերքի մարդու յերջանկու-
թյան պարը։

Պարում և Մաթվեյը և կարծես նա վոչ թե շախտ-
յոր և, այլ հեքիաթների մեջ յեղած այն հսկա տի-

սոսններից մեկը, վորի վրա հենված է յերկրագուն-
դը:

Ուշ գիշերին սրահը սկսում է դատարկվել:

Ձորի խորքից, ասես յերկրի ընդերքից լսվում է
խուլ մի հեռոց: Ասես միթխարի մի սիրտ և բաղ-
խում Շամլուղի ձորում: Այդ հրաշալի կոմպոզիցիոն
և, վոր գիշեր ու ցերեկ խտացրած ող և տալիս պեր-
ֆերատորներին:

Դեմը՝ գյուղում գիշերվա խավարում հրավառ-
ված է մի շենք: Այդ հոբելյարի բնակարանն է, վոր
նրա քառասնամյա աշխատանքի տոնին ասես լուսա-
վոր խինդով քրքրում է այն խավար տարիների վրա,
վոր անց է կացրել Դիմիտրին ու նրա նման շատե-
րը:

Գյուղից ր'է՛ն ալմաստի դադգահի լույսերի տակ
յերևում է կնճռոտած յերկիրը, վոր տասնյակ մետ-
րերով խոր ակոսներ է ձգվել ու յերկնքի առաջ բացել
փլվածքի յերախները: Ասես այնտեղ տասնյակ եքս-
կովատորներ գլխակա՛ն պար են բռնել ու ծպտյալ
հեռացել գիշերով: Այդ ճեղքվածքների տակ «Ռոժե»
հանքն է, վորտեղ 40 տարի աշխատել է Դիմիտրի
Խրիստափորովն ու այժմ այնտեղ պղնձի համար մա-
քառում են նրա յերիտասարդ ջոկատները:

ՍԵՐԳՈ ՔՅՈՒՎԻ ԶՍՏԵՐԸ

Ու... գյուղի բինան տեղավորված եր մի մեծ
բացատում, վորին մի կողմից դրկել էին հոնի դա-
ճան ծառերը, իսկ մյուս կողմից մոշի խճճված, դե-
պի ձորը թեքված թփերը: Ճածր թաղիքապատ. վը-
րանները մեջքներին յեղեգնե գոտիներ փաթաթած՝
ցրիվ տեղավորվել էին դեղնցիկ այդ բացատում:
Բինայից վերև, հոնի ծառերից դենը, ձգվում էին
բարձր անտառները: Անտառի միջով բացատը յերկա-
րուկ ձգվում եր դեպի մոտակա բինան, վոր-
տեղ իջել էին Ղազարի թուրք գյուղացիները: Մոշի
թփերից ցած ընկած եր ձորը, վորի խորքում, շատ
հեռվում դետին զուգնթաց սալիտակ ժապավենի նը-
ման ձգվել եր փոշոտ ճանապարհը:

Բինայում գիլ հնչում եր զուռնայի ձայնը:

Հավաքվել եր սարվորների խայտաբղետ բաղմու-
թյունը: Նրանք հավաքվել էին տեսնելու վոչ միայն
Սերգո Քյոխվի քեֆը, այլև մոտակա գյուղից յեկած

պարմանալի զուռնաչուն: Նա, սակայն զուռնաչի չեր: Ինքն եւ հարեան գլուղում մեծ ոջախի տեր մարդ եր, մի քանի հարյուր վոչխարների ու կովերի տեր: Նրա ձիերի յերամակից ամենաընտիր հովատակներն եյին ընտրում նահանգապետին նվեր տանելու համար: Նա նվագում եր հենց այնպես, իր աղբերացու Սերգո քյոխվին պատիւլ արած լինելու համար: Յեւ վորպեսզի ցույց տար իր խորը հարգանքն ու ոերը Սերգո քյոխվին, տարոբինակ զուռնաչին փչում եր վոչ թե բերանով, այլ քթով: Նա մեծ վնասախր գլխին, արխալուղով, կարմրատակած նվագում եր ու ձորերով մէկ հնչում եր նրա զուռնայի զիւ ձայնը: Նա նվագում եր ու նրա հետ մեղմ, դուրեկան ինչ վոր բայաթի յեր յերգում Լեզգոնց Արտեմը: Դա կլոր, միջահասակ գեր մարդ եր, գեղեցիկ կազմվածքով, վոր Ուսեփանց գլուղում հայտնի յեր իբրեւ լավ կոխ բռնող ու քաղցր բայաթիներ եր յերգում: Ուսեփը նրան եւ հետը բերել եր, վոր ալիքի հանդիսավոր լինի Սերգո քյոխվի քեֆը:

Կանայք շփոթված ու շատ մտահոգ դադաներն եյին մտնում ու դուրս գալիս: Նրանց մի մասը, գերազանցապես հարսները, մոտակա աղբյուրից կփերով ջուր եյին կրում յերեսներին իջեցրած չիքիւայի հաստ քողը: Ուրիշները շաջի վրա թարմ հաց ու աղդակ եյին թխում, հետեւում եյին կրակի վրա դրած կերակրի աղինձներին: Հինգ կին հերթով ճոճում եյին ինոցին, վոր թարմ վարադ հասցենն թանկագին հյուրերին ու թանաթաթախ դնեն սեղանին:

Հյուրերն արդեն վաղ առավոտից հավաքվել է-
լին։ Ոսեփը մոտ քսան ձիավորով յեկել եր իր դյու-
ղից։ Քաղաքից յերկու կառքով Հյուրեր ելին յեկել
Թիֆլիսի ինչ—վոր մի աղվակառ ու Սերգո քյոխվի
աղբեր— վաճառականները դավառական քաղաքից։
Բինան եր հասցվել և 40 դուլանոց գինու մի տա-
ղառ, վոր սայլով կանգնեցված եր հոնի ծառերի
ստվերի տակ։

Քիչ հետո յերևացին սպասվող ամենակարևոր
Հյուրերը։ Յերբ հեռվում յերևացին Ե-Յ ձիավոր,
ցնծադին հնչեց Ուսեփի զուռնան։ Նա նվագում եր
ձիերը չափ դցելու ինչ վոր յեղանակ, իսկ Սերգո
քյոխվան ուրիշ մի քանի հողու հետ յեկվորներին
դիմավորեցին հրացանների համադարկով։ Զիալոբ-
ները զվարթ իջան ձիերից, վորոնց վրայից գլորչի
յեր բարձրանում։ Նորեկ Հյուրերի մեջ եր յերկար բե-
խերով, յերկար, հետ ծալված փափախը գլխին,
թուրը կապած պրիստավը յերկու ուրյադնիկների
ու յերեք ստրաժնիկների հետ։ Ստրաժնիկներն իս-
դույն ձիերը տարան խնամելու, իսկ պրիստավը
ուրյադնիկների հետ միասին մինչև խոտակցություն
բացվելը մի—մի կտոր խաշլամայով դատարկեցին ա-
րաղի թասերը Նիկալայ 2-րդ կայսեր կենացը։ Այդ
որը բոլորում եր Ռոմանովների արքայական տան
300 տարին։

Քիչ հետո հսկա կարպետները փռեցին գետնին,
յեվ յերբ սեղանը լցվեց բարիքներով ու բոլորը ծա-
յապատիկ շարվեցին նրա շուրջը, քահանան բարձրաց-
նելով աջ ձեռքն որհնեց սեղանը։

Ուսեփն արդեն դուռնան հանձնել եր դուռնաչի-
ներին ու սեղանի ծայրին նստած սեղանը կառավա-
րում եր իբրև թամաղա: Նրա մի կողքին նստած եր
պրիստավը, իսկ մյուս կողքին Սերգո քյոխվան,
վոր հաճախ սրան նրան իր մոտ եր կանչում տեղ եր
ուղարկում, կարգադրություններ անում:

Հարևան բինաներից հավաքված հայ և թուրք
սարվորները մեծ բաղմուխամբ հեռու ծառերի տակ
կանգնած դիտում եյին գյուղի ու քաղաքի նշանա-
վոր մարդկանց խրախճանքը:

Թամաղան ամեն մի կենացից հետո պարել եր
տալիս սեղանակիցներից վորեւե մեկին, կամ պարող-
ների ցանկը լրացնում եր դադաներում աշխատող
հարսներով, վորոնք քաշվելով եյին դալիս պարելու,
բայց յերբ սկսում եյի պարել, ել դուրս չեյի գալիս
հրապարակից: Յերբ պարից հոգնում եյին, Ուսեփը
բայաթու պատվեր եր տալիս լեզզոնց Արտեմին:
Արտեմն աչքերը փակում եր, ձեռքը պահում եր ա-
կանջի մոտ ու հնչում եր նրա մեղմ, դուրեկան բա-
յաթին: Յերգում եր Արտեմն ու հարբած հյուրերը
որորում եյին գլուխները, շատ զգացվողները լաց
եյին լինում ու համբուրվում իրար հետ:

Թիֆլիսից յեկած աղավաղաւոր, վոր բոլոր հյուրե-
րից տարբերվում եր իր հալատուկով ու պանամա գլու-
խարկով, չեր խմում ու իր հարևաններին զվարճաց-
նում եր քաղաքի նոր անեկդոտներով: Այդ նկատել
եր Թամաղա Ուսեփն ու մի յերկու անգամ զգուշացրել
պատվովոր կենացները չխմելու համար: Թամաղան
նկատել եր, վոր աղավաղաւոր յերբեմն թափում և

բաժակը, բայց դեռ զսպում եր իրեն, վոր չվիրա-
վորի քաղաքացի հյուրին:

Թամազան բաժակը վերցնելով վոտքի կանգնեց
ու առաջարկեց լիքը լցնել բոլոր բաժակները:

— Մենք ապրում ենք մեր վողորմած Թազավորի
չվաքի տակ: Մեր հողերը, վոր ավելանում են, մեր
ապրանքը, վրո շատանում ա, վաճառականները, վոր
խաղաղ առևտուր են անում ու հարստանում են, եզ-
բոլորի համար մենք մեր վողորմած Թազավորի ու-
ժին ու ծով խելքին ենք պարտական: Նրան, վոր
Աստված ամենակարող իշխանավոր ա նշանակել յեր-
կրի վրա, ասել ա, վոր բոլորին հավասար աչքով
մտիկ տա—վաճառականին ձեռ բռնի, վոր շատանան
նրա ողուտները, հողատերերին քոմակ անի, վոր ա-
վելի շատանան նրա հողերը, ու մենք վոր ապրենք՝
հասարակ ժողովուրդն ել ապրած ու ապրած ա: Մեր
վողորմած Թազավորի ներկայացուցիչը մեր սեղա-
նին, ես բոպեյիս մեր կողքին նստած մեր աղբեր
լեռն Բեգն ա: Նա մեր Թազավորի նման հալալ ու
վողորմած հավասար նայում ա մեր բոլորին, իբրև
պրիստավ միշտ ոգնության ա դալիս մեզ, վորտեղ
ել լինի: Յեա խմում եմ մեր Լեռն՝ Բեգի կենացը.
Թող նա մեր գլխից անպակաս լինի, միշտ նրա հետ
ես տեսակ յերջանիկ սեղանների նստած լինենք:

Ձորը Թնդաց բացականչություններից: Թամազա
Ոսեփն իր խոսքը վերջացնելով զուռնան վերջրեց
զուռնաչու ձեռքից ու դնելով քթին կարմրատակած
սկսեց նվագել զսՀարին: Յերբ բոլորը դատարկեցին

բաժակները, Թամազան կարմրած աչքերը վռնորեց ազ-
վակատի վրա:

— Արչակ, Լևոն՝ Բեդի կենացը չես խո՞ւմ...

— Աստված ե վկա խմեցի, — շփոթված ասաց
ազվակատը:

Բարկացած Թամազան ցատկեց տեղից, պատյա-
նից դուրս քաշեց խանչալը, ձախ ձեռքով վերցրեց
գլինու կիսատ տկճորն ու վազեց աղվակատի կողմը:
Վախեցած աղվակատը ցատկեց տեղից ու կաղ վռտ-
քով դեռ-դեռ եր վազում, Թազնվում եր սրա-նրա
յետև ու սարսափած կանչում՝

— Բուն դի տեղը՝ կխմեմ, բուն դի տեղը՝ կը-
խմեմ:

Նա խնդրում եր խանչալը դնել պատյանում,
բայց չեր կարողանում հասկացնել իր միտքը: Ոսե-
փը վերջապես բռնեց նրան, պառկեցրեց սարալանջին
ու կանչեց՝

— Ձարտին բերե՛ք...

Աղվակատը վախեցած ձայն չեր հանում և պառ-
կած, անկանոն տարածած վռտքերը, աչքերը պարզած
գեպի յերկինք, սպասում եր թե ի՞նչ պիտի լինի:

Յերբ ձաղարը բերին, Ուսեփը ձաղարը դրեց աղ-
վակատի բերնին ու խանչալի ծայրը դնելով նրա փո-
րին կարգադրեց, վոր տկճորից գլինին շուտ տան ձա-
ղարի մեջ: Բռնորը հիացած Թամազի սրամտու-
թյամբ ու ուրախ կատակով՝ քրքջում էյին, իսկ աղ-
վակատը մորթվող անասունի տեսքով մեծ կումերով
կույ եր տալիս ձաղարից հոսող գլինին: Նա յերբեմն
զաղարեցնում եր խմելը շունչ քաշելու համար և

այդ ժամանակ դինին ձաղարը լցվելով նրա յեղրերից կաթկթում եր ու հոսում աղվակատի վզի ու սպիտակ ոճիքի վրայից:

Անսահման զվարճացած այս տեսարանից, հյուրերը նորից սեղան նստեցին, իսկ հարբած ու դինով թրջված աղվակատը յերկու մարդու ողնությամբ շաղված աչքերով մտավ վրան՝ իրեն հավաքելու:

Թամազան դեռ չեր հասցրել նոր կենաց առաջարկել, յերբ բինայում յերևացին յերեք նոր ձիավորներ: Նրանք իշան ձիերից ու լիքը խուրջինները վար իջեցրին: Դրանցից մեկը Հասան Աղան եր, մոտակա թրքական Դ. գյուղի ամենահարուստ անասնատերը, վորի վոյսարների հոտը 3000 գլխից անցնում եր: Նա հագել եր լեղզու շալից ընտիր չուխա, կապել եր արծաթե խանչալը, գլխին դրել եր բուխարու մորթուց շապանակադուլն դեղեցիկ փափախ:

Սերգո քյոխվան իսկույն ընդառաջ դնաց թանկադին հյուրին, համբուրվեց հետը և ուղեկցելով Հասան Աղին՝ նստեցրեց իր և Թամազի արանքում: Թամազան իսկույն առաջարկեց Հասան Աղի կենացն ու ինքը զուռնով տուչ նվագեց նրա կենացի վրա:

Տուլից հետո Հասան Աղան շնորհակալություն հայտնելով վերցրեց բաժակն ու առաջարկեց խմել իր քերվա, հայտնի վաճառական Գրիգոր խազեյինի կենացը:

— Ինձ կարելի՞ յե մի խոսք,—ասաց Թամազան:

— Կարելի յե, կարելի յե,—ձայնեցին այս ու այն կողմից:

— Ինչքան վոր ես կենացը թանկադին և Հասան

Այլի համար, ենթան ել Թանկագին ե ինձ համար, վարդապետե Գրիգորն իմ աղքատացուն ե: Բայց Գրիգորի կենացը հասարակ կերպով իմել չենք կարող: Նրա սպասերը շատ ամանակ եյին սիրում, ալանակը դւանց ոջախի բարեկամն եր: Գրիգորի պատերին հարկելու համար պետք ե խմենք և ամանակի կենացը:

Բոլորը հոհուացին: Թամաղան վրանի առաջ կապած ամանակը բերեց սեղանի մոտ, լայն բացեց ամանակի բերանն ու մի մեծ քրեղանով դինի լցրեց նրա բերանը: Յերբ ամանակին բաց թողին, նա անորինակ զոռցով թողեց սեղանն ու փալանը շուռ տրված փախավ դեպի ձորը:

Սեղանավորները ցնցված եյին այս տեսարանից ու Թամաղի սրամտությունից: Նրանք ուրախ քրքրում եյին ու անզուսպ ծիծաղից ջրակալել եյին նրանց կարմրատակած՝ դինուց շաղված աչքերը:

Յերբ հյուրերը քիչ խաղաղվեցին, Սերգո քյոխվին պարելու ցանկություն հայտնեց: Ուսեփն խսկույն ավագ գուռնաչու ձեռքից վերցրեց գուռնան ու սկսեց նվագել այն յեղանակը, վոր սովորաբար պարում եր Սերգո քյոխվին: Սերգո քյոխվին վտաքի կանգնեց, վտաքերից հանեց չստերն ու դյուլաական գուլնգուլն գուլպաները հագին սկսեց պարել կանաչ խոտի վրա:

Նա լայն տարածած թևերը համարյա միշտ անշարժ եր պահում, շատ կամաց չարժվում եր տեղում ու կապույտ աչքերով սեղանավորների գլխի վրայով նայում եր հեռու սարերին ու անտառներին: Նրա

պարի մէջ կար ինչ վոր խաղաղ ինքնագոհության ու
հանգստություն։ Նրա անշարժ, թւերը կարծես
ասում էին, վոր Թախահարելու վոչ մի կարիք չու-
նեն, վորովհետեւ նա արդեն հասել է այն բարձ-
րունքին, վորին ձգտել է։ Նրա կապույտ, անշարժ
աչքերը, վոր նայում էին սարերի հոռուն, տիրա-
կան էյին, խրոխտ, ասես իրենց էյին յենթարկել այդ
բարձրունքներն ու սավառնում էին նրանց վրա։
Հասան Աղան էլ վոտքի կանգնելով սկսեց պարել
Սերգո քոխվի հետ։

Յերբ յերկար պարելուց հետո, իրար թւի տա-
կով անցնելով Հասան Աղան ու Սերգո քոխվին համ-
բուրովեցին, սեղանակիցների ցնծությանը սահման
չկար։ Սակայն մի բողբոջում ասես խամրեց այդ
ցնծությունը, պապանձվեց սեղանը։ Սերգո քոխվին
պարը վերջացնելով ցանկացավ հազնել չստերը և
չկային նրանք։

— Թուրքերը դողացած կլինեն,—ասաց մեկը։

Այդ բավական էր, վոր վողջ սեղանը վոտքի յե-
ներ ու լեռն Բեգի գլխավորությամբ շարժվեր
դեպի Թուրքերի մոտակա բինան։ Նրանք քայլում
յին զուռնայի նվագի տակ, վոմանք նույնիսկ պա-
րում էին։ Սերգո քոխվան քայլում էր Հասան աղի
հետ միասին բոբիկ վոտքերով ու նրա նախշուն գու-
պաները չալպտուրիկ էյին տալիս կանաչ խոտերի ու
դեղին նարգիզների մէջ։

Հաղիվ մի տասնյակ աղքատ, մանր վրան-
ներ ծովարել էյին անտառի յեզրին։ Նրանց մէջ չկային
բարձր, կլոր դեղեցիկ կարպետներով զարդարված

«չարիտ» վրաններ։ Դազաններից ցած շինած եր «ճե-
ռը»։ Մի քանի կանայք նրա վրա ընկած պատվում ե-
լին, վորպեսզի փոքրացնեն մալարիայից ուտած իրենց
փայծաղները։

Այդ թուրքական բինան եր։

Ամոթխած թուրք կանայք այդքան մարդ տես-
նելով, իսկույն փաթաթվեցին չարսալների մեջ ու
յերեխաներին չալակած մտան վրանները։ Նրանց
հետևը գեռ դատարկ պատվում եր լվացքի սապոնով
ոծած «ճեռը»։

Սերգո քյոխվի թափորը կանգնեց բինայի դի-
մաց։ Լևոն քյոխվան ուրյաղնիկների ու ստրաֆնիկ-
ների հետ առաջացավ դեպի վրանները։

Քիչ հետո ստրաֆնիկները մի գյուղացու դուրս
բերին վրանից դեմքն ամբողջովին արյունլվա, նրա
մեջքին ստրաֆնիկներից մեկը խփում եր հրացանի
կոթով։ Նրանց հետևից դուրս յեկավ ուրյաղնիկը՝
մի գուլգ չտեր ձեռքին։

Սերգո քյոխվինն ե՞լին այդ չտերը թե չե, խեղճ
գյուղացին այդ չտերը գողացել եր, թե՞ իր տոն ո-
րերի չտերն ելին, վոր պահել եր ծալքի տակ, այդ
միևնույնն եր ստրաֆնիկների ու Լևոն Բեգի համար։

— Բինան քանդել, բոլորը հենց ես բռնեյիս թող
քոչեն, — յերկար, բեխերն ինքնագոհ վոլորելով կար-
գադրեց Լեվոն բեդը։

Ստրաֆնիկների ողնությամբ գյուղացիները վրան
ների սուներն ելին հանում, թաղիքներն ելին փաթա-
թում ու բարձում սայլերին։ Սայլերն իջնում ելին դե-

պի ձորն ու նրանց հետեից յերեխաները շալակներին տխուր քայլում եյին թուրք կանայք:

Դիչ հետո, բինայի տեղ մնաց ոջախների հետքերը մի քանի սևացած քարերով, գազանների թախտերի տակ փարթամ աճած սպիտակ խոտերը և անասունների աղբը, վոր անհամաչափ ցրված եր վողջ բինայով մեկ:

Ճեռը վոչ վոքի պետք չեր ու մնացել եր բինայի վերին սարալանջին, վորի կողքին չոտերը հաղին պարում եր Սերգո քյոխլենն ու ավելի զիւ հնչում եր Ուսեփի դուռնան:

ՔՍԱՆԿԵՑ ՏԱՐԻ ԱՆՑ

Յերկրորդ անգամն եր, վոր մենք գործադուլի ե-
յինք պատրաստվում:

1906 թվի ոգոստոս ամիսն եր, ամառվա ամենա-
լավ ժամանակը: Որն ել շատ լայլ հիշում եմ—ամսի
յերկուսն եր: Եդ որերին մեր քունն ու դադարը կըտ-
րել եր, մտածում եյինք վո՞նց անենք, վոր գործը
հաջող դնա, վոր անպայման հաղթողը մենք լինենք:

Մեզ զեկավարողը մեքենայական ցեխի մի դար-
բին եր:

Վրացի մի սիրուն ու բոյով տղա յեր նա, վոր
վոչ ահ ուներ, վոչ ել առանց մտածելու մի բան կա-
ներ: Բանվորները՝ հայ լինեյին, թուրք թե ոս—Չե-
լիճեյին, շատ եյին սիրում, նրա խոսքը լուրձ եյին:
Ով մի դանդառ ունենար, նրան կտներ, ով սրտումը

մի խորհուրդ ունենար— նրան կպատմեր: Չելի-
ձեն մի սովորություն ուներ, վոր բոլոր բան-
վորների հետ միշտ առանձին— առանձին կխոսեր,
նրանց տունը կգնար, մի խոսքով ամեն մի բանվորի
մտերիմ, ամենահավատարիմ ընկերն եր դառնել: Ես
եւ մեծ նշանակություն ունեցաւ, վոր բանվորները
սրտով ու միտքան համաձայնեցին գործադուլին
դուրս դալ:

Ծիշտ եւ, մի անգամ 1905 թվի դեկտեմբերին գոր-
ծադուլ ելինք արել, բայց ելի են ժամանակ հեշտ
չեր բանվորին գործադուլի դուրս բերել: Թե՛ բան-
վորները հիմիկվա չափ դիտակից չեյին, և թե՛ շատ
եր վտանգավոր — գործադուլավորներին բանտար-
կում եյին, Սիրիւր եյին քշում, ով կասկածելի յեր
թվում՝ ձեռաց գործից հեռացնում եյին:

Գործադուլից մի որ առաջ, Չելիձեն մեզ մեկ
մեկ ասաց, վոր դիշերը հավաքվենք գետափը: Են
ժամանակ զավոդը հո եսենց չեր: Ես ձորերը սաղ բա
դեր եյին, մենակ զավոդն եր ու մի քանի տուն:
Մենք մեր ժողովները բաղերումն եյինք անում:

Գիշերը ով չեր աշխատում, կամաց— կամաց,
մեկ—մեկ հավաքվեցինք ճալա: Ծառերի տակ ահա-
դին մարդ եր հավաքվել. շատերը կարծում եյին Չե-
լիձեն մի քանի մարդ ե կանչել և զարմանում եյին,
վոր եղբան բանվորություն ե հավաքվել, վոր եղ-
բան մարդ համաձայն ե գործադուլին:

Չելիձեն մանրամասն բացատրում եր, թե յերբ
պիտի գործը թողնել, թե դուդոկը ի՞նչ ձևով կտա,
թե գործը թողնելուց հետո վո՞րտեղ պիտի հավաք-

վել: Բոլորիս տրամադրութիւնը շատ բարձր եր-
րոշորս եւ հաստատ գիտեցինք, վոր տնայաման կը
հաղթենք: Ամեն մեկն եւ, վոր տեսնում եր Զելիձե-
յին, լսում եր նրա համոզված խոսքերը, ավելի յեր
սրտապնդվում, ինքն եւ եր նրա նման վոզեորու-
թյամբ լցվում:

Յերբ ամեն ինչ վորոշված ու պայմանավորված
եր, Զելիձեն, ասաց՝

— Բա դուդոկն ո՞վ կտա...

Մի բոպե սուս կացան: Քիչ հետո մի քանի հոգի
ցանկություն հայտնեցին: Յես եւ, վոր շատ եյի ու-
ղում դորձադուլին ակտիվ մասնակցել՝ դուդոկը տա-
լու ցանկություն հայտնեցի:

Համաձայնվեցին, վոր յես տամ: Ուրախությանս
չափ չկար: Յես ուղում եյի ասել՝

— Տղերք, ինչ եւ լինի յես դուդոկը ժամանակին
կտամ, չկասկածեք:

Բայց վոչինչ եւ չասացի:

— Ենքան ակտի տաս, վոր հանքերի դուդոկի
պատասխանը լսվի: Մինչև նրանց պատասխանի ձայնը
չլսես՝ ցած չես դա, — ասաց Զելիձեն:

— Չմոռանաս հա՛, զավտրակից՝ հետո, ճանա-
պարհին ինձ ասում եր Զելիձեն, բացատրում եր թե
վոնց հասնեմ դուդոկի մոտ, վոր վախենալու բան
չկա, վոր ուրիշ բանվորների ինքը կկանգնեցնի հը-
նոցի մոտերքը:

Մյուս որը նախաճաշից հետո, յերբ բանվորներն
անցան աշխատանքի յես եւ գնացի իմ դործին: Հնո-
ցապանը մի ուս բանվոր եր: Նա չգիտեր դործա-

դուլի մասին: Նա մենակ եր այնտեղ և յերբ ինձ նկատեց, ասեց, վոր եղտեղ չի կարելի կանգնել:

Յես ասանց նրան ուշադրութիւն դարձնելու, սանդուղքներով սկսեցի բարձրանալ, համա աչքիս պոչով կաշեգործին եյի մօտիկ տալիս: Նա վոր տեսավ բարձրանում եմ՝ վազեց դեպի ինձ ու փեշերիցս սրկսեց ցած քաշել: Յես փեշիս տակից բեհրուղը դուս քաշեցի ու ասի՝

— Ձեն չհանես...

Նա յել տեղից չլարժւեց:

Յես գուդուկի մօտ եյի: Ուրախութիւնից սիրտս խփում եր: Յես ձեռքս դցեցի գուդուկին ու յերկար տրեռդի նման սկսեցի գուդուկը տալ: Ձեռաց յեկտով ինժեները. նա չչկլված դեռ-դեն մօտիկ արավ, համա մի խոսք ել չասաց ու դնաց: Նրա գնալուն պես յեկտով պահակներից մեկը. նա նայեց իմ կողմն ու հրացանն ուսից իջեցրեց:

Եղ ժամանակ բանվորներն արդեն հավաքվել էյին. նրանք հարձակվեցին պահակի վրա ու գոռացին՝

— Կորի, կորի ստեղից...

Պահակը փախավ:

Յես դեռ տեղս կանգնած գուդուկը տալիս եյի...

Վերջապես իմ գուդուկի ձենին հանքերի գուդուկը պատասխան տվեց... գործադուլն այնտեղ ել սկսվեց:

Յես գուդուկը ժամանակին եյի տվել:

Դրանից ավելի եյի ուրախացել ու սիրտս գուդուկի հետ ուժեղ խփում եր:

Ռուչկենն թողի ու իջա: Դուրս յեկա թե չե, բան-

վորենքը շրջապատեցին ինձ, թոցրին վերև ու ճո-
ճում եյին իրենց ձեռքերին...

* * *

Հիացմունքով ու հաիշտակությամբ լցված յերի-
տասարդ բանվորները լսում են վարպետ Պողոսին։
Նրանք բոլորը կոխնտեսական դաշտերից նոր են հա-
վաքվել դործարան։ Ու վարպետ Պողոսի հասարակ
անպաճույճ խոսքերով պատմածը Ձեկիճեյի ու հա-
րյուրավոր դործադուլավոր շախտյորների ու պրղըն-
ձադործների կատարած աշխատանքի մասին հեքիաթ
և թվում խորհրդային իրականության մեջ աճած կոմ-
յերիտականներին։

Վարպետ Պողոսը վերջացնում է իր հուշերը յերի-
տասարդների հավաքույթում։ Մեր լուսկյաց վարպե-
տի աչքերը նորից վառվում են յերիտասարդ որերի
հրով։ Նա հրճվանքով լի ստուգող հայացքով նայում
է դահլիճին։ Այդ խանդավառ հարյուրավոր յերիտա-
սարդները կարծես իր սուլիչի ահազանդով են հա-
վաքվել այդտեղ։ Նրա ահանջին տարիների խոր-
քից դեռ թարմ, հաղթական հնչում է իր ահազանդը։
Ու հանքերի հեռունքում աշխատող բանվորների հո-
գու խորքից նրա ահանջին են հասնում իր սուլիչի
արձագանքները։

Նա անհուն յերջանկության ժպիտը դեմքին
հանդարտորեն իջնում է ամբիոնից։

Տասնյակ յերիտասարդներ տեղերից ցատկում են
ու ընդառաջ դնում սիրելի վարպետին։ Նրանք իրենց
լլուտ թևերին են առնում նրան։

Ու քսան վեց տարի անց, ինչպես սուրբի ստեղծանքներից իջնելու ուրը, տասնյակ զույգ ձեռքեր ճոճում են նրան իրենց գլխի վերև, նրա մարտական ահազանդի ու ալսուրվա հերոսական ուղիստանքի համար...

ՅԵՐԵԲ ԿՈՒՅՍԵՐ

Հսկա ժայռը հրվանդանի նման սուր զթուլ կախ-
վել է խոր անդունդի վրա: Զորում բարակ պարանի
նման վոլորուն ընկած է սպիտակ, փրփրաբաշ վտա-
կը, վոր դալիս է հեռու անտառներից ու նորից կոր-
չում թավ անտառների մեջ: Ժայռերի հարթ տարածու-
թյան վրա լայնանիստ բազմեւ է Աղթալայի վանքը.
նա յեւ կարծես վախեցած նայում է իր առաջ բացված
խոր անդունդին, բայց չի կարողանում յետ քաշվել
ժայռի պոնկից: Այն կողմից, ուր ժայռն ուղղահա-
յաց ու անառիկ չէ, բարձրացել են հինավուրց բերդի
պարիսպներն ու նրանց վրա աշտարակներ են կա-
ռուցվել: Այդ աշտարակները հիմա արդեն քանդվել

են և միայն նրանց բեկորները վանքի մուտքի մոտ
ալներված, կիսալուսնի նման նայում են ձորին:

Վանքի կողքին ծվարել և հին շենքի մի մնացորդ: Բակի խորքից փչե ցանկապատը կեռ ուղիյով
տանում է դեպի մի դուռ, վորի շրջանակի վրա ծաղ-
կանկար հին փորագրություններ կան. դուռն կամարի
քարերը բաժանվել են իրարից ու արդեն թափվում
են: Այդ դուռը տանում է դեպի վանականների շենքի
նախկին մի ընդարձակ սրահը, վորն այժմ տանիք
չունենալով վեր ե ածվել սքանչելի պարտեզի: Հա-
միկի փարթամ, ցածր թփերը կանոնավոր շարքով
պարտեզի մուտքից ձգվել են մինչև նրա կենտրոնը:
Նրանց բողբոջները հենց նոր բացվել են ու ցնծաղին
փարթամությամբ ժպտում են արևին: Պարտեզի
կենտրոնում շուշլ մատղաշ չյուղեր արձակած բարձ-
րացել են թթենիները, բալի գեղեցիկ ծառերն իրենց
փայլուն բներով ու խնձորենիները, վորոնց ճյուղե-
րին սպիտակ փուշու թավշյա մի շերտ ե բռնել: Պար-
տեզի արևահայաց պատերից մեկի վրայով դեպի
վեր են բարձրացել պտուտակներն ու բազմաթիվ ճյու-
ղերով խճավել են, հյուսվել իրար:

Պարտեզում, այնտեղ, վորտեղ կանաչներ չկան,
գետինը մաքուր ավելված է, ջրված: Մառերի սրտ-
վերների տակ նստած են յերեք կին: Նրանցից մեկը
թուջե պղինձը կրակին դրած բանջարեղեններից ինչ-
վոր ճաշ ե պատրաստում: Նա գլխով ձեռքին խա-
ղաղ խառնում ե ճաշն ու յերբեմն—յերբեմն գլուխը
վեր բարձրացնելով նայում է մյուս յերկու կանանց,
վորոնք լուռ գլխիկոր նստած են քարերին: Այդ մի

վարկյան և միայն տեղում և նա գլուխը իջեցնելով նորից կամ բանջարեղենի մնացորդն և կտրտում կաթսայի մեջ, կամ մի քանի չոր փայտի կտոր ավելացնում կրակին:

Յերեք կանանց մեջ նա ամենից յերիտասարդն էր, 30—32 տարեկան, բարձրահասակ, վայելչակազմ մի կին, Լայն, գեղեցիկ ճակատի տակ աղեղների նման ձգվող հոնքերը, վերելից պարուրում են նրա կապույտ աչքերը, վրա արդեն կորցրել են իրենց կրակն ու փայլը: Նա գլխին ամուր կապել և ձեռագործ մի շալ ու սև են նրա բոլոր զգեստները: Մյուս յերկու կանաք ել հաղիվ են շարժվում. նրանք գունատ ու պաղ, բազմաթիվ հագուստների մեջ փաթաթված նստում են արևի տակ ու ծուլորեն, դանդաղ քաշում համրիչի հատիկները: Միայն այդ փակ պարտեղն ու նրանց սև համազգեստներն են հիշեցնում նրանց վանական լինելը:

Նրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր առանձին բնակարանը: Հին շենքի ավերակներում, նրա պատուհանների ու դռների մեջ նրանք պատրաստել են իրենց խցիկները: Այդ խցիկներից յերկուսը ցածրում են, իսկ մեկը մի հարկ բարձրում, չինված յերկրորդ հարկի դռներից մեկի մեջ. պարտեղից դեպի օդ խցիկն և ձգվում մեջքը կորացրած մի բարակ սանդուղք: Այնտեղ բնակվում և կույսերից ամենաավագը, վորն արդեն 36 տարի ապրում և վանական կյանքով: Նրա խցի հարևան պատուհանում դրված են տարբեր ձևի շշեր, թիթեղե ծխնելույզներ, ժանգոտված դույլի մնացորդներ:

Ծառերից մեկի վրա կախված է գեղեցիկ կապույտ մի լվացարան իր մաքուր պղնձե թասով, պատի տակ դրված են թեյաման, կաթսաներ ու տնային այլ կարասիներ:

Յերիտասարդ կույսը վերջին բանջարեղենները լցնելով կաթսայի մեջ, փայտե կափարիչով ծածկեց կաթսայի բերանն ու գլխին առնելով յերկու ձեռների մեջ լուռ քաշվեց իր խուցը: Յերկու պառաւնները վշտոտ հայացքով նրան ուղեկցեցին մինչև խցի դուռը և յերբ նրանց հայացքներն իրար հանդիպեցին, առանց ծպտուն հաննելու նրանք հասկացան իրար:

— Նորից բռնեց Աննայի գլխացալը,—հաղիվ մրմնջաց ավազ կույսն ու ասես մի բան արած լինելու համար սկսեց ամրացնել գլխի շորը:

— Այսօր ել չի կարող փորել բանջարանոցը...

— Ե՛ի, աստված, չմեռանք մենք ել...ով մի տեր ունեւր—գնաց այս վանքից, մենակ մենք մնացինք...: Թե հիվանդանա Աննան ի՞նչ կլինի մեր ճարը:

Ել չխոսեցին պառաւները: Նրանք յերկուսն ել մոտեցան ոջախին դրված կաթսային, նստեցին նրա մոտի քարին: Յերբմեծ—յերբմեծ նրանք մի—մի բարակ ճյուղ եյին դցում ոջախի մեջ ու մոլոր հայացքով նայում կրակի թույլ բոցկլտոցին: Նրանց մոտ նստած կատուն անտարբեր շարժում եր պոչը, ցատկում եր այս ու այն կողմ, յեռանդուն ճանկատում եր հողը կամ ծառերի բներն ու նորից պառաւների մոտ գալով լիզում եր իրեն, թաթերն անընդհատ քսում դնչին ու ծուլորեն հորանջում արևի առաջ փակելով աչքերը:

Աննան գլուխն առած ձեռքերի մեջ, հենված իր խցի լուսամուտին մտածում եր: Նրա խցիկում մի մարդ հաղիվ կարող եր շարժվել: Լուսամուտի առաջ սարքված եր նրա անկողինը, վոր ծածկված եր հնամաշ բայց մաքուր ձեռագործով, մահճակալի առաջ դրված եր փոքրիկ կլոր մի սեղան, անկյունում կախված եր տիրամոր նկարը, իսկ ամբողջ պատը ընկել եր ընդարձակ քարտեզ, վորի վրա գծագրված եր քրիստոնեյության տարածման պատմությունը:

Գլխացավը Աննային մռայլ խոհերի յեր մղում, վորոնք միշտ նրան հուսահատության եյին հասցնում և վոչ մի լուսավոր կետ չեր տեսնում նա իր կյանքում: Արդեն ամեն ինչ վերջացել եր իրենց մոտ, ապտռվել եյին վերջին պաշարները: Արդեն գարուն եր դուրսը, բայց ինքն այլևս աշխատել չեր կարողանում հետզհետե ուժեղացող գլխացավից. նա տեսնում եր թե ինչպես աստիճանաբար ուժասպառ և լինում ինքը: Իսկ ի՞նչ կուտեն վաղը պառաւները: Միթե՞ ինքը կթողնի վոր սովամահ լինեն նրանք: Չե՞ վոր ինքըն և նրանց վերջին ապավենը:

Բայց հանկարծ մտքերը նրա գլխում կտրծես հակառակ ընթացք եյին ստանում, նրանք կտրծես ծառա եյին լինում ու հարձակվում իր վրա: Նա իրենց խրջերից դուրս տեսնում եր կյանքը: Տեսնում եր, թե ինչպես շրջապատում ամեն ինչ այլ, լայն հունով և ընթանում. ի՞նչն և իրեն խանդարում ընկնել այդ հունի մեջ, ապրել այնպես, ինչպես միլիոնավոր այլ կա-

նայք են ապրում: Չե՞ վոր ինքը վանք և ընկել իր-
բև վորք յերեխա. նա վանքին նայել և վորպես մի
ապաստարան ու աշխատավ և կապված յնդել նրա
հետ: Ել ի՞նչ դժվարություն կա սրկվելու այդ մըդ-
ձավանջից և ընթացք ու բովանդակություն տալու
իր կյանքին:

Իսկ պառամենե՞րը...

Այս հարցը մյուս կողմից ասես դադարողի,
ինչ վոր մի մուկ տեղից սողում եր նրա ուղեղն ու
նորից մթաղնում նրա պայծառացող մտքերը: Բայց
պարտավո՞ր և նա դեռևս յերեւառարդ իր կյանքը
խավարեցնել այդ պառամների համար. վերջապես
ի՞նչն և իրեն պարտադրում դրան: Այս դադարի ա-
սես ինքն ել թաղցնելով իրենից, նա իր սրտի խոր-
քում տեսնում եր խարայաչ, թիկնավետ մի տղա,
վոր զվարթ, սուլելով անցնում եր իր բանջարանոցի
մոտով ու քաղցր ժպտում իրեն: Այդ կարծես պայ-
ծառացնում և նրա մտքերը, կարծես հենց այդ և,
լարիրինթի նման խճճված իր մտածումները պայծա-
ռանում են, բայց դարձյալ իր մեջ ուժ չի գտնում
հեռուն գնալու: Նա դանդաղ բարձրացրեց գլուխը:
Դեմը խաղաղ, իրենց չքնաղ պարտեզն եր ու ոջոխի
մոտ գլխիկոր նստել էյին յերկու պառամները:

Այս խռիվ մտքերը ցրելու համար նա դուրս յե-
կավ խցիկից, վերցրեց պատին հենած քաշը, վերցրեց
թեյամանն ու համբ քայլերն ուղղեց դեպի պարտեզի
դուռը: Պառամները լուռ նայեցին նրա հետևից, հա-
ռաչեցին ու գլխիկոր մնացին քարերին նստած:

Պայծառ դարձանային առաւոտ եր :

Արեւն իր ճառագայթներով շաւլ վողողել եր լեռներն ու անտառները . ձորում արդեն նա զգացնել եր տալիս իր ուժն ու տաք արեւի տակ թռչկոտում եյին սպիտակ թիթեռները : Փարթամ աճել եյին բաղեղները, մանր թփուտներն արդեն պատել եյին կանաչով ու նրանց տակից ժպտում եր մանուշակը : Վանքի տակի նեղ արահետով այդ կանաչների միջից քայլում եր Աննան :

Դեռ ձորի վտակին չհասած, ուր սարալանջը թեք վելով կորցնում եր իր ուղղահայաց դիրքը, յերևում եյին լորու մարդերի հետքերը, այստեղ-այնտեղ դեռ ցցված եյին մնացել անցած տարվա բույսերի չորացած ցողունները : Այդ կույսերի բանջարանոցն եր : Աննան հասնելով այդտեղ, թեյամանը դրեց մի ըստվերում ու հողի մի ծայրից սկսեց փորել : Նա փորում եր, բայց ուժեղ գլխացավը չեւ թողնում աշխատել . նրա աչքերը սևանում եյին, հանկարծ կըտրվում եր նրա լսողությունն ու ել չեւ ըսում թըռչունների ուրախ յերգը : Նա այժմ տեսնում եր իր վա նական, անխմաստ կյանքի հետեւանքները . միշտ յերկու պտուպների ու կատվի հետ առանձնացած նա այնպես եր կտրվել մարդկանցից ու կյանքից, այնպես դուրսադրելու եր դարձել, վոր վոչ միայն մարդկանց աղմուկը, այլ անգամ թռչունների խրախճանքը, այն ամենը, ուր կյանքի ու յերջանկության նշան կար, ազդում եր նրա ջղերին, նա ավելի լուսկ-

յաց ու մեղադրուած էր դատուած : Այդ պատճառով ել
նա առանձնացած իր խցիկում միայն ձեռագործ եր-
անում , վոր նրան տալիս էյին այդ դյուշի բնակիչ-
ները :

— Աննա , Աննա , ի՞նչ ես մտածում , — ցածրի թը-
պուտներից նրան ձայնեց մի յերիտասարդ աղջիկ ու
վազելով մոտեցավ նրան :

— Բարե Անյուտա , — ստաց նա ու ամուր թա-
փահարեց Աննայի ձեռքերը :

— Բարե աղապնյակս , — սթափախելով պատասխա-
նեց Աննան :

Դա մի աղջիկ էր թուխ դեմքով , հունական ու-
ղիղ գեղեցիկ զթով , վորը նրա դեմքին այնպիսի ար-
տահայտութիւն եր տալիս՝ թե այս ե , պիտի խնդա ,
բայց զսոքում եր իրեն : Նա բաց չթողնելով Աննայի
ձեռքը , քնքրորեն շոյում եր և ամուսնող հայացքով
նայում նրա դեմքին :

— Ախր Աննա , բահով փորելով ու խցում մնա-
լով բան դուքս չի դա : Մի տես թե դուքսն ի՞նչ ե
կատարւում : Յերեկ այնտեղ դրուցում էյին , կոռպե-
րատիւմում շատ համանել են քո աշխատանքները , քեզ
ցանկանում են վերցնել իրենց մօտ , բոլորն ել գիտեն ,
վոր դու համատացյալ չես : Յեկ աշխատիր և կտես-
նես , թե հետո ի՞նչ լավ կլինի :

Տարակուսանքով այդ հույն աղջկանն եր նայում
կուլսն ու կարծես վոչինչ չեր հասկանում : Նա մի-
այն տեսնում եր , թե վորքան կյանք կա այդ աղջկա
մեջ ու դեռ վորքան ծարաւի յե նա կյանքի . այդ ան-
հուն թախիծով լցրեց նրա սիրտը : Նրա հագին լցվեց

բուռն մի գղացմունքով ու չդիտեր նա՝ դա ատելու-
թյան և դեպի այդ յերիտասարդ, կենսուրախ աղ-
ջիկը, թե նախանձ։ Բայց դիտեր, վոր այդ ամենը
ներքուստ իր սրտի խորքից հնչող կյանքի կոչն և,
վորի դեմ սակայն ինքն ունգար և։ Հուզմունքից ու ի-
րեն պատած խոր տրտմությունից նա չեր կարողա-
նում խոսել։

— Ձի լինի աղա՛մնյակս... հաղիվ չընջաց 'նա։
Մարդկանց մոտ չեմ կարող։ Այսպես արդեն վարժ-
վել եմ... կապրենք մի կերպ...

Նա ել չխոսեց. վերցրեց բահն ու դանդաղ, դը-
խիկոր փոքում եր պարարտ, խոնավ հողը։

Կարծես ամսոսաց իր արածի համար հույն աղ-
ջիկը. նա գորովանքով լի մի հայացք նետեց Աննայի
վրա ու արահիտով բարձրացավ վեր։

Աննան արդեն ուժասպառ եր յեղել, բայց համառ-
որեն շարունակում եր աշխատել։ Նրա շուրջը յե-
ռում եր աշխատակներ։ Դիչ վերը ուրախ հռինդով
աշխատում եր բրեմսերդը, վոր անընդհատ հանքա-
քարով լի վազոններ եր իջեցնում ձորը։ Այնտեղ,
ցածրում, բանվորներն այդ վազոններն իրար եյին
կցում, մարակում եյին ձիերին ու՝ զվարթ սուլոցով
անհետանում դեղեցիկ ձորում։ Աննան յերբեմն յեր-
կար, ակնապիչ նայում եր յերթեկող այդ վազոն-
ներին, ձիերին, վոր պոչերը թափահարելով վազում
եյին վազոնետների առաջից, մարդկանց, վոր այն-
պես անհոգ սուլում եյին ու կարծես վոչինչ չեր հաս-
կանում այդ ամենից։ Այդ նա նայում եր վեր ու
տեսնում վանքն ու հին բերդի գորշ պատերը։

Հանկարծ նա ուրախ, ուռաական յերգի թեթե-
յեղանակ բաց հեռու թփերի յետև, վորը քիչ հետո
սուլոցի վերածվեց։ Շանթաւարի նման ցնցվեց Ան-
նան—ուժգին սկսեց բաբախել նրա սիրտը։ Հուզ-
մունքից սկսեցին դողալ նրա ձեռքերն ու վոտքերը,
այդ նա յեւ Այդ նա յեւ, հանքերի թիկնալետ բանվո-
րը, խարտյաշ ուռա տղան։ Սիրո՞ւմ եր ինքը նրան
թե չե—այդ չեր հասկանում Աննան, բայց նրա ներ-
կայությունը, այն, վոր նա քնքշությամբ ու սիրով
եր նայում իրեն—անհուն բերկրանքով եր լցնում իր
հոգին։ Նա դգում եր, գիտեր, թե այդ խարտյաշ տը-
ղային հանդիպելուց հետո ինչպես մի տեսակ փոխվել
եր կյանքը իր տէքում, կարծես քաղցրացել եր վոչ-
ինչ չարժեցող՝ ամայի այդ կյանքը։

Յեւլ ահա, նա նորից նկատելով իրեն, գալիս և
տեսնելու իրեն, խոռելու իր հետ։ Վորքան քաղցր և,
վորքան լավ և լինել նրա հետ։ Բայց մի ուժ, անհաղ-
թաւարելի, ներքին անընկճելի մի ուժ հետ և մղում,
հետ և սղահում նրան։ Վորքան քաղցր և նրա հետ
լինելը, բայց նա չի կարող տանել նրա ներկայու-
թյունը, չի կարող տեսնել, թե ինչքան սեր ու գուր-
գուրանք կա նրա հայացքում։ Այդ շատ ոտարոտի յեւ,
անհնարին, այդ չի կարող տանել, ինքը, այդ անսո-
վոր ջերմությունը մոլորեցնում եր նրան։

Այս մտքերն ասես ավելի արագացրին նրա օրտի
զարկերն ու մինչ թփերի յետևից ավելի ու ավելի
մոտենում եր սուլոցը, նա շտապ վերցրեց թեյամանը,
բահը դրեց ուտին ու սկսեց բարձրանալ սրահետով
դեպի վանքը։ Յերբ արդեն մոտենում եր սրբիտան-

րին, նա կանգնեց. մի անհաղթահարելի ուժ նրան
ասես ստիպում եր հետ նայել: Նա ծանր, ասես ա-
կամայից հայացքն ուղղեց դեպի բանջարանոց: Այն-
տեղ ցածրում, ուր քիչ առաջ ինքը փոքրում եր դե-
տինը, քարի վրա նստել եր յերիտասարդ բանջորն ու
տխուր նայում եր իր յետեից:

3

Աննան վայրկյանապես թեքեց գլուխն ու կեռ ա-
րահետով շարունակեց բարձրանալ վեր:

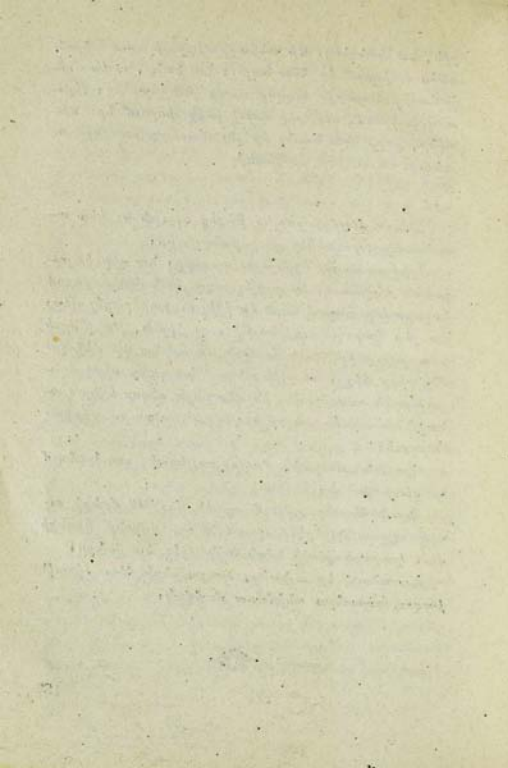
Յրիվ ու մուար եյին նրա մտքերը: Նա չեր կարո-
ղանում հաստատուն քայլել այդ կածանով, վորով
հաղարավոր անգամ ձորն եր իջել ու բարձրացել վեր:
Նա չեր կարողանում հաշիվ տալ իրեն, թե ի՞նչ ե
կատարվում իր հետ: Առաջին անգամ նա իր մեջ լը-
սեց սիրո ճիչը. առաջին անգամ նա զգաց սիրո հղո-
րությունն ու այն, թե ինչպես ինքն անդոր ե նրա ա-
ռաջ: Նա արդեն անդոր եր ամուր, անդուստ սիրելու
մարդուն:

Նա անհամաչափ, մուր քայլերով բարձրանում
եր դեպի վանքը:

Նրան հետ եր քաշում արդեն Վոչ թե վանքի ու-
ժը, այլ այն յերկու պառաւիները, վորոնց կյանքի
վրա կապարե խաչի նման ծանրացել եր վանքը:

Նա դնում եր այնտեղ, պառաւիների հետ միասին
խաղաղ սպասելու անխմտ մահվան:

ԾՈՎՅԵԶՐՅԱ ՆՈՒՅԶԵՐ

Ծուին անհանգիստ եր:

Անտեսանելի հեռուներից, վոր մշուշվում եյին թափանցիկ մի քողով, դեպի մեզ եյին դալիս ծովի կնճիռները: Նրանք մոտենալով ափին ուռչում եյին, վիթխարի սահանքով վեր բարձրանում ու դառնում լայն, հզոր ալիքներ: Հարձակման անդուստ կրքով բռնված ալիքներն որորվելով առաջանում եյին: Նրանք ափի մոտ բարձրանալով ծովի մակերեսից, փրփրաբաշ ծառա եյին լինում ու ահռելի շառաչունով զարնվում ափին: Յեւ յերբ ջրերը հեռ եյին քաշվում՝

— Վա՛ղջ... նրանց հեռ աղմուկով դեպի ծովն

եյին քաշվում մանր, սահուն քարերը, զարմանելի թախիծով համակելով վողջ ծովեղերը:

Ծովն այդպես հետ քաշվելով իր ասիներից, կարծես շունչ եր քաշում ու նորից հարձակվում ասիների վրա:

Յերեխաների ուրախությանը սահման չկար:

Նրանք հանդուգն, չարանճի ընդառաջ եյին գնում ալիքներին ու յերբ ալիքներն ասին մոտենալով ծառս եյին լինում, նրանք մի վոստյունով իրենց ալիքների մեջ եյին նետում: Մի պահ անհետանում եյին յերեխաներն ալիքների փրփրադեղ տաբերքի մեջ ու յերբ ջրերը հետ եյին քաշվում, նրանք վեր եյին յեղնում թավալված տեղից, յերեսները մաքրում եյին ջրից ու աչքերը ճալապցնելով սպասում ալիքների նոր հորձանքի:

Այլադը նահանջում եր ալիքների առաջ:

Ամեն անգամ ալիքները ծովի հատակից լոխունջներ, փնջերով ծովային խոտ ու մանր քարեր եյին ասի հանում, բարձրացնում եյին ասին ու ալիք-ալիք նրան աննկատելի հետ մղում:

Մենք նստած ծովափին ուշադիր հետևում եյինք ալիքների այդ քմահաճ խաղին ու լուռ խորհրդածում քիչ առաջ ավարտած մեր վեճի մասին:

Վաչ վոք մեղնից չեր խոսում. մենք խուսափում եյինք իրար հայացքից: Հայացքներս հառած ծովի հեռուներին, մեղնից յուրաքանչյուրը կարծես իր հարցերի պատասխանը սպասում եր հուղված ծովի գոռ ալիքներից, վոր իրար հետևից զարնվում եյին

ափին՝ մեկը մյուսից մոլեգին, մեկը մյուսից կըր-
քոտ...

2

Ահա թե վորտեղից սկիզբ առավ մեր վեճը:

Սաշան կաղամակերպել եր հերթական եքսկուրսի-
ան: Մենք բարձրացել եյինք ծովափնյա լեռներից
մեկի կատարն ու տեղավորվել հին բերդի ավերակ-
ների մոտ: Քնքուշ միմոզան թեքվել եր դեպի սա-
րալանջն ու ճապոնական հովանոցի նման խիտ ստվեր
ձգել մեզ վրա: Յեղարը—մեր սանատորիայի բոլորի
կողմից սիրված միակ շուան պառկել եր դետնին,
զլուխը դրել թաթերին ու լեզուն հանած հետև եր:
Նա ճանապարհին խուզարկում եր բոլոր թփերը՝ լոր
բռնելու համար, հետապնդում եր անգամ մորեխնե-
րին, վոր թռչկոտում եյին խոտերի մեջ ու դրանից
հոգնել եր:

Թե քանի՞ յերրորդ անգամն եր Սաշան բարձրա-
նում այդ ավերակների մոտ՝ դժվար եր ասել: Նրա
դործն այն եր, վոր հիվանդներին ծանոթացներ շր-
ջակա զգեղարվեստական տեսարաններին— ինչպես
ինքն եր ասում: Համարյա ամեն որ նա դարձուկան
կախում եր ուսից ու հիվանդների մի խումբ տանում
վորեն ուղղությամբ: Հասնելով զգեղարվեստական
տեսարան—ին Սաշան այդ վայրի մասին պատմում
եր ինչ լսել եր սրանից—նրանից: Այդ ժամանակ շատ
խղճալի կերպարանք եր ստանում Սաշան: Նա մի
տեսակ կծկված, անորոշ ու կցկտուր պատառխաններ
եր տալիս իրեն ուղղված հարցերին, անորոշ շար-

Ժումներ եր անում: Այդ ժամանակ նրա հայացքում
ներողամտության աղերսանք կարելի չեր կարգալ:

Բոլորովին այլ եր Սաշան, յերբ սպառվում էյին
հարցերն ու պետք եր զվարճանալ: Այդ ժամանակ
ասես կերպարանափոխվում եր նա: Թեթևացած,
վճռական շարժումներով նա ձգում եր դարձոնը,
ինքնավստահ, զվարթ տեսք եր ընդունում ու նվազի
տակ կարծես խաղում էյին նրա բոլոր վոսկորները:

Այդ որն ել յերբ քիչ հանգստացել էյինք, Սաշան
քաշեց դարձոնն ու նրա մատներն արագ խաղացին
դարձոնի սաղափն ստեղների վրա: Թեթև, զվարթ
հորդաց ռուսական ժողովրդական պարի յեղանակը:

Անտոշան խկուլն ցատկեց տեղից:—Յերբ հնչում
ե դարձոնը՝ Անտոշան չի կարող նստած մնալ: Նա
մի փոքր հարթ տարածություն գտավ ու սկսեց պա-
րել: Հասարակ, անմիտ շարժումներ չեր այդ ան-
պաճույճ պարն Անտոշկայի համար:—Նա ապրում եր
պարով: Հնչող յեղանակի ու իր շարժումների ութ-
մով Անտոշան վոզևորոյարծ սուլում եր ատամների
արանքից: Պարի ընթացքում նրա վոզևորությունը
հասնում եր իր գազաթնակետին ու նրա շարժումներն
ալիելի էյին թեթևանում, ալիելի պայծառանում եր
նրա հալիտյան ուրախ դեմքը: Նա ուշադիր հետե-
վում եր, թե իր պարն ի՞նչ տալավորություն ե դոր-
ծում այդտեղ յեղոյներից յուրաքանչյուրի վրա ա-
ռանձին-առանձին ու ալիելի վոզևորությամբ եր
թռչկոսում նրանց առանց բացառության բոլորի
ծափերի ու խրախուսող հայացքների տակ: Տեսնե-
լով այդ, նա վորեւե ժեստով-ժպիտով կամ գլուխ

տալով վաղը տեսնում եր իրեն ծափահարողներին, կամ ուղղակի աչքով եր անում այդ իհարկե դիտավորապես կանանց և նրանց, վորոնց վորևե բան ունեւր տկնարկելու:

Մեր սանատորիայում բոլորը դիտեյին Անտոշային և բոլորը սիրում էյին այդ պարզ շոֆերին: Ակումբում լինեւր, անտառում, թե ծովափին, բոլորը հավաքվում էյին Անտոշայի շուրջն ու ուրախ եր անցնում ժամանակը նրա հետ: Ահա թե ինչու, յերբ Անտոշան մեկնեց, մի քանի որ կարծես ամայացավ սանատորիան, — բոլորը նրան էյին հիշում, նրա մասին էյին խոսում հավաքույթներում:

Յերբ Անտոշան վերջացրեց պարն ու նստեց տեղը, հիվանդները խնդրեցին մեկին, վոր ըստ յերբ-վույթին արտիստ եր, վորևե բան արտասանել: Նա մի բոպե մտածելուց հետո, վոր ըստ յերևույթին նյութի ընտրություն եր վատարում, սկսեց արտասանել արվեստով դրված մի նովել:

Նա արտասանում եր աչքերը փակ, հենված հին բերդի ճեղքված բեկորին: Նա արտասանում եր առանց շտապելու, ասես սպասելով իրեն—չընկերակցող դաշնամուրի վերջին ակկորդներին: Նրա ձայնը հիացմունքի տենչով ասես փաթաթվում եր չքնաղ այն կնոջ մարմարե պարանոցով, վորի մասին գրքոված եր նովելը: Ու մերթ ջղային ցնցումներով եր հնչում նրա ձայնը, վոր դողում եր ցասման պոռթկումից: Ու այդպես, աչքերը փակ, ձեռքերը խաչած կրծքին, նա կարծես բուռն ցասման մարմնացում լի-

ներ, վորի ձայնը յերբեմն հնչում եր դաժան, սարսուռ ազդելու չափ խիստ:

Բոլորն առանց ծպտունի հետևում եյին նրա յուրաքանչյուր շարժումին, նրա ձայնի ամեն մի յեկեկիջին: Ու արտասանող արտիստի հետ մեկտեղ նրանց բոլորի դեմքով անցնում եր հիացմունքի մի ժպիտ, վորը սակայն քիչ հետո խամրում եր ցասման ու հիասթափության այն խոր ակոսով: Վոր դժում եյին ունկնդիրների ճակատին արտիստի ցասումից զալարվող ձայնի յեկեկեկները: Նովելլը՝ խստորեն դատապարտում եր կնոջը: Այնտեղ կինը ներկայացվում եր իբրև մի անդա՛հ հրեշ, վորը կարող ե վտանահարել ամեն մի սրբություն, վորն ընդունակ ե որոտախոսության ու ամեն մի կեղծիքի: Այնտեղ կինն իր հանույքի համար սառնարյուն, առանց սոսկումի կարող ե մարդկանց կործանման պատճառ դառնալ: Ու վորքան չքնաղ եր նովելլի հերոսուհին, նա իր դեղնեկության բարձրունքից այնքան արագ դահավիժեց մինչև ստորության ամենախոր անդունդը:

Արտիստը վերջացրեց ընթերցումը, բայց առանց բացելու աչքերը մնաց նույն դիրքով անշարժ կանգնած: Չեր շարժվում նրա դեմքի և վոչ մի մկանունքը: Մի վայրկյան բոլորը քարացել եյին: Լուել եր անդամ Անտոշան: Սաշան չեր համարձակվում ձեռք տալ դարմոնին:

Այդքան տպավորիչ ու սոսկալի յեր Նովելլը:

8

Քիչ հետո նովելլը մտքերի կրճոտ փոխանակության առարկա դարձավ: Շատերը պնդում եյին, վոր

իրաւացի յե նովելլի հեղինակը: Նրանք դառնում եյին, վոր կանայք ընդունակ են ամեն ինչի, — եղբիստ են, խարդախ, վոր հավատ չի կարելի ընծայել նրանց: Մեղ հետ լեռը բարձրացած կանայք լուել եյին: Նրանք հանցավորի նման չեյին համարձակվում վորևէ բան ասել:

Բերդի ավերակների մոտից փոքր խմբերի . բաժանված մենք իջնում եյինք ցած: Ճանապարհին բոլորի խոսակցութեան նյութը նովելլն եր: Մեր սենյակի իմ մյուս յերկու ընկերների — Սեմաշկոյի և Լոդարի հետ միասին մենք դնացինք ծովեզերք: Նրանցից առաջինը Լենինգրադի գործարաններից մեկի մեխանիկն եր, մյուսը նավաստի:

— Յես ճիշտ եմ դառնում — նովելլը, — ծովային մանր քարերի մեջ իր տեղը հարմարեցնելով ասաց Սեմաշկոն ու հաստատակամ շարունակեց, — յերեկ եր, վոր դուք ինձ հարց տվիք, թե յես յերիտասարդ մարդ եմ դեռ, բայց ի՞նչու յեմ արդեն յերեք անգամ ամուսնացել: Դա տեղին հարց եր: Բայց այդ հարցումն ել մեղավորը վոչ թե յես եմ, այլ դարձյալ կանայք: Յես թեև յերեք կնոջ հետ եմ ամուսնացել, բայց փաստորեն յերկու կին եմ ունեցել:

— Ահա թե այդ ինչպես յեղավ, — շարունակեց իր պատմութիւնը Սեմաշկոն: — Իմ առաջին կինը վաղճանմեց շատ վաղ. յես նրան շատ եյի սիրում: Նրա մահից հետո յես ամուսնութեան մասին չեյի մտածում, բայց մեր գործարանի գրասենյակում աշխատող աղջիկներից մեկն ինչ վոր շատ եր յերևում աչքիս, պատվում եր շուրջս: Կամաց — կամաց նա ինձ

դուր յեկալ և մտածեցի հետն ամուսնանալ: Նա ինձ սիրում եր մեծ ջերմությամբ. նրա վերաբերմունքի, ամեն շարժման մեջ, յես տեսնում եյի անսահման սեր և նվիրվածություն: Մենք վորոշեցինք ամուսնանալ: Արդեն վորոշել եյինք ամուսնության որը, յերբ հարսնացուս հայտնեց, վոր ինքը մի թեթև հիվանդություն ունի, վորի հետագա բարդացումից խուսափելու համար նպատակահարմար և համարում նախ բուժվել, ապա նոր ամուսնանալ: Նա գնաց հիվանդանոց: Յերեք որ թարմ վարդերի փունջը ձեռքիս գնում եյի հիվանդանոց ու անհամբեր եյի, թե յե՞րբ և ամբարտվելու հարսնացույիս բուժումը:

Յերրորդ որն եր: Վարդերի փունջը ձեռքիս կանգնած եյի հիվանդանոցի սպասարանում, ուր հանկարծ պատահեցի իմ մի հին բարեկամիս: Մենք յերկար տարիներ իրար չեյինք պատահել: Նրա հագին սպիտակ խալաթ կար—ըստ յերևույթին բժիշկ եր դարձել: Իրար բարեկեղուց ու անցյալը մի քիչ վեր հիշելուց հետո յես նրան հարց ու փորձ արի հարսնացույիս մասին թե ճանաչում ե նրան, ի՞նչ և հիվանդությունը, շուտ կավարտվի բուժումը, թե վոչ: Ընկերս առանց խոսելու ինձ եր նայում ու խորամանկորեն ժպտում: Յես չգիտեյի, թե ինչու յե նա այդպես ժպտում ու տարակուսանքով նայում եյի ընկերոջս: Նա վերջապես խոսեց, մտերմաբար խփելով ուսիս:

— Ձևանում ես, թե վոչինչից տեղյակ չես,— ի՞նչ ել անմեղ տեսք ես ընդունել: Վոչինչ չկա, վիժեցում եր արինք, այսոր դուրս կգրենք...

Վարդերը ձեռքս յես մնացել եյի քարացած։ Այլ-
ևս ամեն ինչ պարզ եր։ Վարդերի փունջը հենց այն-
տեղ դեռին խփեցի ու դուրս յեկա հիվանդանոցից։
Վիժեցման համար չեր ի հարկե բարկությունս. ինձ
խարելն եր անսահման վիրավորել իմ ինքնասիրու-
թյունը։ Յերբ հարսնացուս հիվանդանոցից յեկավ,
յես նրան հայտնեցի, վոր իր հետ չեմ ամուսնանա։
Ասացի նաև, վոր յեթե ինքն սկզբից այդ մասին ինձ
աղնվորեն հայտնեի և չխարեր, յես զարձյալ կա-
մուսնանայի իր հետ։ Նա բռնորովին չզարմացավ և
վռչինչ չառարկեց, միայն խնդրեց, վոր անախոր-
ժություններից խուսափելու համար, քանի վոր
նշանակված եր մեր ամուսնության որը՝ հավաքվե-
լինք քեֆի, իսկ ինքը ասում եր, վոր ինձ հետ վո-
րեւե կապ չի ունենա։ Յես սիրում եյի նրան և չեյի
ցանկանում նրան անհարմար վիճակի մեջ դնել, դրս
համար համաձայնվեցի նրա առաջարկին։ Նշանակ-
ված որը մեր հարսանիքը կայացավ, — հավաքվեցինք
մեր բարեկամներին, մոտ մարդկանց ու մի լավ քեֆ
արինք։ Հենց այդ զիչեր ել նա դնաց իր տունը ու
յերբեք ինձ մոտ չեկավ։

Ահա և իմ յերկրորդ այսպես ասած ամուսնու-
թյունը, — վերջացրեց Սեմաշկոն, — իսկ դուք պնդում
եք, վոր աղնիվ են կանայք։ Չե՞ վոր յես սիրում եյի
նրան, չե՞ վոր իմ զգացմունքները դեպի նա վառ ե-
յին ինչպես իմ ձեռքի թարմ վարդերը, բայց նա այդ
չքնաղ վարդերը թափեց հիվանդատպահ օանիտարնե-
րի վոռքերի տակ։ Չե՞ վոր նա կարող եր ինձ չխարել
և իմ սերն այնքան ուժեղ եր դեպի նա, վոր կարող

եյի անտեսել անցյալում յեղած ամեն ինչը։ Բայց
կնոջ հոգին հենց այն է, վոր խարի մարդկանց, ան-
սահման տանջանքներ պատճառի միայն, թունավորի
նրանց կյանքը։ Յես անչափ հավանեցի այդ նովեյը։
Նա այնքան գեղեցիկ է գրված, վորովհետև նրա
հեղինակը շատ խորն է ըմբռնել կնոջ հոգին ու նրա
տրագիկիան։

— Ո՛ր, դու իրավացի չես, դու իրավացի չես
Նիկոլայ,— անհամբեր բացականչեց Լոդարը, վոր Սե-
մաչկոյի պատմության ընթացքում ջղային շարժում-
ներ եր անում, բայց չեր ուզում ընդհատել նրան,—
ա՛խ յեթե իմանայիր թե վորքան ես սխալվում դու։
Դու գիտե՞ս, թե վորքան վեհ ու բարձր է կնոջ հո-
գին, թե նա վորքան բարձր է կանգնած։ Դու լսիր
թե ինչ կպատմեմ, հենց ինձ հետ պատահածից։ Յես
յերիտասարդ, առողջ, առույգ տղա եյի։ Դեռ նոր
եյի կյանք մտնում։ Իմ առաջ խոստմնալից ժպտում
եր ապագան ու յես գվարթ, ուրախ ինձ նետում
եյի գեպի նա։ Մենք ապրում եյինք ծովափնյա մի քա-
ղաքում։ Փոքրիկ եր այդ քաղաքը, բայց գեղեցիկ եր,
նման չեր այն ժամանակվա ռուսական մանր քաղաք-
ներին։ այդտեղ կյանքն ընթանում եր յուրահատուկ
ձևով։ Այդ ժամանակ յես սիրահարվեցի մի գեղե-
ցիկ, դեռասիթիթ աղջկա վրա։ Նա նուրբ կազմված-
քով, բարձրահասակ, կապտաչյա աղջիկ եր։ Նրա մար-
մարե դեմքին իջնող վոսկե խոպոպներն անսահման
գեղեցիկություն եյին տալիս նրան, նա կարծես քան-
դակած մադոննա լիներ, մի մեծ վարպետի ձեռքով։
Դրա հետ միասին նա փելոք եր և հեռու յեր այդ ժա-

մանակալա աղջիկների մեջ յեղած թեթևամտությունից. նա գեղեցկության հետ մեկտեղ վեհասիրտ եր: Նա ամենի խորն եր սիրում ինձ ու պատրաստ եր ամեն զոհաբերության ինձ համար, ամեն զրկանքի: Իրարով հախտակված մենք ազատ ժամերն անց եյինք կացնում միասին ու չեյինք նկատում, թե ինչպես ե թռչում ժամանակը. մենք կորչում եյինք մեր քաղաքի թալ, հիանալի այգիների մեջ ու յերջանիկ եյինք:

Մի գեղեցիկ մայիսյան յերեկո, տարված բնության գեղեցկությամբ, վերցրինք մի մակույկ ու վորոշեցինք հեռու թիավարել ծովում: Մենք բավական հեռացանք ափից ցանկանալով մյուս մակույկներից հեռու լինել: Հրապուրված արծաթե ջրերով, վոր փայլատակում եյին վերջալույսի շողերի տակ, մենք չեյինք նկատել, թե ինչպես մեր մակույկի ունեցած ճեղքվածքով ահագին ջուր եր լցվել նրա մեջ: Մենք ջուրը թափելու համար վոչ մի միջոց չունեյինք. նավակն անխուսափելիորեն պետք ե ընկղմվեր: Յես աշխատում եյի ինձ սառնասիրտ պահել, վորպեսզի նա չզղա վտանդն ու տաղնապի մեջ մտածում եյի թե ինչպես փրկեմ նրա կյանքը: Մի վարկյանում հագար կոշմարային խոհեր եյին անցնում գլխովս: Յես զգում եյի, վոր հակառակ ինձ հանդիստ պահելու ջանքերին ինչպես արագ եր բարախում սիրտս: Նա կարծես ասում եր՝ շտես, հիմա քո աչքերի առաջ ջրահեղձ պիտի լինի քո ամենասիրելի եակը, նա վորը վոչինչ չե խնայում քեզ համար, ի՞նչ ես անում նրա կյանքը փրկելու համար»...

Մի սրահ ալեա վոչինչ չեյի մտածում և միայն կատաղի, ջղաճգական շարժումներով ավելի ու ավելի արագ եյի շարժում թիակները: Նկատում եյի, տակայն թե ինչպես մակուկում հետզհետե ավելանում եր ջուրը: Յես դեռ չեյի վորոշել անելիքս, յերբ հան կարծ տեսա, թե ինչպես նա մակուկից իրեն նետեց ծովը: Այդ կատարվեց մի ակնթարթում, այնպես արագ, վոր յես չիոթվեցի ու տեղումս մնացի քարացած: Նա մի բոպե սուզվեց ջրի տակ ու դուրս դաշով, սկսեց լողալ մակուկին դուզընթաց, յերբեմն բռնելով մակուկից:

—Դու մենակ ալի կհասնես—մակուկը չի խորտակվի իսկ յես կլողամ քեզ հետ միասին: Արագ թիավարիբ, մոտենալով մակուկին ասաց նա ու ժպտաց իր թովիչ ժպիտով, վոր հանգիստ լինեմ յես:

Իմ թուր թախանձանքները համոզելու նրան, վոր ինքը դա նավակ, իսկ յես լողամ—իզուր անցան: Նա մեռաբար պատասխանեց:

—Դու լողալ չգիտես: Վոչ մի խոսք: Թիավարիբ: Յեվ իրոք, այն ժամանակ չնայած ապրում եյինք ծովեզերքին, յես կարդին լողալ չգիտեյի: Մեծ յեղրորըս ծովում խեղդվելուց հետո վշտահար մայրս մեզ թույլ չեր տալիս անգամ ծովեզերք դնալ:

Մենք յերկար այդպես մնացինք ծովում:

Արդեն վաղուց նա լողում եր մակուկի հետ միասին ու յես տեսնում եյի, թե ինչպես սպառվում են նրա ուժերը, նա թուլանում եր աստիճանաբար, իսկ մենք դեռ հեռու եյինք մակուկներից ու ուրից: Իմ մակուկին ել համարյա արդեն ջրով լցված նրա հման

դժվարությամբ եր առաջ շարժվում պետք եր ոգնություն կանչել: Յես հետս ունեյի 12 համարի այն յերկար, անպետք ատրճանակներից, վոր կային աստիճաններից յերեք անդամ կրակեցի: Քիչ հետո մենք նկատեցինք, թե ինչպես դեպի մեզ են դալիս յերկու նավակներ: Յես թիավարում եյի, առանց մի վայրկյան աչքս հեռացնելու աղջկանից. նա արդեն լողում եր ծանր շնչով և յես տեսնում եյի, թե ինչպես թրջված շորերը նրան դեպի հատակն են ձգում: Ի՞մ մակուկն այլևս առաջ մղել անհնար եր: Ոգնություն յեկող նավակներն արագորեն մոտենում եյին. աղջիկն ինձ եր նայում ու ժպտում, սակայն անսահման թախիժ կար նրա հայացքում: Նրա անվեհեր վոզին արդեն ընկճվել եր: Նա արդեն անսահման հոգնած թալրտում եր ու չեր կարողանում իրեն պահել ջրի յերեսին: Յես իսկույն ինձ նետեցի ծովը: Այդ նկատելով, նա ճաջ ալնալիս մի ճիչով, վորը մինչև հիմա յել յերբ վերհիշում եմ, փշաքաղվում ե մարմինս:

— Ի՞նչ արիր, ասաց նա, վերադարձիր նավակը... դու կիեղդվես...

Յես մոտեցա նրան ու ուսս մոտեցրի նրա թևին: Նա ուժեղ թափահարելով թևը հեռացրեց ինձնից ու ընկղմվեց ջրի տակ: Յես նրա յետևից խորատուգվեցի ջրի մեջ:

Յերբ ուշքի յեկա, մենք յերկուսով պառկած եյինք ծովափին: Փրկող նավակները մեզ կարողացել եյին մեծ դժվարությամբ ազատել ու ուշքի բերել: Յերբ նա ուշքի յեկավ տեսնելով ինձ չնշարց:

— Ինչ՞ լավ ե...մենք նորից պիտի ապրենք...
յերկուսս ել...

Ապա շնչելով, ավելացրեց:

— Ել այդպիսի հիմարություն չանեա: Ձե՞ վոր
կարող եյիր խեղդվել...

Նորից սկսվեց մեր յերջանիկ կյանքը: Մենք իրար
սիրում եյինք ավելի ամուր, — կյանքում արդեն հա-
մողվել եյինք, վոր մենք փոխադարձաբար պատրաստ
ենք ամեն դժարերության: Մենք խոսում եյինք ամու-
սնության մասին:

Վորոշ ժամանակ անց, յես հիվանդացա: Հիվան-
դացա ծանր, տիֆով: Որերով անզգա պառկած եմ
յեղել հիվանդանոցում: Մի որ ուշքի գալով յես ճա-
նաչեցի նրան: Նա գթության քրոջ խալածով նստած
եր անկողնիս, սառույցի տոպրակը ձեռքին: Պետք եր
տեսնել, թե իմ ուշքի գալու մոմենտին ինչպիսի պայ-
ծառություն կար նրա դեմքին, թե յերջանկությունից
ինչպես եյին փայլում նրա աչքերը: Նա խոնարհվեց
դրկեց գլուխս, ցանկացաւ համբուրել ինձ, բայց զըս-
տեց իրեն: Նա հուզված եր: Քիչ հետո նրա խոնավ
աչքերից խոշոր կաթիլներն իջնում եյին դեմքն ի վար
ու շողշողում մարդարիտների նման:

Այդ յերջանկության արցունքներն եյին:

Նա դիչեր-ցերեկ անքուն, մահճակալիս կողքին
մահվան յերկյուղը սրտում աշխատել եր վորպես
քույր, վորպես սանիտար: Ու արդեն ինձ փրկված
եր տեսնում:

Յես բոլորովին առողջացա, դուրս յեկա հիվան-
դանոցից ու սկսվեց մեր յերջանիկ կյանքը. բայց

յերկար շտեկեց այդ: Նա ևս հիմանդացաւ տիֆու:
Յեւթ տեղի ունեցաւ սոսկալի մի բան, վորի կորստա-
բերութիւնը յես նոր եւ միայն զգուժ: Զգիտեմ թե
ի՞նչ պատահեց ինձ, թե ինչպե՞ս յեղաւ, վոր նրա
հիմանդութեան ընթացքում յես վոչ մի անգամ
զգնացի նրան տեսնելու: Յես չգնացի տեսնելու
նրան, վորը պատրաստ եր ինձ համար խեղդվել ծո-
ւում, վորն ինձ փրկեց ծանր հիմանդութիւնից:
Յեւթ այդ ասերախտութեան համար յես պատժիկի
յառ ծանր ու արդարացի կերպով:

Նա արդեն առողջացել եր, բայց տնից դուրս
չեր դալիս. այդ ժամանակ յես զնացի տեսնելու
նրան: Նրան դտա այդում կանաչ տաղաւարի մեջ.
Նա դունասալի եր, կտրել եր իր դեղեցիկ խոպու-
ներն ու գլխին հաղցրել մի սև գլխանոց: Նկատե-
լով ինձ, նա լայն բաց արեց աչքերն ու դարձացած
հայացքով նայեց ինձ: Զարմանրի, ծանր հիասթա-
փութեան ու արհաւիրանքի թույն կար այդ հա-
յացքում: Յես չհամարձակվեցի առաջանալ ու քա-
րացա տեղում:

— Ո՞ւր ես յեկել... ուչ ե արդեն: Այլեւս վոչինչ
ընդհանուր չկա մեր մեջ, — ասաց նա խստորեն ու
ձեռքը մեկնեց դեպի դուռը:

Ապա նա շուտ դալով խոնարհվեց դռի վրա ու
դառն հեկեկաղ: Նա վոչ մի խոսք չուզեց լսել ինձ-
նից ու այնուհետեւ յերբեք չնայեց իմ յերեսին:

Ահա, այսպես անիմաստ վախճան ունեցաւ մեր
չքնաղ սերը...

Լողարը լուց: Նա աչքերը կկոցելով նայում եր

ծովի հետուն, կարծես ուզում էր խորասուզվել նրա
ջրերի դու ալիքների մեջ:

— Այսպես յերբ նայում եմ ջրերին, — շնչաց
նա, — ինձ թվում է, թե այ, այնտեղից, ուր փա-
րոսի մոտ կանգնած են նավակները, կհանեն նրան
ջրից ու կրեւեն ծովափ...

Յես նոր եմ հասկանում, թե ինչ վեհ հոգի ու-
նէր նա, թե յես ինչքան ցածր էյի նրանից: Սխալ
էր աչք նովելլը, սխալվում է և Սեմաշկոն: Կինն ան-
հուն հոգի ունի: Ապա մի փոքր մտածեցէք այս մա-
սին, — չե՞ վոր խեղդախող մարդը ձեռքը նույնիսկ
ծղոտին և դցում՝ փրկության հույսով, իսկ նա
տեսնելով իր առաջ բացված ծովի անդունդը, հրեց
իրեն ողնության պարզած իմ ձեռքը, վորպէսզի կեն-
դանի մնամ յես: Վորքան վեհ ու գեղեցիկ է այս
պետք և կնոջ վողու այս վեհությունը վեր հանեն
գրողները և վոչ թե անբեղհատ գրեն կանանց խոր-
դախության մասին...

4

Լսողարբ վաղուց վերջացրել էր իր պատմու-
թյունը:

Մեղմից վոչ վոք, նույնիսկ Սեմաշկոն չխնայեց
նրանից հետո: Մենք խուսափում էյինք նրա հայաց-
քից: Նա հայացքը հատել էր ծովի հեռվից յեկող ա-
լիքներին, կարծես նրանց մեջ տեսնելիս լինէր այն
չքնաղ, հրաշալի աղջկան:

Ծովից հյուսիս մեր յետևը կանդնած լե-
ռան անտառոտ կատարները պատել էր թանձր մա-

աւիտւոյր, վորը գորչ ու ծանր իջնում եր ցած: Ան-
տառի բացատների մեջ, մուգ կանաչ ֆոնի վրա հաս
ու կենտ հասունացող տրտերն ասես լեռնալանջերին
փոխած վոսկե գորգեր լինեյին:

Յերեկոն իջնում եր լեռների ու ծովի վրա:

Ծովն ամեկի մոլեգին եր դառնում: Ամպերի
թանձր ստվերները սև լաքաների նման հսկայական
տարածութուններով բնկնում եյին ծովի վրա ու
ծովը դաժան, մութ կերպարանք եր ստանում:

Ու ալիքներն իրար յետևից զարնվում եյին ա-
փին-մեկը մյուսից մոլեգին, մեկը մյուսից կըր-
բում...

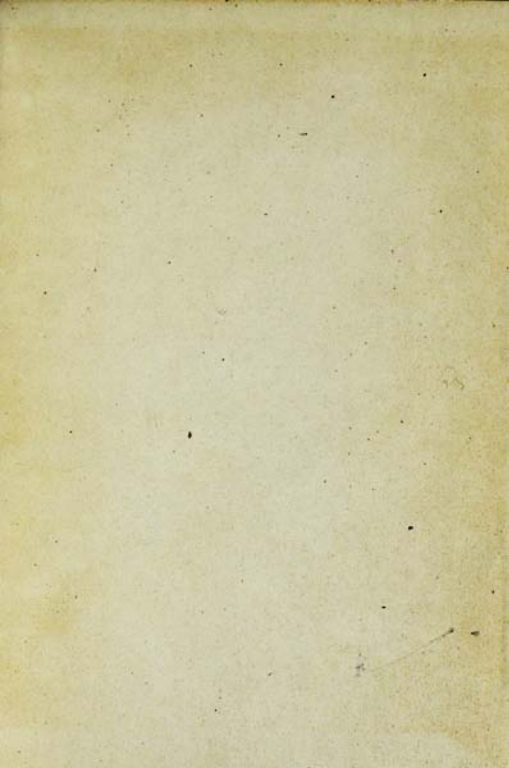

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Մուկուշ Խելիկովի ժառը	7
Բաղասյ Սուլամանի ալբոմ	17
Ճեղքոր Իվանիչի կյանքը	27
Յերկրաբանի հույզերը	39
Դանակ սրող Դուդկովը	69
Շախմատի հոբելյանը	83
Սերգո Քյոխի չտանքը	93
Քաանվեց տարի անց	107
Յերեք կույրեր	115
Ծովկերյա հույզեր	129

Пров. 1940г.

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. գրադ.

FL0041525

A $\frac{1}{5811}$

1744
oprdm

891.54

545

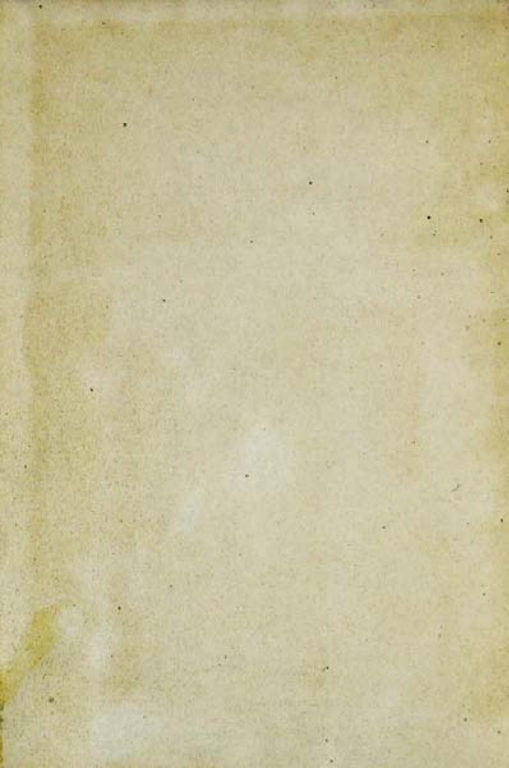
6-28

891.54 | 545
6-23 | E. L. Smith's f.
L.P. 7/2/4 | W. 86

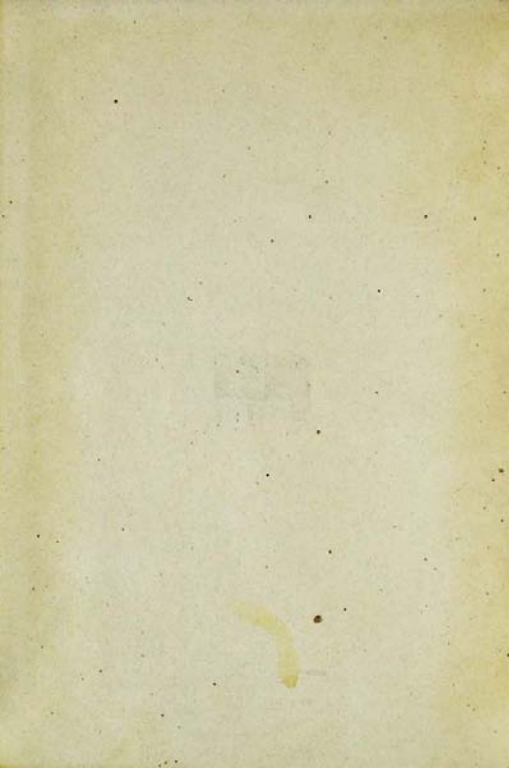
2936

A close-up photograph showing a portion of a yellow, circular object, possibly a lid or a piece of paper, positioned next to a brown surface with a black grid pattern. The yellow object is on the left, and the grid is on the right.

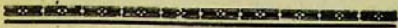

✓

891.99

6-23

ՅԵՌՈՒԳԼԵՄ Է 1981 թ.

Բ. ՇԱՀՈՒՄՅԱՆ

Մ Ա Ր Դ Ի Կ

1002
545

1185
5811

Կազմը, փարզացը, յով Յկարները
Յկարիչ Ե. Հովհաննիսյանի

Պատ. խմբ. Թ. Արայան
Յնիմ. խմբ. Տ. Կալվանյան
Սրբազրիչ Լ. Դալուխանյան

Պետերսբուրգի տպարան
Դրամալիտի լիտոգր 289, Պատվեր 1269,
Հրատ. 3539, Տիրամ 4000:

Ծ Վ Ի Ը Ո Ւ Մ Ե Մ
Մ ու լ ու չ Խ ե չ Ի կ ո Վ Ի
հ ի շ ա տ ա կ ի ն

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY

ՄՈՒԿՈՒՋ ԽԵՋԻԿՈՎԻ
ՄԱՇԸ

Հիվանդանոցի միջանցքում խոնվել եւ հենց աշխատանքից չեկած բանվորների բազմութիւնը: Նրանք մինչև հիվանդանոց հասնելը շատ եյին շտապել, հեալով բարձրացել եյին հանձերը տանող զառիվերը: Հիվանդանոցի միջանցքում, յերբ դեղերի սուր հոտը նրանց «թափեցրել եւ, նրանք ասես նոր եյին հասկացել, թե ու՞ր եյին շտապում ու զըլջացել եյին, վոր արդեն հասել են այդտեղ:

Միջանցքում մյուսներին մոլորված ու տխուր դռնելով, իրենք ել դլխիկոր կամ արտհաղուտի կոճակների հետ եյին խաղում, կամ դլխարկները ձեռքների մեջ առած անընդհատ պտտում եյին, տրորում:

Նրանք մեկ-մեկ անցնում եյին հինգերորդ սեն-

յակի առաջից ու դռնից անհամարձակ ներս նայում : Այնպեղ պառկած եր նրանց սիրելի Մուկուչը, ընդամենը մի քանի ժամ առաջ վողջ ձուլարանը Մուկուչի ձեռքին եր. նա լեզենդար հերոսի նման ընթացք եր տալիս հրահեղուկ մետաղե ձուլվածքին, յերբ հանկարծ կույր մի պատահականությամբ այդ ձուլածոն նրան դարձրեց բոցավառված կենդանի մի սյուն, վոր վազվղում եր կոնվերտորների արանքում ապա հսկայական կաղնու նման նա տապալվեց գետին, ծանր հեշտով խոր այրվածքներից :

Յերբ արդեն զործարանի բժիշկն ու չուլրերը փաթաթել էին Մուկուչին ու հաղթանդամ Մուկուչը դարձել եր բամբակի վիրակապի մի հսկայական զանգված՝ դրված պատգարակի մեջ, ձուլարան յեկավ Մուկուչի կինը :

Նա նայում եր Մուկուչի դեմքի բամբակներից ազատ մնացած մի մասին, վոր խառնված ու սևացած եր, նայում եր առանց արտևանունքների, նրա աչքերին, խառված, պապակած շուրթերին ու վշտից փետում եր մազերը, անիծում :

— Քանզվի՛ ես զավոդը, վոր վերջը քո կյանքը տարալի :

Մուկուչը, վոր յերկաթե առողջությամբ ու կամքով դիմադրում եր անտանելի ցավերին և դեռ չեր կորցրել դիտակցութիւնը, պիտոք, հանդիմանող հայացքով նայեց կնոջն ու հաղիվ շարժելով այրված շուրթերը՝ միմեջաց՝

— Զավոդ ա, ամեն բան կպատահի, դեռ յերեխանց մասին մտածի...

Հիվանդանոցում Մուկուչի մոտ նստել եր նրա մայրը, մահճակալի շուրջը շվարած կանգնել եյին բժիշկներն ու քուլբերը, նրա ընկերները, Ակոբը, Մելիքը Հերակլին: Նրանք մթնած, չվար կանգնել եյին ու անդոր լսում եյին Մուկուչի ծանր հառաչանքները:

Մուկուչին փրկելն անհնար եր. նրա կյանքի փամերը հաշված եյին, բայց Մուկուչն տոտնց գիտակցությունը կորցնելու իր ու, խանձված գեմքը մի կերպ թեքում եր, հաղիվ մի քանի վայրկյան բացում եր մեկ կամ մյուս աչքը, ճանաչում եր իր մոտ յեկողին, մի յերկու. խոսք եր փոխանակում, վոչ-վոքի անուշադիր չեր թողնում:

Մահը խորթ, հասկացողություն եր Մուկուչի համար: Յեղ ի՞նչպես կարելի յեր անկենդան պատկերացնել վարպետ Մուկուչին, վորը հիացմունք եր պատճառում, յերբ մարդ նրան տեսնում եր ձուլարանում աշխատելիս: Պարթևահասակ, խոշոր կազմվածքով քառասունին մոտ մարդ եր Մուկուչը: Յերբ նա կոնվերտորի մոտ կանգնած՝ ձեռքը ճակատին ձուլածոյին եր նայում, թվում եր, թե այդ նրա ուժից են դղրդում շիկացած մետաղով հղի կոնվերտորները: Ձեռքը ճակատից չհեռացնելով առյուծի հայացքով նայում եր Մուկուչը, մոտենում եր, աջ ձեռքից գուրս եր քաշում բրեզնտե կոշտ ձեռնոցն ու ամուր, դպացմունքով սեղմում իր մոտ յեկողների ձեռքը: Ու յերբ իր կոշտ ափի մեջ եր առնում ձեռ ձեռքը՝ ասես վոչ թե մարդ եր բարեւում ձեռ, այլ ձեռ ափը գտնվում եր եքսկավատորի հզոր բռան

մեջ, Ձեր ձեռքը թողնելով, Մուկուչը նախ սովորականի նման կհարցներ ձեր առողջությունը, իր կապտավուն, մանր աչքերով կփայտար, ապա կասեր թե ինչպես են աշխատում կոնվերտորները, ինչ ե պահաս, թե այդ հերթին քանի տոնն պղինձ կարելի յե ապասել:

Յեւ հիմա, այդ կենդանի, հզոր, յեռանդուն մարդը բամբակի ու սավանների մեջ փաթաթված, մահճակալին ընկած գալարվում եր, ծանր հառաչում: Նրա հառաչանքը թափանցում եր իր ընկերների հոգու խորքը, այնտեղ տալն ու վրա յեր առնում ամեն ինչ ու նրանք ծանր շնչելով, զայրացած իրենց անդորության վրա, դարձնում էյին յերեսները, վոր հանկարծ Մուկուչը շնկառի իրենց արցունքը:

Մուկուչը չեր հավատում մահվան: Բայց նա խոսում եր մահվան մասին: Նա այդ անում եր վոչ թե հուսահատությունից, այլ ծանր ցավերից. նա մի անգամ միայն ցավադարի նման ուժեղ գոռաց ու լուց: Քիչ հետո նա բացեց աչքերն ու նայելով ընկերներին ողորկաց:

—Յերանի մեռնեմ՝ աղատվեմ այս ցավերից:

Մի քանի րոպեից Մուկուչն աղատվեց այդ ծանր ցավերից:

Բանվորական ավանն ընկղմվել եր խոր վշտի մեջ, Մուկուչի ինժեները լսելով նրա մահվան լուրը՝ ուշադնաց յեղավ: Բոլորը, Մուկուչի ընկերները, նրա ծանոթները, բոլոր նրանք, վոր վորևէ դործ էյին ունեցել Մուկուչի հետ, հաղիվ էյին զսպում իրենց արցունքները նայելով սե շրջանակի մեջ ա-

առած շրջանային թերթի համարին, վոր ամբողջովին նվիրված եր Մովսէսի վողբերգական մահւման, նրա հիշատակին: Վողջ բանվորական ավանը գնում եր Մովսէսի դադադի յետեից:

Ժպտում եր Լուսիա դարնանային գեղեցիկ առավոտը: Գույնզգույն ծաղկել էին ծիրանի ու բալի ծառերը, կանաչ ուռիները կախված Դերեւտի վրա ջրերի հայելու մեջ նայելով հրեմում էին իրենց նազելի տեսքով: Նոր յերևացած ծիծեռնակներն ասես վողեւորված պայծառ յնդանակից, ջերմ արեւից, ու Դերեւտի փրփրաբաշ ջրերից, թեթեւ թռիչքով խոտի մի կտոր կտուցներին առած շտապում էին նորոգելու իրենց բույնը:

Այս ամենին աններդաշնակ, ծանր հնչում եր մահւման քայլերդը: Գործարանի սուլիչը, վոր 16 տարի շարունակ ամեն որ աշխատանքի յեր կանչել Մովսէսին, այժմ տխուր վերջին հրաժեշտն եր տալիս նրան: Բանվորական ավանի միջով անցնող դռնացիների շոգեքարշերը Մովսէսին ճանապարհ էին դնում իրենց սուլոցներով ու նրանց խրճապանքը Լուսու ձորերում ասես ամեհի լեռների սուզը լիներ իրենց ծոցից դուրս յեկած Ժայռի պես ամուր Մովսէսի համար:

Լեռան դլխին կեցած գործարանի վիթխարի ծրխ նեւույդը, վորն իր առատ կաթնադույն ծուխը թեգել եր դեպի հանքերի ձորը, ասես իր հրաժեշտի թաշկինակն եր թափահարում սիրելի Մովսէսին: Այդ ծխնելույղի տակ կսկիծը սրտերում, բայց ավելի համառ աշխատում էին նրա ընկերները:

Յերբ վերջին անգամ Մուկուչին իրենց ուսերին առան նրա ընկերները, Մուկուչի մայրը կախվեց դադադից, նայեց դործարանի կողմը, այնտեղ ուր յերկար տարիներ Մուկուչը ընթացք եր տվել հրեղեն լավաներին:

Նա նայեց վիթխարի ծխնելույզից բարձրացող ծխի քուլաներին ու դառնալով Մուկուչին ասաց:

— Զավոդի ծուխը բարձրանում ա, դու ես ո՞ւր ես դնում, Մուկուչ ջան...

Մինչ այդ բոլորը մի կերպ զսպել էին իրենց, Բայց այլևս հեկեկանքը զսպելն անհնար եր. անհուն կսկիծը ամուր սղծել եր բոլորի կոկորդը:

Ու լուռ հեկեկանքով, գլխիկուր հերոս ընկերոջ դադադն ուսերին, նրանք քայլում էին աշխատելով չլսել Մուկուչի մար սիրտ մաշող բայաթին...

Իսկ նա սրտակտուր, առանց մի վարկյան հանդստանալու կանչում եր՝

— Բա պղինձն ո՞վ ա կալ անելու, ի՞մ տուան—բալասի Մուկուչ ջան...

Զուլարանում վուչ վոք չի մոռանա Մուկուչին:

Այդ վուչ միայն նրա համար, վոբ Ուզունլարի գեղջուկ Մուկուչ Սաչիկյանը իրենվ հիանալի մարդ, զգայուն ընկեր ու վարպետ, բոլորի համար դարձել եր սիրելի ու մանրիմ Մուկուչ Սեչիկով: Վուչ ել նշքա համար, վոբ Մուկուչը հիանալի վարպետ եր,

վոր նա մետաղի լափաների իսկական հրամանատար
եր։

Նրան չեն մոռանա, վորովհետև բոլորի աղան-
ջին հնչում են նրա խանձված շուրթերից գուրս յե-
կած բառերը։

— Զավոդ ա, ամեն բան կապտահի...

Նա աշխատեց ու մեռավ վորպես հերոս, նրա
ամբողջ կյանքն ընթացավ հերոսին վայել պարզու-
թյամբ, հասարակ ու համեստ։

Նա մետաղի լափային զոհ դնաց այն ժամանակ,
յերբ փորձում էր հարևան գործարանի դեն թափ-
վող մնացորդներից պղինձ ստանալ։ Յեվ յերբ նա
հնոցի մեջ նայում էր՝ տեսնելու, թե ինչպես է գը-
նում ձուլման պրոցեսսը, հնոցում առաջացած գազերի
պայթյունը նրա յերեսին նետեց ձուլված պղինձը։
Ու յերբ կինը անիծում էր այն գործարանը, վորին
նա տվել էր վողջ կյանքը, նա բարկացած մամնջաց՝
— Զավոդ ա, ամեն բան կապտահի...

Հերոսի ըմբռնողությունը շոշոփելի յեր գառ-
նում ամենքի համար, ովքեր վոտից գլուխ ճանա-
չում էյին Մուկուչ Պեչիկովին՝ կոնվերտորի մոտ կե-
ցած այդ հասարակ, կոշտ մարդուն։ Նա կիսապրա-
գետ բանվոր էր, բայց իր գիտակցության մեջ այն-
պիսի ուժ էր կուտակել, վորը նրա համար սովորա-
կան բան էր դարձնում իր պոստում մեռնելը։

Յեվ հիմա յել, յերբ աղանջիդ հնչում է մահ-
վան քայլերդն ու գործարանի ու շոգեքարչերի սու-
լոցները, յերբ հիշում ես այն վշտով համոկված
մարդկանց, վոր գլխիկոր, թաց աչքերով քայլում

եյին սիրելի Մուկուչի դադաղի յետեւց, նորից
սեղմում ե կոկորդդ, ինչ վոր բան անհանգիստ ե ա-
նում քեզ ներքուստ:

Մարդ չի կարողանում դադաղի հետ համատեղել
կոնվերտորի մաս կեցած կենդանի Մուկուչ Խեյի-
կովին:

1602
545
A 5811

ԲԱԶԱՋ ՍՈԼՈՄՈՆԻ ԱՅՐԻՆ

Աղիլին հանդիպեցի յերկար ընդմիջումից հետո, յերբ մի քանի տարի յեր, ինչ խորհրդայնացել եր յերկիրը: Թեև խորհրդայնացումից հետո Աղիլը կորցրել եր իր վոզջ ունեցվածքը,—իսկ այդ ունեցվածքը փոքրիկ դյուղաքաղաքի կես թաղամասը բռնող միհարկանի շենքեր եյին ու մի ընդարձակ այգի, թեև մեռել եր Աղիլի ամուսին Սուլմոնը, այնուամենայնիվ նա աշտակարգ բարձր տրամադրության մեջ եր: Նա ամենի յեր գերացել ու խոշորացել, չընայած իր հասակին կարմրությունից փայլում եյին նրա լայն ալաները, նրա դեմքից չեր իջնում ժպիտը: Նա ուրախ քրքջում եր լայն քացելով անատամ բերանը:

Աղիլը դեռաստի, մարմնեղ գեղջկուհի յե լինում,

յերբ խնամախոսները գալիս են հայտնում, վոր Սո-
լումոնը ցանկանում է ամուսնանալ Աղիզի հետ։ Ու-
րախանում են Աղիզի ծնողները, նրանք լցվում են
հպարտության զգացմունքով, վոր «բազարում»,—
փոքրիկ գյուղաքաղաքում՝ բազադ փեսա պիտի ու-
նենան։

Այդ ամուսնությունը սակայն, այնքան հեշտ չէր
Սոլումոնի համար, վորի ամբողջ կյանքը հաշիվ ու
մտածմունք էր։ Արշինը ձեռքին չափել է նա կտոր-
ներն ու մտածել։ Խոնութի դռանը, ծառի ստվերում,
նարդի խաղալիս, Սոլումոնը դցել է զառերն ու մտա-
ծել։ Մտածել է ամուսնանալ Աղիզի հետ Սոլումոնն,
ու հաշիվներ է արել։ Իսկ հաշիվներն արել է ենպես,
վոր վերջը տակը մի բան մնա, վոր ինքը դառնա
քաղաքի առաջին վաճառականը։ Գիտեր Սոլումոնը,
վոր ավելորդ ծախսերի հետ է կապված ամուսնու-
թյունը, ընտանիք պահելը, բայց յերկար մտածելուց
հետո համոզվել էր, վոր ուրիշ յեղ չկա, վոր ան-
հրաժեշտ է այդ քայլն անել։ Սոլումոնին այդ վորոշ-
մանն էր հանգեցրել և ժառանգ ունենալու անհրա-
ժեշտությունը, վորպեսզի իր ունեցվածքը ցած ու
ցրիվ չդար։ Բացի այդ, նա ստիպված չէր լինի խա-
նութում ծառայող պահել։ Իր յերեխաներն իր հետ
կաշխատեյին։ Իսկ Աղիզին ընտրել էր այն պատճա-
ռով, վոր կարծում էր, թե նա գեղջկուհի լինելով
առանձին պահանջներ չի առաջադրի և խոնարհ կին
կլինի իրեն։

Այդպես էլ Սոլումոնն ամուսնանում է Աղիզի հետ։

Աղիզին հենց առաջին որից դուր չի գալիս Սոլումո-

նր: Նրա դեղջկական հոգին հաշտվել չէր կարող
այդ չոր, համրիչ դարձած մարդու հետ: Յեւ կյան-
քում ճանաչելով Սուլումնին, նա ամենից լավ հաս-
կացաւ, թե ի՞նչու այդ բազազին ժլատ Սուլումն ա-
նունն եյին տվել:

Ամուսինները համարյա շաբաթներով իրար հետ
չեյին խոսում, վորովհետեւ խոսակցութեան նյութ
չեյին գտնում: Աղիզին բոլորովին չեյին հետաքրքրում
Սուլումնի առևտրական գործերը: Սուլումնն ել
իր հաշիւներից բացի, վոչ մի բանի մասին չէր կա-
րող խոսել ու մտածել:

Ճաշերին շատ հաճախ տուն չէր գնա Սուլումնը,
իսկ յերբ գնար, ասես զողունի մի բան կուտեր, հետ
կքաշվեր թախտին ու զարմանքով կնայեր, թե ինչ
չառ ե ուտում Աղիզը: Ապա կմտածեր Սուլումնը,
վոր հակառակ իր սպասածի խնայողութեան մասին
չառ չի մտածում Աղիզն ու ճաշի հետ պանիր ել ե
հանում սեղան: Այդ մասին ի հարկե, դեռ վոչինչ չէր
խոսում Սուլումնը:

Յերբ ճաշին տուն չէր գնում Սուլումնը, անցնում
էր իր յեղբոր խանութը: Նրա յեղբայրը՝ Պաւլեն,
վոր դեռ սիրտ չէր արել ամուսնանալ ու խոր մտա-
տանջութեան մեջ էր, — ամբողջ որն անց էր կացնում
իր յերկաթեղենի խանութում: Ճաշերին, յերբ նրան
հյուր էր գնում իր յեղբայր Սուլումնը, կողքի մրդա-
վաճառ — սպարսիկից կես Փունտ չամիչ եյին վերցնում
նրանք, մի Փունտ հաց, ու լուռ, առանց մի խոսք
փոխանակելու ճաշում եյին: Ապա յերբ վերջացնում
եյին ճաշը և հանկարծ դրսից լսվում էր թեյաւա-

ճառ պարսիկի ձայնը, յերկար մտաւտանջվում ելին նրանք մի—մի բաժակ դարչինով թեյ խմեն, թե այդ որը կարելի յեր անց կացնել և առանց ավելորդ շռայլության:

Ազիզի դրությունը հուսահատական եր: Բայց նա չեր հուսահատվում ու կարծում եր, վոր ամեն ինչ զեպի լավը կգնա, յերբ իրենք յերեխաներ ունենան: Յեվ իրոք, յերբ նա մի տղա ծնեց—պայծառացավ Սուլմանը, ժպտաց այդ որը և նույնիսկ շոյեց Ազիզի գլուխը: Բայց այդ յերկու որ տեսց միայն: Յերեխայի ծնունդը կարծես Սուլմանին ավելի լցրեց պատասխանատվության զգացումով ու նա ավելի լուսկյաց, ավելի ժխատ դարձավ: Յերեխան ծնվելուն պես նա մի նոր շենքի հիմք դրեց: Հիմքի վրա հավաքվել ելին վարպետները, խաչը ձեռքին կանգնել եր քահանան, բայց Սուլմանը դեռ չեր վորոշել կարևոր մի բան: Նա դեռ մտածում եր, թե շենքի հիմքի անկյունում վոսկե դրամ ձգի, թե՞ արծաթի, վոր հիմքն անխախտ ու ամուր լինի, վոր Աստված իր շենքը զերծ պահի ամեն փորձությունից:

Ու յերեսը խաչահնքելով, Սուլմանը, բոլորի աչքի առաջ աչքերը փակելով մի վոսկե տասր ուսր լանոց հանեց սրբապանից ու նետեց խոր փորած հիմքի մեջ: Այդ գիշեր նա չկարողացավ քնել մի վոսկին կորցնելու մտքից և այն կասկածից, թե գիշերը վարպետները վոսկին կարող են հանել հիմքից:

Ազիզը մտածում եր, թե յերեխայի մեծանալու ու նոր յերեխա ծնվելու հետևանքով կփոխվի Սուլմանը: Բայց նրանք ունեցան յերկրորդ, յերրորդ,

չորրորդ, հինգերորդ, վեցերորդ յերեխան և դրանից դրութիւնը միայն վատացաւ: Նրանց կյանքը վեր եր անվիշ անվերջ մի կռիւ: Մաշվում եյին յերեխաների շոտերը, մաշվում եյին նրանց շորերը և Աղիգը պետք ե մի շարաթ մարդուն ասեր, պիտի կռիւր նրա հետ, յերեխան պիտի մի շորս որ բորիկ դպրոց գնար, վոր Սոլոմոնը հարեան մաշկակարից մի դուլդ շուտ վերցներ յերեխայի համար: Սոլոմոնը իր հերթին հանգիմանում եր կնոջը, վոր նա հաշիւ չգիտէ, վոր նա անշնորհք ե և մեծ յերեխաների հագուստը լայ չի հարմարեցնում փոքրերին ու ամեն մի շոր մաշվելիս խկույն կտոր ե պահանջում: Որերով թեյ չեյին խմի ժլատ Սոլոմոնի տանն ու յերբ յերեխաները շաքար պահանջեյին նա ակնարկելով շնքի կիսատ մնացած տանիքը կասեր.

—Սպասեցեք տան գլխին փափախ դնենք, հետո չայ շատ կխմեք...

Աղիգն ալեւս, ամեն ինչից հույսը կտրած ազոթում եր աստծուն: Ու միշտ յեկեղեցի գնալով Աստծուց միայն մի բան եր խնդում, —այն, վոր Սոլոմոնը դոնե յերկու տարի իրենից շուտ մեռնի, վոր դոնե յերկու տարի նրանից հետո հանգիստ կյանք տեսնի ինքը:

Յերբ յերկիրը խորհրդայնացաւ բազալ—Սոլոմոնը կաթմածահար չեղաւ: Այդ զարմացրեց բոլորին և տաղին հերթին Աղիգին: Բայց ասեա խելագարվել եր նա, թուլացել եյին նրա ծնկները: Սոլոմոնը գունաս, դադաղից բարձրացածի սարսափած հայացքով նայում եր կյանքին ու վռչինչ չեր հասկանում: Ա-

Մեն ինչ սոսկալի ցավ եր պատճառում նրան մինչև վոսկրի ծուծը։ Անմիտ թափառում եր նա, անկապ խոսքեր եր ասում, արշինով չափելու ձևեր եր անում, խոսում եր մուշտարիների հետ, հայհայում եր շենքի բնակիչներին՝ բակը կեղատակելու ու բընակարանի վարձն ուշացնելու համար։

Հանկարծ սթափվում եր նա ու հասկանում, վոր վոչ բնակիչ կա, վոչ մուշտարի, վոչ արշին։ Այդ սարսափելի յեր լինում։ Այդ ժամանակ նա խորասուզվում եր իր պղտոր ու քառասյին մտքերի տիղմի մեջ, անդոր կատաղությունից կրճատցնում եր ատամներն ու հռաչում հողու խորքից։

Աղիղը տեսնում եր այս, ասես քիչ խղճահարվում եր, բայց հիշելով անցյալը, միիթարվում եր, Սուրմոնի տանջանքը համարելով իր կործանված կյանքի, իր տանջանքների հատուցումը։

—Հո աստված լսեց ինձ, — ամբողջ հողով քրքրվալով ասում եր Աղիղը, — հողը նրա դուխր, վոնց վոր հողեցի. մենակ բոլշևիկները յեկան նրա հախիցը։ Պատերը դես շարեց—դեն շարեց, վերջը բանջար ուտելով սատկեց։

Ու գոհ իր վիճակից և այն բանից, վոր Սուրմոնի մահից հետո վոչ թե յերկու, այլև ամբողջ վեց տարի յե ապրում արդեն առանց նրա ճշիչ ներկայությունի զգալու, Աղիղն իրեն թեթև, ուրախ, մի տեսակ յերիտասարդացած եր զգում։

Տղաներից ել դժգոհ եր Աղիղը։

—Նրանք ել իրենց հոր նման շուկուրս յեկան...

Գանդատվում եր Աղիղը։ Նրանցից վորը հաշվա-

պահ, վորը պահեստապետ և խորհրդային աշխատող
եր, բայց գաղտնի առևտրով եյին գրադվում։ Նրան-
ցից և վոչ մեկը չեր ցանկանում իր խնամքի տակ
առնել ծերացած մորը։

—Դատարանով ցանները հանում եմ, ամեն ամիս
իմ ապրուստի փողն առնում եմ ու ինձ համար ապ-
րում։

Աղիզը միանգամայն անկեղծ եր։

Այնպես, ինչպես իր վողջ կյանքում չեր սիրել
բազադ Սուլամոնին, նա այնպես ևլ չեր սիրում նրա
տղաներին, վորոնք արյան հեա ստացել եյին իրենց
հոր մանր առևտրականի քսույությունն ու ժլատու-
թյունը։ Վոր այնքան խորթ եր Սուլամոնի այրու
զեղջկական հողուն։

Աղիզը տասնյակ տարիներ ապրել եր այդ մար-
դու հարկի տակ և նրա հողին մնացել եր անարատ
ու մաքուր։ Նա ամբողջ հոգով ատել եր Սուլամոնին,
նրա վողջ չբնապատն ու ընկերներին, վորոնցից ա-
մեն մեկը մի չարիք եր հասարակության համար և
բռնակալ իր ընտանիքում։

Հոկտեմբերը նրանց ջնջեց յերկրի յերեսից։

Ահա, թե ինչու այնպես կենսուրախ եր բազադ
Սուլամոնի այրին։

ՖԵՈՂՈՐ ԻՎԱՆԻԶԻ ԿՅԱՆՔԸ

Սարսափելին մեռավ։

Մեռավ վորնչես նախահեղափոխական հայկական գյուղի վարժապետ, վոր ամուրի ու անտեր արդեն ծերանում եր։

Նա խաղաղ ապրում եր գյուղում, այցելում եր տերտերի ու գյուղի անվանի մարդկանց տները, ամառվա շոգին սառը թան եր ուզում իր քույր Մարանից կամ տիրուխնուց, թափառում եր այգիներում, յերբեմն սար եր բարձրանում ու անհոգ կյանք վարում լեռներում։

Այսպես հոսում են որերը, մինչ 1905 թվին Անդրկովկասում ծայր են առնում ազգամիջյան կոտորածները։

Սարսափահար գյուղացիները հավաքվում են
գյուղի միակ գրազեա մարդու մոտ՝

—Ի՞նչ, խաբար կա, վարժապետ...

Վարժապետը, վոր վշտից արդեն մի քանի թառ-
հոնի ողի յեր կոնծել, ձեռքին շուռ ու մուռ եր տա-
լիս «Մչակ»-ի վերջին համարն ու գլուխն որորե-
լով պատասխանում։

—Սարսափելի յե ժողովուրդ, սարսափելի՛...

Թեև ժողովուրդը չի հասկանում սարսափելի
բառի իմաստը, բայց վարժապետի տեսքից ու ձայ-
նալարերի զողացից հասկանում ե, վոր ինչ վոր
սարսափելի բան ե կատարվում։

Այնքան ե աղդում գյուղացիներն վրա այդ բա-
ռը, վոր դրանից հետո վարժապետի անունը կնքում
են շարսափելի։

Յեւ 13 տարի անց, 1918 թվին գյուղի ուսուցիչ
Արտեմ Իվանիչը վախճանվեց վորպես շարսա-
փելի, վորին այլ կերպ չեյին կանչում գյուղում։

Ու մյուս առավոտ իմանալով, վոր վարժապետը
վախճանվել ե, գյուղացիները գլուխներն սրսբելով
ասում եյին՝

— Հայիս, մեր սարսափելի, հայիս...

Ու այդպես անտեր ու անշուք, հայկական մա-
ռացված գյուղում իր մահկանացուն կնքեց Ներսիս-
յան դպրոցն ավարտած հայ ուսուցիչը։

Սարսափելին Ֆյոդոր Իվանիչի կրտսեր յեղ-
բայրն եր։

Ինքը Ֆյոդոր Իվանիչը նույնպես ուսուցիչ եր,
նույնպես յերկարամյա ուսուցիչ, վորը նույնպես ա-

մուրի ու անտեր եր մնացել, մինչ մի որ տեսել եր, վոր կզակից արդեն պատկանելի, ճյուռնի պես ճերմակ մորուք և կտիվել:

Բայց մի քիչ այլ կերպ եր ընթացել Ֆյոդոր Իվանիչի կյանքը:

Նա նախ և առաջ վոչ թե Ներսիսյան դպրոցն եր ավարտել, այլ ուստական մանկավարժական սեմինարյա, դասառու յեր յեղել վոչ թե հայկական՝ ծրխական դպրոցներում, այլ մի փոքրիկ գյուղաքաղաքի ուստական դպրոցում:

Ընտանեկան կյանք չուներ Ֆյոդոր Իվանիչն ու նրա մեջ ել յերջանկություն չեր փնտռում:

Յեթև իր յեղբայր Սարոսիելին իր շամուսնանալը հիմնավորում եր նրանով, թե՛

— Յես ո՞ւմ համբուրածին ինձ կին վերցնեմ, — ապա Ֆեոդոր Իվանիչն այդպիսի արգումենտներ չեր փնտռում և այդ խնդրի չուրջը բացված խոսակցությունը վարպետներն փակում եր ասելով՝

— Մոռացել եմ ամուսնանալ...

Ապա մի աչքը փակում եր ու շատ լուրջ կերպարանք ընդունելով չոյում եր սպիտակ մորուքն ու առում:

— Բայց մտադիր եմ մոտ ժամանակներս ամուսնանալ...

Դպրոցն ել Ֆյոդոր Իվանիչին հոգեկան թափարարություն չեր սրտնառում: Նրան դուր չեր դալիս դպրոցական միջավայրն, ուսուցիչներին անվերջ խժրժանքներով: Նա իր գործին նայում եր, վորպես աբհետ, վորպես «ճակատագիր», վորից խուսափելն

անմտութիւնն եւ Նրա միակ միխթարութիւնն այն
 եր, վոր սիրված եր անխտիր իր բոլոր աշակերտ-
 ների կողմից, վայելում եր նրանց հարգանքը, վո-
 րոնք Յոդոր իվանիչին մեծ սիրով շուշխանելն
 կանչում։ Մեկ եւ Յոդոր իվանիչը միխթարվում եր
 նրանով, վոր առանց ափսոսելու առատաձեռն իր լու-
 ման եր գցում բարեգործական նպատակներով կատար-
 վող հանգանակութիւններին, և պարտաճանաչ կեր-
 պով մասնակցում եր Հայոց բարեգործական ընկե-
 րության՝ կազմակերպած բոլոր յերեկույթներին,
 վոր գերազանցապէս կազմակերպում եյին Վալդա-
 նաց որերին՝ և բեմադրում եյին Ալլարայրի ճակա-
 տամարտը։ Յոդոր իվանիչին մասամբ միխթարում
 եր և այն (այդ, ի հարկե, նա պահում եր սրտի
 խորքում), վոր ինքը թեւեւ ամբողջ եր ուսանակած
 սեմինարյա ու ուսանական միջավայրում եր դառնում,
 բայց իսկույն չեր ճշտացել ինչպէս լինում եր
 ցարական Ռուսաստանում շատ ինտելիգենտների հետ,
 այլ սիրում եր իր ազգակիցներին, չեր խորշում նրանց
 հետ լինելուց։

Ինչպէս կյանքում, այնպէս եւ դպրոցում Յոդոր
 իվանիչը տեսնում եր չոր չինովնիկութիւնն ու շու-
 ցուցիչ ուսողիւններ, վորոնք ամեն ինչից ու ամեն
 դադարիարից վեր եյին և ամեն ինչ պետք ե յենթարկ-
 վեր դրանց։

Յեւ Նա յերկուշաբթիամբ ու ակնածանքով եր
 վերաբերվում դեպի ամուսնականներն ու ինսպեկտոր-
 ները, վորոնք հաճախ անցնում եյին դպրոցները, վոչ
 թե ողնելու, այլ պրովինցիայի ուսուցիչներին վաթ

ներշնչելու, իրենց մեծության առաջ նրանց շնչինու-
թյունն ավելի շոշափելի դառցնել տալու համար:

Ֆյոդոր Իվանիչն իր կաշվի վրա դառցել եր այն
բարոյական վոչնչացումը, վորին յենթարկվում եր
պրովինցիալի ամեն մի ուսուցիչ ցարական ամենա-
չընչին չինովնիկի առաջ: Այսպիսով նրա մեջ մեխա-
նիքական պատկառանք ու հարգանք եր մշակվել դեպի
չինովնիկությունը: Թեև այդ դեմ եր Ֆյոդոր Իվանիչի
գեղջկական վոգու՜ն, բայց միաժամանակ կարծես այդ
դուր եր դալիս նրան, վորպես որին աշտի մի յերե-
վույթ, այն գիտակցությամբ, վոր զաշխարհը նարդի-
վան եւ, վոր մարդիկ պետք ե վորոշ աստիճանակա-
նության մեջ լինեն իրար նկատմամբ:

Յերբ յերկիրը խորհրդայնացավ, այդ Ֆյոդոր
Իվանիչի համար վոչ վատ եր, վոչ ել այնքան հարա-
դատ նրա վոգուն ու գաղափարներին:

Սակայն խորհրդայնացման հենց առաջին որից մի
բան նկատեց Ֆյոդոր Իվանիչը, վոր նրա սրտին շատ
հարազատ եր: Այդ այն ուշադրությունն ու հոգատա-
րությունն եր, վոր խորհրդային իշխանությունը
ցույց եր տալիս ժողովրդական լուսավորության ու
լերերի կուլտուրական վերելքի գործին: Յեւ Ֆյոդոր
Իվանիչն անվերապահօրեն, թեև արդեն ծերացած ու
բոլորովին ճերմակած մուրուքով, իր վողջ ուժերը
նվիրեց խորհրդային միջնակարգ դպրոցին:

Խորհրդային դպրոցումն ել նա մնաց բոլորի կող-
մից սիրված ռուսիսելը: Բայց հարգանքը դեպի նրա
աշխատանքը դուրս յեկավ աշակերտների նեղ շրջանա-
կից ու խորհրդային հասարակայնությունը նրան ճա-

նաչեց՝ Թերթերում տեսնելով նրա նկարը, նրան նա-
նաչեցին հանդադրան տներում, ուր նա ուղարկվում էր
վարպետ դպրոցի լավագույն հարվածային։ Մերացած
Ֆյոդոր Իվանիչը դարձել էր կոմյերխտականների սի-
րելին, վարոնց նա դպրոցից դուրս ել ոգնում էր ոռ-
սաց լեզուն՝ ուսումնասիրելու դործում։

Կյանքն արդեն ակտել էր շատ բովանդակալից դաս-
նալ Ֆյոդոր Իվանիչի համար։ Յեւ վարքան որը—որին
բովանդակալից էր դառնում կյանքը, այնքան շատ
բան էր ավաստում Ֆյոդոր Իվանիչը։ Նա ամոռոտում
էր, վրո չի տմուանացել ժամանակին, ամոռոտում էր,
վոր ծերանում է արդեն ու բարկանում էր, վոր իր
կյանքի կարճ մասը բաժին ընկալ խորհրդային լեշտ-
նության, իտի այն մյուս յերկար ու վոսկե յերիտ-
տարդության շրջանն անցալ անմիտ ու անբովան-
դակ։

— Հայ դիտի՛, պառաւից Ֆյոդոր Իվանիչը, —
կեղծ Թախիծով արտասանում էր նա ու ասում, վոր
արդեն պետք է մտահոգվել կենսաթոշակի խնդրով։

Բայց մի դեպք տեղի ունեցալ Ֆյոդոր Իվանիչի
կյանքում, վոր վերածնեց, կենդանացրեց նրան և այդ
այն աստիճան, վոր նա նույնիտի դադարեց կենսաթո-
շակի մասին մտածել։

Լուսավորության աշխատավորների հանրապետո-
կան համադումար էր։

Ամբողջովին վերածնալի էր Ֆյոդոր Իվանիչը։ Նա
առույդ, յեռանդուն, վոգեշունչ ճառ էր արտասանել
համադումարում։

— Ճառս սկսեցի նրանով, վոր յերիտտարդ ու-

սուցիչներին խորհուրդ տվի չվախել զյուզից, հետե-
վել ուսուցիչների հին սերնդի մի քանի լավ կողմե-
րին, խորհուրդ եյի տալիս շատ բան սովորել ու յեր-
կար խոսում եյի Ե 3ТОМ ДУХЕ,—պատմում եր Ֆյոդոր
Իվանիչը:

Նրա ճառը խլանում է համազումարի բուռն ծա-
փերի տարափի մեջ: Հուզմունքից ջրակալած աչքե-
րով դարձյալ վորոտալի ծափերի տակ Ֆյոդոր Իվա-
նիչը թողնում է անրիոնն ու բեմի վրա նախազահու-
թյան սեղանին դրավում իր տեղը:

— Լուստողկոմն իր վերջին խոսքում ասաց, վոր
նկատի ունի և իմ ճառը: Նա վոր լսեցի՝ սիրտս սկսեց
ուժեղ խփել: Քրտինքը պատեց մարմինս,—իրեն հա-
տուկ հումորով պատմում է Ֆյոդոր Իվանիչը,—ասա-
ցի չլինի պառաւլած հալով հիմար բաներ եմ դուրս
տվել ու գլխեման մեջ ընկել: Մտածում եյի, թե հի-
մի Լուստողկոմը պետք է խայտառակի ինձ ամբողջ
համազումարի առաջ, դուցե և անվանի հին դպրոցից
յեկած, փթած վարժապետ: Ինչս ինձ ասում եյի՝
«Ա՛յ, Ֆյոդոր Իվանիչ, ինչ ցավդ եր կտրել վեր կա-
ցար խոսեցիր. պատվով ապրեցիր մինչեմ հիմա ու
ծերուկիան որերիդ պետք է խայտառակվես»: Բայց
ուչքի դամ տեսնեմ Լուստողկոմն ասում է, վոր նոր
սերունդը շատ բան ունի սովորելու հին սերնդից և
ինձնից ու ամբողջովին հավանություն է տալիս իմ
մտքերին:

Այդ համազումարից հետո ինքը Ֆյոդոր Իվանիչը
բարձրացավ իր աչքում, ավելի ինքնավստահ դարձավ
ու դարձունեյալիս յեռանդով լցվեց: Մինչ այդ,

մերձերսն զաշարել եր այն միտքը, թե ինքն արդեն
ծիրապելու անպետք է, վոր արդեն պետք է կենսա-
թելակի ընդունամածել—վերացել եր: Նա միայն ավ-
արտու՞մ եր, թե ինչու էր յեղբայր Սարսափելին ել
այնքան չապրեց, վոր այս որերը տեսներ, հետո
մեռներ ապ յիշանայաւն:

—Ձեզ ա նայալազց ըլջմառ *

—Այլ զարտու յետ յիշմառ *

Բայ ինչը, Ճեղոր Իվանիչն ել յերկար չապրեց:
Նա արդեն պետական թռչակառու յեր և մտածում
եր իր կյանքի վերջին մի քանի տարին անցկացնել
ընթացալու թյուներով ու աշխարհ տեսնելով:

Բայ զեռ վու մի ընթացալու թյուն չկատարած,
մի որ, յեր վախ ե Զարդում Ճեղոր Իվանիչը կաթ
տաքացնելու համար հողած պապում և թախտին
դու էր յի յկնում: Մյուս դրը դրացիները յերկար ժա-
մանակ Ճեղոր Իվանիչին չտեսնելով անհանդուստանում
էին ու նրան դռնում խաղաղ, համիայան քնի մեջ:

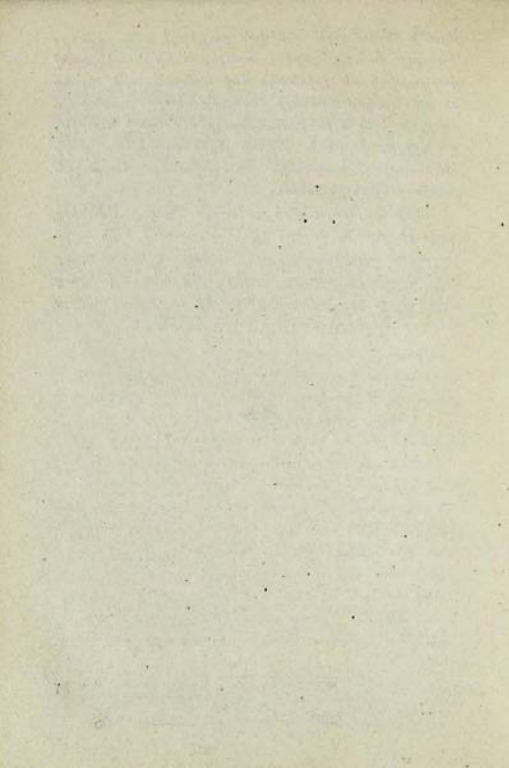
Ընթացեա հետոտա մարդ, Ճեղոր Իվանիչը նա-
խապեք պատրաստել եր իր կտակը: Նա պտտվիրել եր
խնայողամտեղղում ունեցած իր մոտ 3000 ռուբլին,
վաղ պահել եր ընթացալու թյուների համար, այն ամե-
նքն ինչ կցտնայի իր բնակարանում ու այն 2000 ռուբ-
լին վաղ Գեղապար պետք և վճարի իր մահվան դեպ-
քում ամբողջը հանձնել իրենց գլուղի զարդին, ուր
յերկար տարիներ վորպես ուսուցիչ աշխատել և ընթա-
նափելին:

Ճեղոր Իվանիչի ընթացի հետևեց վու նրա կի-
նըն եր քնում, վիչ յերեխայերը: Սպանի, տխու-
րեա յիշմառ: Բայ ինչը ինչպե՞ս և ինչպե՞ս:

Թյամբ հնչում եյին մահալան քայլերդի ակկորդները :
Դադադի տուալից յերկու աշակերտուհի ծաղիկներով
դարդարված սև շրջանակի մեջ տանում եյին իրենց
սիրելի Ֆյոդոր Իվանիչի մեծադիր նկարը : Նրանք ա-
մուր սեղմվել եյին իրենց սիրելի ուսուցիչի նկարին ,
ուսուցիչի , վորին եւ յերեք չեյին տեսնելու , վորի
կենսութիւն կատակներն ու հոգատար հայրական
խոսքերը եւ չեյին լսելու :

Կնոջ և յերեկոաների փոխարեն Ֆյոդոր Իվանիչի
դադադի յետեից մուր , գլխիկոր քայլում եյին հար-
յուրաւոր աշակերտներ , ուսուցիչներ ու աշխատավոր
ներ , վարանցից շատերը հաղիվ եյին խեղդում իրենց
հեկեկանքը , վոր այնպես դուրս եր ժայթքում սիրելի
Ֆեոդոր Իվանիչի մահալան խորը կսկիծից :

ՅԵՐԿՐԱԲԱՆԻ ՀՈՒՅՋԵՐԸ

Հանքերը խոնավ, խավար, առեղծվածային աշխարհ են: Նրանք եւ իրենց կյանքն ունեն:

Դեռառի աղջկա ամեն իր ձեռքի մեջ առած գուշակի նման՝ յերկրաբանը նայում ե հանքի կնճիռներին: Նա վորոշում ե նրա բաղդի ուղին, փարոսի նման ուղղություն ե աալիս խավարը ճեղքող կարբիտե լույսերին, ելեկտրականությանը, յերկաթին:

Յեւ արդեն մութ ու դաժան չեն հանքերը:

Շախտերով ելեկտրականությունը, տեխնիկան, մարդը թափանցում եր յերկրի ընդերքը: Այնտեղ դրոկախառնվում են մարդու, վազանեակաների, պերՖերատորների ջրքիջը, հեռից ժպտում են կարբիտե լույսերը:

Կյանքն և ժպտումն այնտեղ ու հախուռն թափով
աբախում են մարդկանց սրտերը ստորյերկրյա խա-
վարում:

1

Անտառի սատրոսի այն հանքը, ոսկայն, վորտեղ
Ալեքսիքն էր աշխատում այդպես չեր: Վոչ մարդիկ ե-
լին ներս ու դուրս անում Ալեքսիքի հանքում, վաչ ել
յերկրի տակից դուրս յակող ձիերն էլին լույս ու արև
տեսած բերկրանքով խրխնջում:

Հանքը հենց մուտքից ցնխոտ էր ու հեռվից ջրի
անախտրժ խշշոց էր լսվում, վորը ծանր տպավորու-
թյուն էր թողնում ներս մտնողի վրա:

Հանքի խորքում ջրի աղմուկն ավելի յեր ուժեղա-
նում ու ստրուտ ազդելու չափ ճնշում մարդու, ծա-
նրրանում նրա հոգու վրա:

Հեղեղված հանքը ավերակի նման ծանր տպավո-
րություն և թռչում:

Դեմը միայն խավար տարածություն և ու ջրի
անախտրժ աղմուկը:

Հանքուղիներում չեն յերևում դեպի հանքի
մուտքն աճապարող կարբիտն կապտալուն լույսերը,
նրանց չի ուղեկցում վաղոնեաների հաճելի քրքիջը:

Մութ և, խոնավ ու ամայի:

Ջրի տառտ հոսանքը շառաչելով թափվում և վե-
րից ու մեծ առու կազմում: Հենց հեղեղատի տակ
բրեղենտն հազուատներով, յերկարավիղ ունինե կո-
չիկներ հաղած Ալեքսիքն իր յերկու ընկերների հեա
բրիչով ժայռի մեջ անցքեր էր բացում: Նրանք արդեն

ամբողջովին թրջվել էյին, բայց աշխատանքը չեյին թողնում:

— Գնանք քիչ չորանանք, — դարձաւ նրանց Ալե-
սիշը:

Մուրճի վերջին դարկի արձագանքը պատանձվեց ջրով լցված հանքախորշերում: Ջրի միապաղաղ աղ-
մուկին ավելացան ցեխի միջից դժվարությամբ դուրս
յեկող վոտնաձայները:

Դրանում, հանքի մուտքի մոտ բոցկլտում եր խա-
րույկը: Արդեն յերեկո յեր: Նրանք հանեցին չորերը,
փակեցին ու իրենք ել պառկեցին կրակի մոտ:

— Տղերք, ձեր խելքն ի՞նչ ա կտրում ես դո-
ծից, — լուռթյունն ընդհատեց Ավետիքն, ու հայացքն
ուղղեց կրակին փայտ բարձող իր ընկերներին:

Նրանք խնամքով չորացնում էյին հազուաաներն
ու դժվարանալով պատասխանել Ավետիքի հարցին,
լուռ էյին: Նրանց լուռթյունը — առկայն չերնշանակում,
թե այդ հարցը չեր հետաքրքրում նրանց կամ անակըն-
կալ եր իրենց համար: Ընդհակառակն, նրանցից յու-
րաքանչյուրը շատ եր մամտացել այդ խնդրի շուրջը,
բայց վերջնական յեզրակացության չեր յեկել: Ավե-
տիքի ընկերներին անտկնկալի բերեց այն, վոր նրան-
ցից յուրաքանչյուրն այդ խնդրի մասին մտածելով,
չեր փորձել իր մտորումներին հաղորդակից դարձնել
ընկերոջը:

— Ձրանցուկների աչքից մի կորեկն էլ չեր փախ-
չի: Հիմա յես չեմ հասկանում, թե են դարձից, վոր
նրանք դուրս չհանեցին ու կիսատ թողին, մեր ես ին-
ժեներն ի՞նչի յա դու տալիս — ես մասին իսկի մտածել

ե՞ք,—հարցրեց Ավետիքն ու կասկածից տանջվող մարդու հայացքով նայեց ընկերներին:

Նրանց աչքերում Ավետիքը համանություն կարգաց:

— Ախր դոնե մի նշան յերևար—հենց չարչարվում ենք, Մաթվեյն եւ մի բան չի մտածում,—նկատեց նրանցից մեկը:

— Մաթվեյը մտածի՛ր... արհամարանքով ասաց Ավետիքը,—ի՞նչի, դու չես տեսնում, վոր Մաթվեյն ինժեների պոչն ա դառել: Նա եւ չի մտածում թե ի՞նչ ա անում, հանքն եւ ձեռից դնում ա: Մի Իվանով եւ կար, եսնեց անպեսճ տեղեր փորեց—փորեց ու հաստատեց, թե մեր-հանքն անպեսճ ա, փակել տվեց: Հիմի յես նորից դրանից եմ վախում, Մաթվեյն եւ ով դիտի ուզում ա մի լավ պաշտոն ձեռք գցի ու աչքերը փակել ա:

Հուղմունքից այրվում եյին Ավետիքի այտերը: Նա վրդովմունքից եւ խոսել չկարողանալով լռեց ու հենված արմունկին խորասուզվեց մտքերի մեջ:

—Ավետիք, իդուր ես եղպես խոսում, —գու լայ դիտես, վոր Մաթվեյն ես հանքերում ա մեծացել ու քեղանից եւ, ինձանից եւ շատ ա մտածում հանքի մասին: Չե ախպեր, իմ խելքն եւ ես հանքից բան չի կարում, բայց Մաթվեյի վրա եղ տեսակ կասկած տանել չեմ կարող:

Ավետիքի համբերությունը հատավ:

— Դու դեռ կաթը բերնիդ կոմսումու ես, դու սուս կաց: Երկու որ չկա հանք ես մտել ու գլխիդ գոռ ես տալիս փոխանակ աչքերդ չորս արած շուրջա նա-

յելու: Հանքերը մուկ են, ախպերս. պետք աս աչքերը լին բացես, թե չե տեսար Իվանովն ի՞նչ արեց: Յես ես հանքերում շատ եմ աշխատել: Ամեն զարույում իմ քրտինքը թափվել աս, քարի թողն ու դիմամիտի ծուխը քթիցս դուրս չի յեկել: Յես դիտեմ ի՞նչ կա, վոր խոսում եմ:

— Բայց ի՞նչ հիմք ունեն ինժեների վրա կասկածելու. — նա աղնիվ մարդ աս:

— Աղնիվ մարդ աս... դե պարզ աս, թշնամին աղնիվ պիտի յերևա, վոր կասկած չանես: Հենց վերջըրու են Իվանովին: Քաղցր մարդ եր չա՛տ, իռլի մեկին չեր ասի, թե աչքիդ վրեժը ունք կա. բայց տես, թե ինչ արեց: Յես լավ գիտեմ, թե մեր հանքերում վորտեղ ջուհար կա և վորտեղ տարլնեցով ել փորեամի մսխալ բան ձեռքդ չի ընկնի: Եդ Իվանովը զուր ոչեց հենց են հանքերի վրա — վորտեղ ջուհար չկար: Հիմի ախպեր ջան, վոնց վոր տեսնում եմ որ յել նրա դիծն աս տանում:

— Ձե, Ավետիք, ճիշտ աս, հանքի դործը դժվար ու մուկ դործ աս, բայց յես եդ կասկածը չունեմ, մանավանդ, վոր Մաթվեյը կա. նա հինգ մատի պես դիտի մեր հանքն ու ինժեներից ել պակաս չի հասկանում ես դործը:

— Եհ Յերվանդ, ի՞նչ ասեմ քեզ, ջահել ես: Բայց իմ աչքը շատ ե վախեցել: Դու լսել ե՞ս, թե Ռոսսաստանում ինժեներները հանքերում ի՞նչեք են արել: Ճիշտ աս մեր սպեցներն են, պետք աս նրանց ոգտադործենք, բայց պետք աս զգուշ կենանք: Եդ ինտելիգենտ դասակարգը վտանգավոր աս. դեռ ընկեր Լե-

ՆիՆն ա ասել, վոր դրանցից պետք ա մուղայիթ
մնալ:

Մինչ նրանք խոսքով տարվել էյին, նրանց դիմի
վերելը կանգնել եր կեռ քիով, յերկարահասակ մի
մարդ, վոր իր թանձր աչքերով վերից նրանց եր նա-
յում:

— Տղերք շատ ե՞ք թրջվել, — դարձավ նա Ա-
վետիքին ու առանց պատասխանի սպասելու շարու-
նակեց, — վատ տեղում եք, մի քիչ ել վոր առաջ
անցնեք—գործներդ կհեշտանա: Դանի՞ շողուր եք
խփել:

— Վեցը:

— Խորն ե՞ն:

— Ձե դեռ:

— Դե, մի մեարի հասցրեք ու գնացեք տուն—ե-
սոր շատ եք չարչարվել, մուլին ել արդեն ընկնում
ա:

Նա ուղում եր հեռանալ, յերբ Ավետիքն անհա-
մարձակ դարձավ նրան.

— Ուտա՛մ, չի լի՞նի ես դարոյը թողնենք...

Հանդիմանական հայացքով Մաթվեյը վտաքից
դիուկ չափեց Ավետիքին ու վճռաբար հարեց՝

— Ձե, եղպես բան չի լինի: Մեր հանքի բախտն
եստեղից պիտի բացվի: Ետպես բաներ մի մտածիր,
հալվի ենք հանքի դարձը քիչ ուղղել: Ել եղ տեսակ
խոսք չլի՞նի: Մենակ աշխատեցեք ես հեղեղված տե-
ղից շուտ անցնել: Դե, հայդե, մի՞նում ա, սկսեցեք
գործը:

Նրանք միասին հանք մտան: Մաթվեյը դիտեց

հանքը, մանրադննին նայեց փորվածքից դուրս յեկած փռուէն ու անայ՝

— Զուհարը մոտ ա, լավ աշխատեցեք:

Հանքի մուտքի կողմից լալկան բայաթու հեկեկանք լսվեց. վորը ջրերի շփշփոցին խառնվելով, ասես կործանվող բեկորների խոլական արձագանք լինէր: Նրանք առանց խոսելու տեղերում քարացած լուռ ունկնդրում ելին մոտեցող յերգչին: Յերբ Սաֆարը յերգում ե՝ բոլորը պիտի լռեն: Ամեն ինչ պետք ե պապանձվի նրա շուջն ու հիպնոսվածի՝ նման որարիկորեն հնադանդալի նրա լալկան բայաթու յելեվեջներին: Այդ կարծես ամայացած հանքի յերգը լինէր, վարը լցվում եր ջրով ե վորի հալիտենական խավարում ավանդությամբ չար վողիներն են միայն իշխում: Նրանց չի անհանգստացնում անգամ գինամիտի ստորյերկըյա ահուկի վորոտը:

Սաֆարի ձայնը մոտենում եր: Ու վորքան մոտենում եր նա, այնքան խլանում եր հեղեղատի ձայնը: Վողջ հանքն արձագանքում եր նրա յերգին, վոր սկսվում եր լալկան յելեկեջներով ու դնալով հրդոտանում եր: Այդ յերգի մեջ հնչում եր հանքը պայթեցնողի հալատքը դեպի իւր դործի հաղթանակը: Սաֆարը յերբ նկատեց Մաթվեյին, ամոթխած բարեկեց ու քիչ հեռու ցած դնելով գինամիտի տուպակը մոտեցավ նրանց:

— Սաղ ու Սաֆար, սաղ ու, զո բայաթին ել վոր չլինի, մենք կկոտորվենք ես հանքերում, — ասաց Դիմիտրին ու ավելացրեց.

— Սաֆար ջան, տղերքը հենց վոր վերջացնեն.

կայաթեցնես: Պատրոնները լավ դիր՝ ի դուր պատրոն
չփչանա, — կարգադրեց Մաթվեյն ու դուրս յեկավ
Հանքից:

2

Շառիղը բանվորական ավանից իջնում է ձորն,
ուր վչում է քարափից ընկնող վտակը: Այդտեղից
արահետը բարձրանում է՝ ապա գոտու նման փա-
թաթվում լեռան մեջքին և ուղղակի մտնում դվխա-
վոր Հանքը: Այդ արահետով կարբիտե լամպը ձեռ-
քին դնում էր Հանքերի յերիտասարդ յերկրաբանը:
Նա մտադրադ էր: Արդեն յեկել էր յերկար ու տան-
ջալից աշխատանքի պսակման բուպեն:

Յերկու տարի նա շրջապատված մի խումբ հին
բանվորներով ու յերիտասարդ ենտուղիաստներով՝
անորինակ ջանքեր էր դործ դրել ապացուցելու, վոր
այդ Հանքերի դվխավոր հարստությունները դեռ մը-
նում են: Իր արած հաշիվներն ու արժաստի փորման
տվյալները ցույց էյին տալիս, վոր Հանքը պղնձի
խոշոր պաշարներ ունի: Դրանում սակայն պետք է
համոզել բանվորներին, պետք է համոզել վարչութ-
յանը:

Ու հիմա ինչպես միշտ, նա չկարողանալով համ-
բերել ու սպասել մինչ առավոտյան պարզվի որվա
աշխատանքի արդյունքը՝ պայթեցուսից անմիջապես
հեռո նա դնում էր տեսնելու, թե Հանքային ինչ շեր-
տերի յեն հասել: Բոլոր Հանքախորշերը շրջելուց հե-
տո նա անցավ և Ավետիքի Հանքը:

Դինամիտը վեց տեղից պայթելով ահագին
զանգված էր դուրս փորել, վորի մեջ հատ ու կենտ

փայլում եյին ծծմբահրաքարերի մանր կտորները։ Այդ նշան եր, վոր մոտենում ե պղնձի շերտը։ Նա մի քանի կտոր քար վերցրեց ու դուրս յեկավ հանքից։ Դիչերմա խափարում փայլում եյին բանվորական ա-
վանի լույսերն ու միայն մոտակա ջրվեժի վլչոցն եր
լսվում։ Այդ յերեկո նա բանվորների առաջ պետք ե
ղեկուցեր և ասան բարձրանալով տուն չմտալ, այլ
դնաց ուղղակի ակումբը։

Ակումբի դահլիճը բռնել եր մախորկայի ու կար-
րիտի բուրմունքը։ Յերկար նստարանների վրա խառն
ու անկանոն տեղ դրափած հանքադորները իրար հետ
զրուցում եյին, վիճարանում, վոմանք լամպերի ա-
ղաս լույսի տակ թերթ եյին կարդում, իսկ արմա-
տով վարդաները— բոլորը յերիտասարդ, կոմյերի-
տական տղաներ մի կողմ հափաքված Բուդյոննու
մարչն եյին յերդում։

Մաթվեյը, Յերվանդը, կուսակցական կոմիտե-
յի քարտուղարն ու մի քանի այլ հանքագործներ սե-
ղանի շուրջը հափաքված առաջարկներ եյին մշա-
կում։

Յերկրաբանը դահլիճը լիքն տեսնելով բարձր
տրամադրությամբ միացավ արմաղիկներին ու խմբի
մեջ սկսեց լավել նրա դուրեկան բասը։

Ուժեղացող յերդին վորպես պատասխան հանք-
կոմի նախադասը սկսեց ջղաճգորեն վոլորել զանգի
կոճակը։ Յերդիչները լռեցին ու տեղ գրավեցին նրա-
տարանների վրա։

— Սկսե՛նք Սիդոր Իվանիչ, — դարձավ յերկրա-
բանին կոմիտեյի քարտուղար Պետրոսը։

— Սկսենք, առանց այն ել ուչ ե :

Հանքային կոմիտեյի նախագահ Կուլուխովը ու մի հանքագործ, կես հայերեն, կես ուսերեն, թուրքերեն, հունարեն ու վրացերեն ժողովականներին հասկացրեց, վոր ղեկուցելու յե յերկրարան ընկ. Սիդորը և ասելու յե, թե ինչ՝ պիտի արվի հանքերում : Յեմ առանց յերկարացնելու ձայն տվեց յերկրարանին :

Սիդոր Իվանիչը մինչ այդ գրատախտակին ու սլափերին վակցրել եր մի շարք դժադրեր ու քարտեզներ :

Ժողովականների ուշադրությունը մի դժադրից մյուսի վրա հրավիրելով Սիդոր Իվանիչը նրանց ցույց եր տալիս հանքի յենթադրյալ հարստությունները : Ահա մի սև կետ : Այդ Սվետիֆի հանքն և : Դրանից վոչ այնքան հեռու լճի նման կարմիր թանաքի ընդարձակ բիծ կա քարտեզի վրա — այդ հանքի տմենախոշոր շտոկներից և, վոր հարյուր հազարավոր տոններով բարձրորակ. ու պղնձառատ հանքաքար ունի : Դրանից այն կողմ դեպի վերի հորիզոնները ցրված են ավելի մանր կետեր, վոր արշիպելագի նրման տարածվում են քարտեզի վրա :

— Մեր հարստություններն ակներև են, — յեդրափակեց իր խոսքը Սիդոր Իվանիչը, — բայց պետք և ասել, վոր այս բոլորը, վոր ցույց են տրված քարտեզում՝ ղեռ պատրաստի հանքաքար չեն : Հարկավոր և հազարավոր մետրերի հետադոտություն կատարել, բայց մենք փայտփորիկի նման միայն

հանդուրժում ենք հանքախորշերը և գործն առաջ չի
դնում :

— Ի՞նչ պետք է անել :

Մենք այլևս հանքափորման պապենական յեղա-
նակներով բավարարվել չենք կարող : Անհրաժեշտ է
արագ մեխանիզացիայի յենթարկել հանքերը, — պետք
է մեխանիկական փորման անցնել, անհրաժեշտ է ու-
ժեղ կոմպրեսորներ դնել հանքում : Այդ պիտի գյուլի
բերել հանքերն ելեկտրոֆիկացիայի յենթարկելով :
Հենց վոր ելեկտրական եներգիան մեղ հասավ — մենք
կսկսենք ելեկտրական փորիչներով աշխատել մինչև
կոմպրեսորներ դրվին :

— Այդ դժվար ու լուրջ աշխատանք է : Թե մեր
մեջ, թե կոմբինատում կլինեն մարդիկ, վորոնք դեմ
կլինեն դրան, կասեն, վոր դեռ հնարավորություններ
չկան այդ քայլերն անելու : Մեր հանքերի կազմա-
կերպությունները, վոր արդեն ոգի պես զգում
են դրա անհրաժեշտությունը, — յես համոզված եմ,
բոլոր միջոցները ձեռք կառնեն, վորպեսզի հանքերի
մեխանիզացիան ամեն կերպ արագացվի :

Նա վերջացնելով իր զեկուցումը նստեց Ավետի-
քի մոտ, վորը մտադրաղ կծկվել է եր առաջին նստա-
րանին :

Ջայն վերցրեց կուս. կոմիտեյի քարտուղար
Պետրոսը : Նա յերկար տարիներ հանքափոր էր յեղել
այդ հանքում : Այն հանքուղին, վորով հոնդալով անց-
նում էյին վաղոնետները, նա քաջել էր բրիչով ու
դինամիտով : Ահա թե ինչու նա ամենից լավ ու ա-
մենից պարզ էր ըմբռնում ելեկտրականության ան-

հրաժեշտությունը: Նա գիտեր, վոր ելեկտրական լարերն ու ոգտակար խողովակները հանքի յերակներն են, վոր հանքերն ելեկտրական արյան ծարավի յեն, վոր նրանց կյանք կտան յերկաթն ու ելեկտրականությունը:

—Մեխանիկացիան ոգի պես մեզ անհրաժեշտ է, ընկերներ,—սկսեց նա իր խոսքը: Առանց մեխանիկացիայի մեր հանքերն առաջ դնալ չեն կարող: Յես կարծում եմ վիճարանելու կարիք չկա—մի շախալար չի լինի, վոր դա լավ չհասկանա: Պարզ է, վոր առաջին հերթին պետք է մտածել ելեկտրականություն անցկացնելու մասին:

Պետրոսից հետո խոսք վերցրին Մաթվեյը, հանքի տեխնիկներից ու տասնապետներից մի քանիսը, խոսեցին ավամասով վորող յերխոստարդները: Նրանք բոլորը հավանություն տալով յերկրաբանի առաջարկներին, խոստանում եյին ամեն կերպ ոգնել դործին:

Արդեն ժողովը մոտենում եր իր վախճանին, յերբ ձայն խնդրեց Ավետիքը:

— Ընկերներ, Պետրոսը հավանություն տվեց ինժեների տաածներին: Յես ել պարզ է, վոր եզ տեսակ ծրագրին դեմ չեմ կարող լինել, մանավանդ վոր կյանքս անց եմ կացրել մեր ես հանքերում:

Յես սրտով կողմնակից եմ եդ ծրագրին: Հին շախալարի ուղածն ել են ա, վոր աշխատաւանքը թեթեւա յերկրի տակ: Եստեղ ընկեր ինժեները պատմեց մեր հանքերի մասին, խոսեց է են տեղի մասին, վորտեղ յես եմ աշխատում: Եդ չերայոժներն ել ճիշտն ասած

յես անաջին անգամն եմ տեսնում ու խելքս ել գրանից
բան չի կարում :

— Բայց ընկեր ինժեներն ել ասաց, վոր դեռ չատ
բան կառկածի տակ ա ու կարող ա, վոր խելի ջուր-
հար գուրս ել չգա: Քանի վոր գործը եղպես ա, յես
կարծում եմ, վոր մենք եստեղ չենք կարող վորոշում
հանել, թե անպատճառ պետք ա մեր հանգերին մեխա
նիկացիա տաք: Իսկ յեթե մեխանիկացիան տվին ու
հետո ջուհար չելավ, ո՞վ պետք ե եղ վնասարարու-
թյան պատասխանը տա: Մենք կրերենք եստեղ միլի-
ոնների գլխին քար կգցենք ու աշխարհի առաջ խայ-
տառակ գուրս կգանք:

— Յես ասում եմ, քանի դեռ մեր հանգերի պատ-
կերը լրիվ մեզ պարզ չի, յեկեք ձեռքով սալելի հար-
վածային աշխատենք, ուժերս չխնայենք, հենց վոր
բոլորին ել պարզ կլի, վոր ջուհար կա, արդեն մեխա-
նիկմի մասին կմտածենք... վերջացրեց Ավետիքն ու
նստեց տեղը:

— Մի ձայն, մի ձայն...

— Ասկյարին ձայն տվեք, — կանչեցին այս ու այն
կողմից:

— Ընկերներ, — դադարջույն ձայնով սկսեց Ասկյա-
րը, — ընկերներ, յես զարմացա, վոր ընկեր Ավետիքը
ես տեսակ խոսքեր ասում ա: Ո՞վ տեսց, վոր ջուհար
չկա: եղ սուտ ա, եղ դուշմանի խոսք ա, դա իվանո-
վի խոսք ա: Ընկերներ Սիդորը չատ գուշ ասում ա —
ջուհար կա, համա մեխանիկմ պետք ա: Մենք ալմադ-
նի ստանդկներով փորում ենք և նշանը լավ ա գուրս
դալիս: Հանգի բոլոր կռնին ալմաս խփել ենք՝ ամեն

տեղ ել ջուհար պատահել ա: Հիմա պետք ա եղ ջուհարը հանենք ուղարկենք զավուդ: Զավուդը ջուհար ուրաջ ընկեր Ավետիք մալատովում հա չարչարվում ա, չարչարվում ու որը մի մետր չի կարում ա պրախոզկատա, իսկ յեթե պրեֆերատոր կա—դործը լավ առաջ գնում ա: Յես առաջարկում եմ, վոր ճիշտ ա ընկեր Սիգորի պրեդլաթենին և արմազնիկների կողմից խոտանում եմ ընկեր Պետրոսին, վոր մենք շատ կողմենք և միշտ պատրաստ ենք եղ աշխատանքի համար:

Ասկյարը վերջացրեց: Նրան վորոտալից ծափահարեցին: Ավետիքը մնացել եր գլխիկոր նստած: Նրա մեջ պայթարում ելին յերկու ուժ,—մեկը. նրա բուն յերկրանքն եր հանքերի վազվան որվա համար, վոր նրան ասում եր՝ շուտ, միացիր քո մյուս ընկերներին, միացիր Մաթվեյին ու Պետրոսին, ամաչիր կոմսոմոլիստ Ասկյարից: Իսկ մյուս կողմից նրա սիրտը կրծում եր խուլ կասկածը զեպի ճինտելիզենտ դատաւարդը: Ու դիտիկոր, անորոշ վիճակում Ավետիքը չգիտեր իր ինչ անելը: Նա չեր կարողանում կողմնվորոշվել:

Ժողովն անվերապահորեն ընդունեց յերկրարանի առաջադրանքներն ու վորոշեց ամենագործոն ողնություն ցույց տալ հանքի ելեկտրոֆիկացիային:

Դուրսը ցուրտ աշնանային գիշեր եր:

Սիգորը հուզեկան մեծ բալականությամբ ակումբի շենքի առաջ կանգնած նայում եր լեռների ու սիլուետների մեջ պլալացող փոքրիկ հունական գյուղի լույսերին ու ունկնդրում եր հեռացող յերիտասարդներին, զվարթ յերգին:

Նա արդեն տեսնում էր սարի դադաթը բարձրացող
էլեկտրուլարների բարձր սյուները, տրանսֆորմատորի
շենքը։ Նրա ուղեղում տասնյակ ուղղություններով
ձգվում էին ոճապտույտ հանքուղիներն ու ամուր բա-
րախում էր նրա սիրտը, անհուն հրճվում էր յերկրա-
րանի խուզարկու հոգին։

Դիչերը թափավորում էր հանքերի վրա։

3

— Դա, Սեդոր Իվանիչ,— լռությունն ընդհատեց
Ստեփան Նիկիտիչն ու տեսնելի վրայից հայացքն ուղ-
ղեց նրա կողմը։

Այդ հայացքը շատ չոր էր։

Ստեփան Նիկիտիչը թեև ճշնում էր բարեկամա-
կան խորհրդատույի դերում յերևալ, բայց նրա կեռ
քիթը, չորացած, դուրս ցցված ալտերը, յերկար ծը-
նոտը դուրս թափած ատամներով մատնում էին նրա
չար ու անբարիչտ վոգին։

Սեդորը մտադրաղ, առանց դուլխը բարձրացնելու,
խորասուզված իր մտքերի մեջ քայլում էր նոր յեկած
ձյան հաստ շերտի վրայով, վոր ճոճում էր նրանց
վոտքի տակ։ Հանքերից վեր տանող զառիվերով նրանք
բարձրանում էին դեպի բանվորական ավանը։

Ստեփան Նիկիտիչը տեսնելով, վոր Սեդորը խու-
սախում է պտտախանել իր ակնարկներին, փորձեց
ուղղակի խոսել նրա հետ։

— Դուք շատ ռիսկով գործ եք բռնել Սեդոր Իվա-
նիչ։ Յեռ ցանկանում եմ ձեզ հետ ավելի անկեղծ լինել.
յես դիտեմ, վոր դուք յերիտասարդ յերկրաբան եք,

ուզում եք ստեղծագործել, փորձել ձեր ուժերը: Բայց
պզույշ, զգուշ յեղբայր, հիմա այդպիսի ժամանակներ
չեն:

Նա մի պահ լռեց, ապա ավելի մոտենալով Սիդորին
ու ավելի իջեցնելով ձայնը շարունակեց:

— Յես քիչ քիչ շատ հին աշխատող եմ, մազերիս
շափ անախորժություններ են պատահել աշխատանքի
ընթացքում: Դրանք հանքային գործում անխուսափելի
յեն, բայց քո ոխակը յեղբայր մեծ ու պատասխանատու
ոխակ է:

Քամու ուժեղ հոսանքը ձյան մանրուքը դեմնից
բերում ու խփում եր նրանց յերեսին: Ստեփան Նի-
կիտիչը շալով ծածկելով դեմքը դարձավ Սիդորին:

— Դուք համարձակ կերպով առաջ եք ընթանում
դեպի հյուսիս: Մենք ահա հանքից ենք դալիս,—ահա-
դին մետրաժ ենք արել, սակայն կեղտոտ շերտերով եք
անցնում: Այդ ուղղությամբ ծակել եք յերկու տեղից և
կալի շերտերի յեք հանդիպել, իսկ դուք այդ բոլորը
հաշվի չառնելով՝ առաջ եք դնում:

Սիդորն անհաղ ներս եր քաշում ծխամուրճի ծուխն
ու թեև լուռ ունկնդրում եր Ստեփան Նիկիտիչին, բայց
վռչինչ չեր հասկանում ու լուռ շարունակում եր քայ-
լել:

— Հետո, այդ նոր սխտեմը, վորին փորձում եք
անցնել,—նորից շարունակեց Ստեփան Նիկիտիչը,—
ախր դա Ամերկայի գործ է, խորհրդային յերկրում
դեռ նոր են այդպիսի փորձեր արվում, այն էլ դեռ
տեսնենք ինչով կվերջանան, իսկ դուք ուզում եք հենց
միանգամից... միանգամից ուզում եք Ամերիկա

Հայտնադործել այս կորած հանքերում, — տրդեն վրը-
դովլած ավելացրեց Ստեփան Նիկիտիչը, — տարորի-
նակ է, շատ տարորինակ, յես վոչինչ չեմ հասկա-
նում...

Սիդորն անմիջապես առաջ եր դնում։ Նրա միտքը
դրադված եր բուրբուլին այլ խնդիրներով, վորոնցից
մի քանիսն ուր ինչ նա վոչ մի կերպ բաժանվել չեր
կարողանում։

Նրանք մտնելով ավան մոտեցան մի հարկանի
շենքի։ Ստեփան Նիկիտիչը ծոցից ճանապարհը։

— Բարի դիչեր։

— Դիչեր բարի։

Ստեփան Նիկիտիչը մոտեցավ ցանկապատին, ճոնչ-
յունով քաշեց դուռը, բայց նորից թողեց ու ձայնեց։

— Սիդոր Իվանիչ, մի վայրկյան։

Սիդորը կանգնեց։ Ստեփան Նիկիտիչը մոտեցավ
նրան, հաղաց, շփեց մառներն ու հաղիվ լսելի ձայնով
չչնջաց։

— Չնեղանաք Սիդոր Իվանիչ։ Չկարծեք թե յես
կտակածի տակ իմ առնում ձեր յերկրաբանական պատ
բաստությունը։ Ամենևին վոչ, քով լիցի։ Ընդհակա-
ռակն, ինձ հիացնում են ձեր ընդունակությունները։
Այս բուրբը յես ձեղ ասացի իբրև իմ լավագույն լա-
բեկամի։ Դիտեք ի՞նչ կա... յես ուղղակի կասեմ։—
Դուք մի մոռացե՛ք, վոր անկուսակցական մասնագետ
եք և աշխատում եք հանքերում։ Հանքերը հանելուկ
են, — փորում ես խավարում ու հաստատ չգիտես, թե
մի մետր այն կողմ ինչի կհանդիպես, իսկ ամեն մի

կոմյերիտականի թեթեւ կասկածանքը թափահանեւ, վոր
ձեր համարձակութեան համար վնասարարի անուն
վաստակեք...

Սիւդոր Խլանիչը, վոր մինչ այդ անխուով ու ստուն-
արյուն լսում եր Ստեփան Նիկիտիչին, վարկյանաբար
փոխվեց ու սուր, ապշած հայացքով նայեց Ստեփան
Նիկիտիչին: Ստեփան Նիկիտիչը կծկվել եր կիսամուշ-
տակի մեջ. նա հանկարծակիս՝ յեկած կիսաոթ թողեց
խոսքն ու հետո կցկտուր ավելացրեց:

— Ներողութիւն յիս միայն այսքանը... Բարի
դիշեր.—ասաց ու տոանց պատասխանի սպասելու, հա-
ղիվ քաշ տալով իր թաղիքե կոշիկներն անհետացավ
ցանկապատի հետեւում:

Սիւդորին ցնցեց այս դեպքը, սակայն նա չըկա-
րողացավ կենտրոնանալ նրա վրա: Մտադիլ որը մին-
չեմ կես դիշեր հանքերում անցկացնելով, նա ան-
համբեր եր, թե յերբ կհասնի տուն, ինչպես կըհան-
դիպի Սուսաննային, վորն այդ որը պետք ե վերա-
դարձած լիներ Լենինգրադից: Անհուն կարոտով եր
լցվել նա դեպի Սուսաննան, բայց միաժամանակ վա-
խենում եր նրան հանդիպել. կարծես բողբոջի մարմ-
նացումն եր նրա համար Սուսաննան ու այդ սար-
սափեցնում եր նրան, ալեկոծում եր նրա հոգին: Ու
կանգնած պատշգամբում ինքն ել չգիտեր, թե ինչու
յե ձգձգում ներս մտնելը:

Ձյունախառն քամին հարձակվում եր տան մո-
տից անցնող, ելեկտրալարերի վրա ու տաղտուկ,
սարսոցեցուցիչ սուլոց առաջացնում դիշերվա այդ
պահին: Մոտակա տաղավարում սիթմիկ աշխատում

եր արժատի մեքենան, դժուղից լսվում եր շներէ կապկանձն ու սխոնոցը:

Սիւզորը կռթնած պատշգամբի սյունին հիացմունքով ունկնդրում եր ձմռան այդ խրախճանքին: Ձյունախառն քամին, վոր աստիճանաբար բքի յեր վերածվում, շատ մոտ եր նրա սրտին ու բերկրանք եր տուժացնում նրա մեջ, ինչպես մորրիկը՝ մրրկահալի հողում: Նրա վռդին այդ պահին ճախրում եր Ռւբայի ու Սիրիւրի լեռների ու մայրու տնտառների վրա: Ահա Կարաբաշը, Կալաթան, ահա Լենայի վոսկեհանքերը, վորտեղ ամեն քարի խփել ե նա իր մուրճն ու անել ե վորպես հետախույզ—յերկրաբան: Ու այդ պահին, յերբ ձմեռ եր ու սառնամանիք, նրանք Սուսաննայի հետ միասին դահուկներով կտրում անցնում եյին ձյունապատ անտառման տարածություններ:

— Սիւզոր, կգաս, մի որ գնանք հեռո՛ւ, շատ հեռու՛, — դարձաւ նրան մի անգամ դահուկով չրջելիս Սուսաննան ու նրա յերկնադույն աչքերում վառվում եր անհուն մի տենչանք:

— Կգամ, բայց յեթե մեզ ուտեն դայլերը...

— Վոչինչ — միասին կլինենք: Թող մեզ յերկուսիս միասին ուտեն դայլերը— այնպես չե՞ Սիւզոր...

Լարերին ժաթաթվող դադաղած քամու սուլոցը կարծես մայրու ճյուղերը ջարդող քամու սուլոցը լիներ ու կարծես նրա ականջին տարիների խորքից հնչում եր Սուսաննայի ձայնը այնքան քաղցր ու մտերիմ, այնքան թանկագին ու անձկալի: Կարծես

ահա, նրա առաջ կանգնած են ճյուղի հաստ շերտից խոնարհված մայրու կանաչ ճյուղերն ու նրանց ծայրերից կախվել են սառցե դեղեցիկ ծորակները, վոր բոլոր դույներով փայլփլում են ձմռան արևի թույլ ճառագայթների տակ:

Բայց և այնպես նա վախենում է ներս մտնել, նա չի կարող շիտակ նայել Սուսաննայի աչքերին, չի կարող դիմանալ նրա հայացքին: Սիդորը վախենում եր նրան հանդիպելուց: Քամու սառը հոսանքը սթափեցրեց Սիդորին, նա կարբիտե լամպը թողեց պատուհանում ու մտավ սենյակ: Ներսը մաքուր եր, ամեն ինչ խնամքով հավաքած, սեղանին պատրաստ դրված եյին թեյի պարադաները, բայց Սուսաննան չկար: Սիդորը դիտարկը նետեց հանքաքարի եփսյոնառներով լեցուն պատուհանը, նստեց սեղանին ու ինչ անելը չգիտեր: «Յերևի սպասել, սպասել քնել ե՞ մտածեց Սիդորն ու չուղեց անհանդստացնել Սուսաննային. մի բաժակ թեյ խմեց, ծխեց ու ասպարացեց ննջարանի դռուր: Սենյակը լուսավորված եր աղոտ կապտավուն լույսով, բայց Սուսաննան չկար: Փոքրիկ տուալետի սեղանի վրա նա նկատեց իրեն հասցեյադրված մի ծրար: Նա անհամբեր բացեց ծրարն ու մի շնչով կարդաց:—

— «Սիրելի, Թանկագին Սիդոր, չգիտեմ թե ինձ հետ ինչ է կատարվում: Վերջին ժամանակներս յես քեզ չափ ցավ պատճառեցի, բայց յես չեյի ցանկանա քեզ ամենաջնջին չափով անզամ վշտացնել, վորովհետև դու ինձ համար յեղել ես ամեն ինչ—ամեն նամտերիմ մարդը, վորն ինձ սփոփել ու քաջալերել

և տխրության ու հուսահատության ժամերին: Յետ
միշտ քո բարեկամությունն ամեն բանից թանկ եմ
գնահատել, սակայն այս բոլորով հանդերձ, վեր-
ջերս այնպիսի գրություն և ստեղծվել, վոր կարծես
խոշոր վիհ և բացվել մեր մեջ, վորն արդեն վոչ մի
կերպ լցնել չի լինի:

Սեղսր, պետք և այս դրության մասին մտածել
լրջորեն, նրան նայել առանց սանտիմենտալության:
Յես գիտեմ, վոր դու ինձ շատ ես սիրում, վոր յես
գնահատելի ընկեր եմ քեզ համար: Յես շատ թանկ
եմ գնահատել և այժմ ել գնահատում եմ քո այդ
զգացմունքները: Բայց դարձյալ կրկնում եմ—պետք
և զգաստ նայել իրերի դրությանը:

Դու ամբողջովին, բոլոր նյարդերով կպել ես քո
դործին: Քեզ կլանել են հանքերը— դու ապրում ես
նրանց հեռանկարներով: Դու աճում ես այստեղ,
քո յերկրաբանի խուզարկու վոգին միշտ նոր վորո-
նումներ և տնում:

Արդեն յերկրորդ ձմեռն ե, վոր մենք Ուրալից
հեռու անց ենք կացնում այս հանքերում: Այս յեր-
կու ձմեռ շատ բան արժեցան քեզ համար: Դու ամ-
բողջովին թաղված ցեխի, սխեմաների, պլանների,
արխիվային նյութերի մեջ քեզ համար մի նոր աշ-
խարհ ես ստեղծում, դու ապրում ես դրանով: Քեզ-
նից կարբիտի հոտ ե փչում և այդ խնկարկում ե քո
հոգին: Յես զգում եմ, վոր քեզ շատ դժվար ե պոկել
հանքերից, վոր այդ քո ուշին ե, վոր հանքերի խո-
սոչները դարձել են քո թոքերը, վորոնցով շնչում ես
դու:

Իսկ յե՞ս, սիրելի Սիրգոր:

Յես յերկրաբան չեմ և այդ բոլորն ինձ չեն դուրսում: Յեմ յես տեսնում եմ, վոր այս յերկու տարվա մեջ միայն արջ եմ դառել, վոր կարծես իմ կյանքի իմաստը դարձել և այն, վոր քեզ հետ լինեմ, ապրենք միասին: Յես զգում եմ, վոր դու այդ մասին մտածում ես: Ինձ համար շատ ծանր և տեսնել, Թե ինչպես իմ առջև դու՝ քեզ մի տեսակ հանցավոր ես զգում:

Բայց մեղավոր ե՞ս դու:

Ամենեվին վոչ: Դու ամեն ինչ, ամեն ինչ արել ես ինձ համար և վոչինչ չես խնայել: Բայց այնուհանդերձ յես վորոշեցի վերջ տալ այս բոլորին: Յես արդեն տեսնում եմ, վոր այս բոլորից հետո յես միայն կարող եմ խանդարել քեզ, վրդավել քո անդորրն ու արդելակել քո ստեղծադործական աշխատանքը: Ուստի վորոշեցի Լենինգրադում մնալ ու այլևս չվերադառնալ քեզ մոտ: Թե ինչ եմ անելու — դեռ ինքս ել չգիտեմ: Սիրելի Սիրգոր, այսպես վարվեցի վորովհետև ինձ համար շատ դժվար եր քեզ տեսնել ու հրաժեշտ տալ, ուստի խնդրում եմ ներիք ինձ:

Դեհ, Սիրգոր ամուր կաց, մոռացիր իմ մասին, մի մասածիր, պետք չի այդ, վորովհետև այլևս քեզ բացի խանդարելուց ու ավելորդ ցավ պատճառելուց ուրիշ բանի պետք դալ չեյի կարող... Արդեն առանց այն ել քեզ շատ ցավ եմ պատճառել:

Նլ պետք չե շարունակել այս մղձավանջը:

Դեհ, վողջ յեղիր ու շարունակիր դործդ:

Ս ու ո ա ն ն ա ջ:

կարդաց Սիդորը շնչահեղձ յնդած ու քրտինքը պատեց նրա վոդջ մարմնին։ Նա ցեխոտ շորերով ընկալ Սուսաննայի մահճակալին ու տենդի մեջ մրմնջում եր,— ջիւ լալ Սուսաննա, յես կորցրի քեզ... վերջացալ։ Միթե՞ դու ել չես գա, միթե՞ ել չեմ տեսնելու քեզ, միթե՞ ամեն ինչ վերջացալ...»

— Յես կգամ, կգամ քո հետեից չեմ մնա այստեղ, յես կգանեմ քեզ...

Մրմնջում եր նա ու գալարվում մահճակալի վրա։

4

Այս ծանր բաժանումը Սիդորին անկողին նետեց։ Նա արդեն վեց որ պառկած եր և ինքն ել չգիտեր, թե ի՞նչ և կատարվում իր հետ։ Նա զգում եր, վոր ինքը հիվանդ չե, վեր եր կենում, սակայն ուժ չուներ քայլելու, բնկնում եր, պարապել չեր կարող ու մտքերի հորձանքը մռլթ հանքերի խորքից յեղնում եր ու մինչև Նեվիայի ավերքը զարկում նրա հողմած դանդին։

Ո՞ւր և Սուսաննան։ Ի՞նչ և անում հիմա նա։ Կզա՞ արդյոք։ Կզա իհարկե։ Ինքն և մեղավոր, նրա հետ վարվել չիմացալ, ամբողջովին մոռացության տվեց նրան։ Սուսաննան չատ զգայուն աղջիկ և, նա իրեն չատ և սիրում, հիմա նա յերեւի ցավում և իր համար... Ապա նրա առաջ ցցվում եր Ստեփան Նիկիտիչի խիստ դեմքը պենսնեյի յետեից, նրա շալով ծածկած բարակ քիթն ու փսիսուկը։

— Շատ ոխկոլ բան եք բռնել... վնասարարի անուն կվաստակեք...

— Ախ վախկոտ կատու, խորամանկ, քսու...

— Սիդոր Զան ի՞նչ ե պատահել, հանդատացիր.—
«ենյաղում կանդնած եր Մաթվեյը, վորի ներս մըտ-
նելը Սիդորը չեր նկատել. նա մոտեցավ մահճակալին,
նստեց Սիդորի մոտ ու նրա ձեռքն առավ իրա ափի մեջ:

— Ջահելութուն ես անում Սիդոր. կին եր դը-
նաց, վաղն ելի կզա. չզա ել վառք առածո՝ աշխար-
հը լիքը կին ե. քեզ հավաքիր, շուտ լավացիր:

— Լավ եմ Մաթվեյ, այս նրանից ե, վոր վերջե-
րըս շատ եյի հոգնել. Սուսաննայի բաժանվելն ել
աղղեց ի հարկե, Բայց դիտես ինչ, Մաթվեյ, իմ
խիղճն ինձ շատ ե՝ տանջում, յես մեղավոր եմ այս
դործում:

— Ի՞նչ մեղք ունես դու, յեղբա՛յր, կինդ թո-
ղել գնացել ե, ել քո մեղքը վո՞րն ե: Ա՛խ, ուր եր,
թե իմ պառափն ել մի որ յեղներ, անհետանար. վեր-
ջերս ել դուռխտ տանում ե դյուլի քանդվելու մասին:
Ասում ե այդ հանքերը, վոր բացեք՝ դյուլի փրկե-
լու յե:

— Գիտես ի՞նչ կա Մաթվեյ, յերբ յես նոր յե-
կա աշխատանքի, ավելի անխորձ եյի, այնքան ել
չեյին վստահում. հիշում եմ, յերբ յեկա ու դործի
սկիզբ անցնեյի, կոմբինատի հանձնային բաժնում սե-
ղանի յետեւ նստած եր մի ճարպոտ, դեր մարդ:
Նա մի քանի խոսք փոխանակելուց հետո, ինձ դար-
ձավ ու կես հեզնանքով, կես ցավակցությամբ ասաց՝

— Մանավանդ վոր ձեր կինն ել հիվանդ ե, յես
ձեզ խորհուրդ կտամ դնալ մեր յերկրորդ հանքը.
այնտեղ կլիման շատ լավ ե, հիանալի ամառանոց ե,

չառ աշխատանք ել չկա, այնպես վոր ձեր կինը կարճ
ժամանակում կառողջանա:

Հետագայում Սուսաննան թեև իրոք շատ լավա-
ցավ, բայց յես ուշ հասկացա, թե ի՞նչ եր նշանա-
կում այդ ամենը. այս հանքի վրա նրանք խաչ եյին
դրել և ինձ իբրև անխորձ ու պատահական մարդու
ուղարկեցին այստեղ, մտածելով՝ յեթե բան պտա՝
լավ, իսկ յեթե չե՝ վռչինչ չեն կորցնի:

Դեհ, ինքդ գիտես, Մաթվեյ, թե ինչպես գործի
կայանք: Դիշկը-ցերեկ յես հանքից դուրս չեյի գալիս,
տանն ել պլաններն ու սխեմաներն եյի դժուր, խրվում
եյի արխիվի մեջ: Իսկ կի՞նս: Ձե վոր այդ ամենը նը-
բան այդպես չեր հետաքրքրում. նա իմ մեջ պետք է
սիրտմանք դտներ այս վայրի անտառներում, իսկ յես
այդ չհասկացա և այնպես տխուր վերջացավ այդ ա-
մենը:

— Իսկապես ճիշտ ես ասում, Սիդոր. Սուսան-
նան մեղավոր չեր: Բայց վռչինչ, քեզ համար մի
նոր, լավ աղջիկ կճարենք: Կուղես գեղեցիկ հույն
աղջիկ ճարենք, բայց տես, ել եդ սխալը չկրկնես,—
կատակով նկատեց Մաթվեյը:

— Ձե Մաթվեյ, եդ մեկը չի լինի: Յես այն
յեզրակացության յեկա, վոր ընտանիքը յերկրաբանի
համար փարթամություն ե: Ինքդ արջ դարձիր լեռ-
ներում ու հանքերում և ուրիշներին քարշ մի առւր
այդ մենավոր ծերպերը:

— Ձե Սիդոր, ճիշտ չես ասում: Յերկրաբանին
եւ լավ կյանք է պետք, նրան եւ լավ կին ե պետք:
Վրաստանի մի մեծ քաղաքում, մա՞ր դուրի՞ս —

Այ, ելեկտրականութիւնը, վոր բերենք, մեր հան-
քըն եւ քաղաք կդառնա. եւ վոչվոք չի փախչի ես-
տեղից: Մի տես ե՛, ձորում կբարախեն կոմպրեսոր-
ները, հանքախորշերը կդողան պերֆերատորի ձայ-
նից, հանքերը կվողուզվեն ելեկտրական լույսով, նոր
բարձր շէնքեր կշինենք, նոր մարդիկ, նոր ինժեներ
ներ կգան:

Սիդորն ուրախացավ, վոր այդպես հեշտ խոսակ-
ցութիւն նյութը փոխվեց ու Մաթվեյի հետ նորից
վողեւորվեց հանքի հեռանկարներով:

— Ի՞նչ նորութիւն կա հանքերում Մաթվեյ,
վեց որ ե հանք չեմ մտել և կարծես կտրվել եմ աշ-
խարհից:

— Նորութիւն, Սիդոր, այն եւ ինչպիսի՛ նո-
րութիւն, — ասաց Մաթվեյը ու դրպանից հանեց
յերկու կտոր հանքաքար, — ահա թե ո՞ւր ենք հասել
Ալեքսիքի հանքում ետոր պայթիւնից հետո առաջին
տեղամ ստացվեց այս հանքանյութը:

Սիդորն ասեա թերահավատ նայում եր հանքա-
քարի կտորներին. նրանց շուռ-մուռ եր տալիս իր
ձեռքում, շոշափում եր, մանրազննին նայում նրանց
մեջ յեղած կավելինի սև կտորներին, վորոնք վկա-
յում եյին հանքաքարի բարձրորակ լինելը:

— Մաթվեյ, հանքանյութը կավելինախառն ե,
այս հաղվադեպ հաջողութիւն ե, յես այսպես շուտ
հանքաքար չեյի սպասում, — ասաց նա ու դղացված
փաթաթվեց Մաթվեյին. նրա աչքերում փայլում ե-
լին արցունքի կաթիլները:

— Սիդոր ջան, ֆրանսիացիների կիստա հանքի

մյուս հանքախորշերում եւ շաղութները սկանում են, շուտով, շուտով շտուկ մեր ձեռքին կլինի Մենակ դու շուտ լավացիր, քեզ լավ պահիր:

— Շաղութները սկանում են... յես հենց վաղը հանք կգամ, դա հաղվադեպ հաջողություն եր, Մաթվեյ, հասկանում ե՞ս: Արդեն ելեկտրականությունը կգա. շուտով կոմպրեսորները կյերգեն մեր ձորում, պերֆերատորների աղմուկով կլցվեն մեր հանքերը, եւ բրիչով չի աշխատի Ալեխիքը:

Նա լռեց մի պահ ու կարծես ինչ վոր բան հիշելով մրմնջաց՝

— Հիմա կտեսնենք, Ստեփան Նիկիտիչ...

4

Մյուս առավոտ Սիդորը Մաթվեյի հետ միասին մանր, դանդաղ քայլելով հանք տանող արահետով իջնում եր ձորը: Արեն իր պաղ ճառագայթներով վողոզել եր չքնաղ լեռնաշղթան: Հեռու լեռների ձյունապատ դադաթները փայլատակում եյին արևի ճառագայթների տակ, կասյույտ յերկնքում չկար ամպի վոչ մի քուլա: Նույն ութիմով աշխատում եր արմատի դադդահը, նույն դիրքով հունական փոքրիկ դյուղը դեմից նայում եր հանքերին: Ներքևում հաս ու կենտ մարդիկ ու ձիեր եյին յերևում, վոր դուրս եյին գալիս հանքերից ու նորից անհետանում դետնի տակ:

Սիդորի դուխը դեռ ծանր եր շփոթ մտքերից:

Նրա մտքերը դեռ անհույս թափառում եյին Նեփայի գրանիտե ափերին՝ փնտռում եյին Սուսաննա-

յին. Հախուռն հույզերը բուռն հորձանքով տլեկոծ-
վում էյին նրա հոգում, յերակները քունքերի մոտ
ուժղնորեն խփում էյին, բայց հաստատակամ, դան-
դաղ քայլելով նա իջնում էր ձորը:

Շպուրները սեանում էյին:

Այդ նրա տեական ջանքերի ու բուռն հույզերի
վռակեպսակն էր: Բացվում էր մեռած հանքերի առա-
վորը:

Պետք էր իջնել ձորը, պետք էր հանքի պայծառ
ուղին գծել մութ հանքախորշերում:

ԴԱՆԱԿ ՍՐՈՂ ԴՈՒԴԿՈՎԸ

Դուգիով են կանչում նրան բոլորը:

Թե ո՞վ է Դուգիովը, ո՞ւմ վորդին է նա, վոր-
անդից է յեկել վոչվոք չգիտի:

Մի որ նա իր վտաքի չարիւր շալակին յերևաց
բանվորական փոքրիկ այդ ավանում ու մի տեսակ
խարժություն մացրեց այնտեղ, նոր մարդ յերևաց:
Ունուհետև մենք վարժվեցինք Դուգիովին տեսնել
չարիւր շալակին թաղերը շրջելիս:

Բոլորի համար գուրեական եր Դուգիովը, վոչվո-
քի չեր ձանձրացնում—նեղություն չեր պատճառում
նա: Գլուխը կախ, սրում եր դանակները Դուգիովը,
յեթե քան հարցնեյին—սիրով կպատասխաներ և մի-
ամիտ ու խաղաղ կժպտար խոսակցին:

Դուգիովի խաղաղությունը գրավեց և ինձ, մը-
տերմացանք հետը: Կարմիր, գեր գեմք ունեւր Դուգ-
իովը, տարվա բոլոր յեղանակներին միշտ կապույտ

ռատինե բլուզ եր հաղնում՝ առանց գոտի կապելու։
Նրա հագին պատահուած անդրաժարտիկ եր լինում
ու միշտ քարշ եր տալիս մեծ ու քրքրված կրկնա-
կոշիկները։

Նա հիվանդոտ հայացքով նայում եր խոսակցին
ու սովորականի նման ժպտում։ Դրանից ավելի եյին
փոքրանում նրա առանց այն ել նեղ աչքերը։

— Դուդկով ի՞նչու կարգին կոշիկներ չես հագ-
նում...

— Փողը չի բավականացնում, աղափնյակ։

— Ինչքան ես աշխատում որական։

— Մինչեւ 20 ուսուրի, ավել ել ե պատահում։

— Ել ի՞նչի չի բավականացնում։

Նա վշտացած, առանց ժպտալու պատասխանեց։

— Ձե՞ս տեսնում, վոր բոսյակի նման եմ տա-
րում, իսկ բոսյակը հաշիվ չգիտի...

Ապա նա սկսեց սրել դանակները։ Գործը վերջո-
ցրնելով, նա դրպանից հանեց ողեկուրոնի մի փոքրիկ
սրվակ։ Ողեկուրոնը լցրեց բաժակի մեջ և դլին քա-
շելով քամեց մինչև վերջին կաթիլն ու սրվակը մի
կողմ նետեց։ Եյդ մի ակնթարթ միայն տեսց։

Այդպիսի դեպքերում չեր խոսում Դուդկովը, վոչ
ել իրեն ուղղված հարցերին պատասխանում։ Մենակ
հիմար, անիմաստ ժպտում եր նա ու տափակ, բուժ
հայացքով նայում խոսակցի յերեսին։

Ապա նրան տեսնում եյինք դարձյալ իր չարխը
չալակին թաղերը շրջելիս։ Յերբ գործ չեր ունենում
Դուդկովը, կանգնում եր կոռպերատիվի առաջ, մաս-
գործների խանութի շուրջն եր ման գալիս ու կեսո-

րին դնում եր գետափի ուռնինների սուվերի տակ քե-
լու, կամ գետում լողանալու:

Մի ամբողջ տարի յես կորցրի Դուռկովի հետքը:
Սիրիւր դնաց նա արդյո՞ք, մի մեծ քաղաքի փողոց-
ներում անհայտացա՞վ, թե հարեան շրջանները գը-
նաց քաշ տալու իր թափառական կյանքը, չիմացա:
Մի տարի անց միայն յես նրան հանդիպեցի Ղ...
քաղաքում: Դարձյալ սատինն բլուզը հագին, ատանց
գոտիի, նորից հնամաշ կրկնակոշիկներով: Չարիւր շա-
լակին անցնելիս Դուռկովը հանկարծ ինձ նկատեց
մայթի վրա: Նրա քնկոտ, անտարբեր հայացքը կեն-
դանացաւ, աչքերը փայլատակեցին:

Նա մոտեցաւ ինձ, բարեկամաբար ժպտաց ու
յերկար թափահարում եր ձեռքս:

— Ու՞ր կորար Դուռկով, ի՞նչպես ես:

— Լավ եմ աղալնյակս, քեզ միշտ հիշում եյի:

— Ելի՞ր կոնծում ես Դուռկով:

— Ավելի վատ, —ասաց նա ու ավելացրեց:

— Յերկու որ այդում ընկած եյի մնացել:

— Ելի՞ր ողբկոլոն ես խմում:

— Հա, ձեռք քաշել չեմ կարողանում, գինին չի
բաւարարում:

— Լավ, մինչև յե՞րբ ես այդպես շարունակելու,
Դուռկով, — արդեն լուրջ հարցնում եմ նրան:

— Մինչև յե՞րբ... սառը, վոչինչ չարտահայտող
աչքերով նայում ե Դուռկովին ու կրկնում:

— Մինչև յե՞րբ —, սատանան գիտե, թե մինչև
յերբ: Ամեն անգամ վորոչում եմ, վաւ այս բաժակից
հետո չեմ խմի, վոր այս ըչից հետո չեմ խմի, վորա-

— Մի անգամ հարբած և լինում Շահ—Աբբաս
Թաղավորի զինվորներից մեկը։ Շահ—Աբբասը ժողո-
ղոցից ձիով անցնելու ժամանակ հարբած սալդաթը
կանդենցնում է նրան ու պահանջում, զոր իջնի ձի-
ուց։ Տեսնելով, զոր սալդաթը հարբած է, ձիուց իջ-
նում է Շահ—Աբբասը։ Սալդաթը նստում է Թաղա-
վորի ձին ու ժամերով չափ է գցում քաղաքի փողոց-
ներում։ Մի ժամանակ ուշքի գալով, սալդաթը նկա-
տում է, զոր իր տակ Թաղավորի ձին է։ Վախեցած
սալդաթը ձին տանում և գտնի ու վերադառնում իր տեղը։

Մյուս ուրը Թաղավորը կանչում է սալդաթին։

— Դու քանի՞ գլուխ ունես քո ուսին,—գոռում է
Թաղավորը սալդաթի վրա,—զոր փողոցում ինձ ի-
ջեցնում ես և ինքդ նստում շահի ձիուն։

— Ի՞նչ եք ասում,— զարմանում է սալդաթը,
—ի՞նչ եք ասում տեր իմ,—մի՞թե կարող եմ այդ-
պես բան համարձակվել, մի՞թե յես կհանդգնեմ Թա-
ղավորին իջեցնել ձիուց։

— Դեհ, վերջ տուր այդ հիմարություններին և
բացատրություն տուր,—գոռում է Թաղավորը։

— Տեր իմ այդ յես չեմ յեղել, զինին է այդ ա-
րել Թաղավոր,—բացատրում է սալդաթը։

— Հիմարություններ դուրս մի տա։ Այդ պետք
է տպացուցես, ապա թե չլո՞՛ք քեզ գլխատել կտամ,
վնասար ասում է Թաղավորը։

— Պատրաստ եմ Թաղավորն տղրած կենա,—ա-
սում է սալդաթը,—միայն դրա համար մի պայման
ունեմ. գինու ուժը ապացուցելու համար, ինձ մոտ
պետք է բերել մի կույր մարդու, ապա մի անգա-

— Մի անգամ հարբած և լինում Շահ—Աբբաս
Թաղավորի զինվորներից մեկը։ Շահ—Աբբասը փո-
ղոցից ձիով անցնելու ժամանակ հարբած սալդաթը
կանգնեցնում և նրան ու պահանջում, վոր իջնի ձի-
ուց։ Տեսնելով, վոր սալդաթը հարբած և, ձիուց իջ-
նում և Շահ—Աբբասը։ Սալդաթը նստում և Թաղա-
վորի ձին ու ժամերով չափ և դցում քաղաքի փողոց-
ներում։ Մի ժամանակ ուշքի գալով, սալդաթը նկա-
տում և, վոր իր տակ Թաղավորի ձին և։ Վախեցած
սալդաթը ձին տանում և գոմն ու վերադառնում իր տեղը։

Մյուս որը Թաղավորը կանչում և սալդաթին։
— Դու քանի՞ դուռն ունես քո ուսին,—գոռում և
Թաղավորը սալդաթի վրա,—վոր փողոցում ինձ ի-
ջեցնում ես և ինքդ նստում շահի ձիուն։

— Ի՞նչ եք ասում,— զարմանում և սալդաթը,
— ի՞նչ եք ասում տեր իմ,— մի՞թե կարող եմ այդ-
պես բան համարձակվել, մի՞թե յես կհանդգնեմ Թա-
ղավորին իջեցնել ձիուց։

— Դեհ, վերջ տուր այդ հիմարություններին և
բացատրություն տուր,—գոռում և Թաղավորը։

— Տեր իմ այդ յես չեմ յեղել, գինին և այդ ա-
րել Թաղավոր,—բացատրում և սալդաթը։

— Հիմարություններ դուրս մի տա։ Այդ պետք
և ապացուցես, ապա թե վո՞չ քեզ գլխատել կտամ,
վճարար ասում և Թաղավորը։

— Պատրաստ եմ Թաղավորն ապրած կենա,— աս-
ում և սալդաթը,— միայն դրա համար մի պայման
ունեմ. գինու ուժը ապացուցելու համար, ինձ մոտ
պետք և բերել մի կույր մարդու, ապա մի անդա-

մալույժի, վորը շարժվել չի կարողանում և Պարսկաստանի ամենաաղքատ խասիկուշին, վորն իր կյանքում յերբեք չապիկ չի ունեցել:

Թաղավորը հրամայում և, վոր իսկույն ճարեն բերեն այդ մարդկանց:

Սալդաթը նրանց հավաքում և սեղանի շուրջն ուսկսում խմեցնել Թաղավորի մառանի ամենաթունդ ու ընտիր գինիներից: Յերբ գինին աղղում և, կույրը բարձրացնում և բաժակն ու ասում՝

— Այ՛ գինի, իսկը չիրաղի վարդի գույն ունի:

Այս գրգռում և անդամալույծին:

— Քո՛ւ, դու ի՞նչ ես տեսնում, վոր գույների մասին դատողություն ես անում:

Նա բարկացած ցատկում և տեղից ու հարձակվում կույրի վրա գոչելով՝

— Հիմա քացով չսատկացնե՞մ ես քոսին...

— Սատկեցրու, վոչի՞նչ, դրա ընտանիքը յես կպահեմ, — սրտաբաց ասում և խասիկուշը, վոր կյանքում յերբեք չապիկ չի ունեցել հաղին:

Այս բոլորից հետո սալդաթը դառնալով Շահ-Աբրահամին ասում և՝

— Հիմա տեսա՞ք, Թաղավորն ապրած կենա, վոր յես չեմ մեղավոր յեղել:

Թաղավորը ներում և սալդաթին ու համոզվում, վոր գինին և մեղավոր, վոր գինին շատ բան կարող և անել:

Հիացած իր պատմածից Դուդկովը հաղթանակորեն ինձ և նայում, իմ հայացքում հավանության արտահայտություն փնտռելով:

— Նստենք նստարանին, — առաջարկեց Դուդլի-
վը, յերբ արդեն այդումն եյինք։

— Իսկ գիտե՞ս յես ինչպես հարբեցող դարձա
աղաւնյակս, — ասաց Դուդլիվը ուսից ցած դնելով
չարխը։

— Ի՞նչպես դարձար, պատմիր։

— Եհ, դա յերկար պատմությունն է, իմ ծնող-
ները շուտ մահացան։ Եես զնացի ապրելու իմ կու-
լակ քեռու տանը։ Նա շատ հարուստ ու ազա՛հ մարդ
եր։ Ինձ չեր սիրում քեռիս, վորովհետեւ դեռ սալ-
դաթ յեղած ժամանակ, հայրս կաղարմայում ծեծել
եր նրան։ Հետո, յերբ բանակից վերադարձել են,
քեռիս դեմ ե յեղել, վոր իր քույրը հորս մարդու
դեռ։ Բայց մայրս նրան չի լսել։ Դրա համար նա ինձ
եւ տանել չեր կարող ու ինձ շատ վատ եր պահում,
իր բաարակներին համասար։ Մի անգամ, յերբ մի
վեդրո կաթ թափելու համար շան նման ինձ ծեծեց
քեռիս, եւ համբերությունս հատալ։ Տանը միայն
յես ու ինքն եյինք։ Գիշերը յես դուրս յեկա տնից ու
ամուր փակեցի դուռը։ Մեծ նավթամանը ձեռքիս
նավթ լցրի տան բոլոր դռներին ու լուսամուտներին,
ասպա պինդ փակեցի դռմը և հրդեհեցի ամեն ինչ՝
խոտի հսկա դեղի հետ միասին և թաղնվեցի մեր
տան դեմի մառանում։ Քիչ հետո բոցերը յերկինք
բարձրացան։ Գոմում բառայում եյին տասնյակ անա-
տուններ—քեռուս կովերը, յեղները, հուսահատ խըր-
խընջում եյին նրա Սիրիւրի մադյանները։ Տնից դեռ
ծպտուն չեր լալում։ Քիչ հետո ջարդվեց ալատուհանի
փեղկն ու բոցերի միջից դուրս ընկավ ապրանքը շու-

բերով մի մարդ։ Այդ քեռիս եր. նա խելագարի նման
այս ու այն կողմ եր վազում բոբիկ վտաքերով, դոռ-
պոռում, աղիողորմ աղաղակում եր, փնտում եր մա-
ղերը։ Հետո ինչ վոր բան հիշելով, շանթահարի նը-
ման վաղեց դեպի տուն ու իրեն ներս նետեց բոցա-
վառված պատուհանից։ Յես սրտատրոփ սպասում
էյի թե ի՞նչ պիտի լինի ու վախից դողում էյի ամ-
բողջ մարմնով։ Հանկարծ տան պատուհանի շրջա-
նակում յերևաց մի մարդ. նա գրկել եր մի փոքրիկ
սնդուկ։ Մարդը դեռ չէր կարողացել շրջանակից
դուրս գցել իրեն, յերբ շառաչելով նստեց բոցավառ-
ված տանիքը։ Քեռիս մնաց մեր տան բոցավառված
փլատակների տակ, ամուր գրկած իր փողի սնդուկը։
Ինձ ձերբակալել չկարողացան—յես անհետացա վոնց
վոր սատանա։

— Յես եդ որվանից ել թողի դյուղն ու հեռա-
ցա,—չարունակեց իր պատմությունը Դուդկովը,—եդ
ժամանակներն արդեն հեղափոխություն եր Սիրի-
րի տալգաները լցվել էյին սպարիզաններով։ Յես ել
դնացի ու խառնվեցի նրանց։

Հետո յերբ յերկիրը խաղաղվեց, ել չուղեցի
դյուղ դնալ։ Ենտեղ վոչինչ չկար, վոչվոք չունէյի
դյուղում։ Ժողովուրդն ել քաղցած եր։ Զահել մեծակ
տղա էյի. ինձ ամեն տեղ գցեցի։ Միշտ յերկաթուղու
վրա էյի. մի մեշուկ թէիս տակ սկսեցի թափառել։
Մի փեղ ապրանք էյի առնում, մի ուրիշ տեղ ծա-
խում, հաճախ ապրանքը խլում էյին ձեռքիցս, սըպե-
կուլյանտների հետ միասին ինձ շատ բռնեցին ու
բաց թողին։

— Յերբ եղ զործից ել ձանձրացա, գողությամբ
եյի դլուխս պահում: Հենց եղ ժամանակներն ել խը-
մել սովորեցի: Խմում եյի սամազունկա, ողի, գինի,
ինչ պատահեր: Վերջը գողությունից ել ձեռք քաշեցի
ու ես չարխով սկսեցի աշխարհը ման գալ: Յեմ ես-
պես ել ծանոթացանք քեզ հետ աղամլեյակս: Ահա
բոլորը:

Դուռկովը վրաքը դրել եր չարխի լծակին ու ա-
նիմասա, ջղաձգորեն պոտտում եր անխլը: Այդում
թնդում եր դինյորական նվազախումբը, կայարանից
լսվում եր դնացքների աղմուկն ու շողեքարչերի սու-
լսցը: Դուռկովը չեր խոսում: Բայց կարծես նա մի
վերջին խոսքի յեր սպասում:

— Լամ, մինչև յե՞րբ պիտի թափառես Դուռկով:
Ի՞նչի չես դնում ձեր դյուղը:

— Ու՞ր դնամ աղամլեյակս: Հիմա ենտեղ բոլորը
կուլտանսական են դարձել, զարդացել են: Ես հալիս,
վոր դյուղ գնամ՝ ձեռք կառնեն, մարդու տեղ չեն
դնի:

— Դու յեւ քեզ հավաքիր, կարգի արի:

— Ախր ինչպես կարգի դամ, աղամլեյակս:

— Այ, մտիւր մի գործարան, բանվոր դառ, գործ
արա, դիսցիպլինար մարդ դարձիր, կարգի կդաս:

— Ձեմ կարող աղամլեյակս, խմելը չի թողնում.
յես ինքս ել այդ մասին շատ եմ մտածել: Գիտես
ի՞նչ աղամլեյակս, ուսաները մի ճիշտ առած ունեն:
Նրանք ասում են՝ ճոսպատավորին դերեզմանը կուղ-
գին:

Յես գիտեմ, վոր յես կորած ժարդ եմ ու տե-

նում եմ, վոր անգոր եմ ինձ համաքելու, որինավոր
մարդ դառնալու համար: Մեկ է, վոչինչ դուրս չի
գա:

Նա կռթնեց դանակի չարխին ու յերկար ժամա-
նակ լուռ եր: Յես ել վոչինչ չունեյի ասելու Դուդ-
կովին:

— Նու՛, Դուդկով, արդեն գնացքի ժամանակ է,
յես պետք է գնամ:

— Այդ ո՛ւր աղա՛մնյակս, Յերևան ես գնո՞ւմ:

— Այո, պիտի գնամ, արդեն ուշ է:

— Ախոսս, շատ ախոսս: Յես կուզենայի, վոր
դու մի քանի որ ել մնայիր այստեղ: Այ, յեթե մարդ
միշտ այսպես ժամանակ անցկացներ, ել ի՞նչու պետք
է կոնծեր ու թափառական դառնար: Իսկ եսանդ շատ
ժամանակ յերեխաները խմբով հետևիցս են ընկնում
չրջում հետո, յես ել մենակությունից խմում եմ ու
մոռանում ամեն բան:

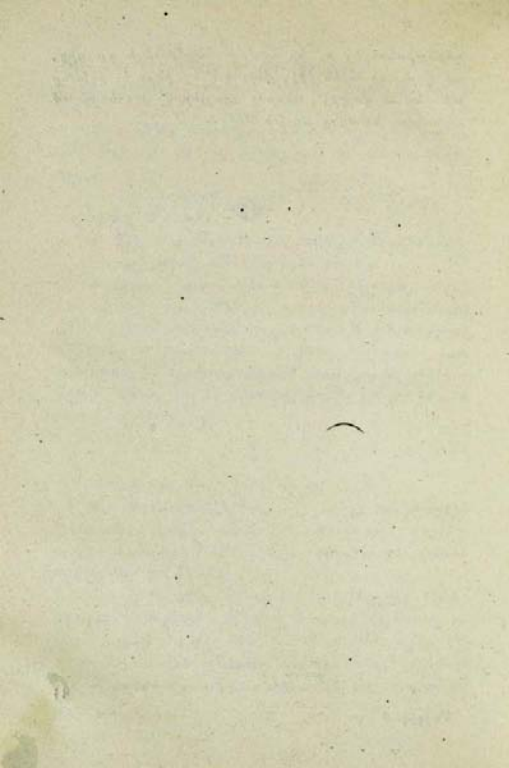
Գնացքը փնջալով կանգ առավ:

Յես թափահարեցի Դուդկովի ձեռքն ու շտապեցի
կայարան: Արդեն մուտք եր: Մառադու վերջին,
չարխը ուն առած Դուդկովը կանգնել ու ըվարած
նայում եր իմ հետևից:

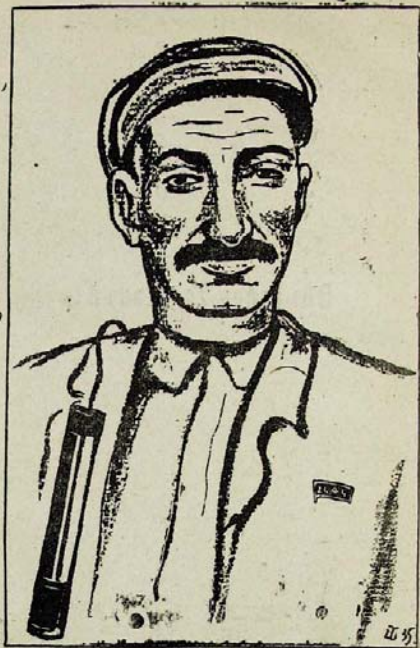
Քաղաքն արդեն վաղուց թողել էյինք մեր հետև:
Գնացքն անընդհատ փնջալով սուրում եր առաջ ու
առաջ, բայց մտքիցս չեր հեռանում Դուդկովը: Նա
կապույտ սառնին բլուզով, առանց գոտու կանգնած
եր: Իմ առաջ: Երբ չարխին առած լինեմք փախչելով

զարծարաններէց ու իր համար անըմբռնելի գլուղից,
հա կորցրած ամեն ինչ, փնտռում եր ինքն եւ չգիտեր
թե ինչ ու մոլոր, անորոշ քաջերով անհետանում
ծառուղու խռացող մութի մեջ...

ԺԱԽՏՅՈՐԻ ՀՈՐԵԼՅԱՆԸ

Այդ ցեխոտ ճանապարհով շատ անգամներ և անցուղարձ արել չախտյոր Դիմիտրին: Դեռ հանքում խոնավ դետնի տամլ մտքերը հանդիստ չեն տվել նըրան: Մամտացել և նա մուխ հանքախորշերում մինչև պերջացել և աշխատանքը: Ցեխոտ արտահագուստով, թրջված սաուրյերկրյա ջրերով, նա դլուխը կախ անցել և այդ ճանապարհով ուխտոսել իր մտքերի հետ: Նա մտազբաղ, դլուխը կախ քայլել և ուտեսել միայն իր սև, սաթի պեա սև բեխերի ծայրերը, կոշիկների զթերն ու ցեխոտ ճանապարհի մի կտոր: Հիմա այդ ճանապարհով դնում և նա ու նրան ուղեկցում և փողային նվաղախումբը, վորի հաղթական ակկորդները զարնվում են ավանի յերկհարկանի շենքերի սլատերին ու նրանց արձագանքը կորչում և

աշնան մերկ անտառի խորքում: Այսօր նրա հորել-
յանի որն է. հարգում են նրա 40—ամյա ստորյերկ-
րյա հերոսական աշխատանքը:

Նա մտքերով կես դար հետ է դնում:

Դիմիտրին նայում է իր անցած ճանապարհին, —
նրա վրա վերադառնալու նման շարված են փայ-
լուն, բրոնզե կոճակներով ինժեներներ ու պլան-
տավներ ու նրա ականջում վժժում են այն բազմա-
հաղար շշակները, վոր 40 տարի շարունակ նրան դոր-
ծի յեն կանչել:

Ու փռվում է նրա առաջ իր դժգույն, իր վորք
մանկությունը մի խեղճ հայրը: Ամենից առաջ նրան
է հիշում Դիմիտրին: Նա յերկար—յերկար տարիներ
հորթի մորթուց շինած սոսորակներով յերկրի խոր-
քից շալակով հանձնաքար եր վրել հույն կապալաու-
ների համար: Տասներկու ժամյա տափանակիւ աշխա-
տանքից հետո նա վերադառնում էր տուն, յերեխա-
ներին դուրգուրելու համար ուժ չեր մնում ու նա պառ-
կելով, ամբողջ գիշերը տքում էր տանջող հոգացա-
վից: Դիմիտրին հազիվ վեց տարեկան եր, յերբ ծանր
հոգացավից վախճանվեց հայրը: Ու նրա վրա հար-
ձակվեց դաժան վորբությունը...

Գարունը ճչացել է այդ ձորերում: Սոխակները
սիրո մեղեդին են դալլալիւ, ձորերը լցվել են ծա-
ղիկներով, ամեն մի թփի տակից ժպտացել է մանիշա-
կը: Նայել է այդ ամենին ամսոսանքով պատանի Դի-
միտրին, որորել է գլուխն ու լուռ մտել հանքը՝ մի
կտոր հաց վաճառակելու համար:

Յեկան 1905 թվի փոթորկոտ օրերը: Քսանվեց

տարեկան յերկտասարդ եր այն ժամանակ ինքը, բայց
իր յետև արդեն ունեւր 12 տարվա հանքափորի աշ-
խատանք: Ռուսական հեղափոխութեան ցասկոտ ա-
լիքներն հառան և Անդրկովկաս: Ահա, ինքը գիշե-
րով շրջում և հանքափորներն ու դործադուլի կոչ ա-
նում բանվորներին: Գործադուլավորներին միանում
և իրենց հանքը, հանքերում միտում են զաղախները,
ստիպում են աշխատանքի անցնել, բայց աննկուն են
դործադուլավորները:

Ու պայքարի որերը կինոյենաի հարյուրավոր
կադրերի նման մի վայրկյանում անցնում են նրա
մտքով:

Դահլիճը լցվել և խայտարղես հասարակութամբ
Նստաբանների վրա, առաջին շարքերում տեղ են գը-
րավել հին շախմատներն իրենց կանանց հետ միա-
սին: Նրանց մեջ կան պարսիկ բանվորներ, վոր ճո-
ղապրել են Իրանի խաների շահադործումից ու մըտ-
րակներից: Նրանք սև, թեթև փափախները գըլխնե-
րին, նստած ստացում են ու մինչև հորելյանական
նիստի սկզբիցը յերկար ծխամորճով ծխում են տե-
ղական ծխախոտը: Ակնապիշ ծխի քուլաներին են նա-
յում նրանք ու ո՞վ լմանա ի՞նչ են վերհիշում Իրա-
նում անցկացրած իրենց կիսաքաղց կյանքից:

Ահա նրանց հետևը տեղ են գըրավել յերկտասարդ
հույն աղջիկներ, վոր հագել են իրենց տոնական ըզ-
ղեստներն ու շարվել են մի շարքի: Նրանք խորամանկ
հայացքով շուրջն են նայում, անհոգ փսփսում են ի-
րար ականջի, ինչ-վոր ակնարկներ են անում ու դըրն-

գում և նրանց քրքիշը։ Դրան իբրև պատասխան հըն-
չում և յերիտասարդ հանձնափորձների թեթև մի յերդը,
վորը գրավում և վողջ դահլիճի ուշադրությանը։
Այդտեղ են և հանքերի ինժեներները, տեխնիկները,
հանձնափորձների նոր սերունդը—կոմյերիտականները։
Ավելի հետ նստոտել են արտահաղուստով բանվորներ,
վորոնք մի ժամ, ժամ ու կես հետո հանք պիտի իջնեն
աշխատելու։ Ուժքեր ուշ են յեկել, տեղ են գրավել
լուսամուտներում, կամ նստարանների արանքում,
կանգնել են պատերի տակ։ Մեջ ընդ մեջ նվազում և
նվազախումբն ու կանայք յերջանկության կնիքը
դեմքերին դրուցում են այն մասին, թե ինչ արտա-
կարգ որ և, թե ինչ պատիվ արին իրենց Դիմիտրուն։

Բեմի ճակատին ամրացված և մեծադիր մի նկար։
Նրա շրջանակի միջից պատկառելի տարիքով մի մարդ
հիվանդոտ աչքերով նայում և դահլիճին։ Դա հորեւ-
յարն և—այն մարդը, վոր 40 տարի անընդհատ աշ-
խատել և յերկրի ընդերքում. նկարի տակ խոշոր տա-
ռերով գրված և. «Ինչպե՞ս ընկեր Դիմիտրի Ուրիստա-
ֆորովը»։

Դիմիտրի Ուրիստաֆորով։

Ո՞վ չի ճանաչում նրան։ Նա այդ դահլիճում
նստածներից չատերի հետ խոնավ հանձնքում աշխա-
տել և տասնյակ տարիներ։ Նրանցից շատ շատերին
պերֆերաստոր բռնել և ատվորեցրել Դիմիտրին, ցույց
և տվել թե ինչպե՞ս պետք և դնել կապերը, ատվորեց-
րել և, թե ինչպե՞ս պետք և պայքարել դեմնի տակ՝
բնության տարերքը հաղթահարելու համար։ Այդ
դահլիճում նստածներից մի քանիսի կյանքն և փրկել

նա ու փլվածքի հետև մնալու յերկրուղը սրտներում,
յիբր լսել են Դիմիտրիի ձայնը՝

— Վախիլ մի, գալիս եմ... նրանց նորից ժող-
տացել ե կյանքը՝ նրանք հաստատ դիտեն, վոր յեթե
փլվածքի վայրն ե յեկել Դիմիտրին—փրկությունն
ապահոված ե:

Բոլորը ճանաչում են այդ հնարագետ վարպետին,
անդուգական ընկերոջն ու մարդուն: Ահա թե ինչու
բոլորի դեմքին գոհունակության մի ժպիտ կա, վոր
վիճակվել ե իրենց այսօր անհուն սերն ու հարգանքն
արտահայտել այդ վաստակավոր մարդուն, տոնել
նրա աշխատանքի տոնը:

Հանդարտ բացվում ե վարագույրը: Փռքիկ բն-
մի վրա տեղ են դրավել Դիմիտրին իր ընտանիքով,
նրա ընկերները հարևան հանգրից, զանազան կադ-
մակերազությունների ներկայացուցիչներ, այլ քա-
ղաքներից յեկած պատգամավորներ, վոր յեկել են
վողջունելու Դիմիտրի Խրիստափորովին: Նրանք թը-
վում են Դիմիտրիի ծառայությունները հանգրի
վերականգնման, վերակառուցման, նոր կադրեր
ըս-
տեղծելու գործում:

Իրեն ուղղված սիրալիբ հայացքներին, դահլիճի
թնդացող ծափերին, բերված նվերներին Դիմիտրին
պատասխանում ե յերկու խոսքով: Նա պարզ, ան-
պաճույճ պատմում ե իր ե իր ընկերների գրկանք-
ները Փրանսիական կոնցեսիոներների ժամանակ: Նա
ասում ե, վոր ինքը վերածնվել ե ու կյանք տեսել մի-
այն յերկրի խորհրդայնացումից հետո ե վոր այսու-
հետև ել վոչ մի ջանք չի խնայի, վորպեսզի՝

— Կորչի բուրժուազիան ու յերջանիկ կյանք
Հաստատվի ամբողջ աշխարհում...

Ու նրա ձայնը լուռ, ուշադիր դահլիճում հնչում
և վորպես հանքի խորքից հնչող հղոր սպառնալիք
կապիտալի Հասցեյին:

Հանքերի վարիչը, այդ խտտաբարո մարդը, վոր
այնքան չոր ու պահանջկոտ և հանքախորշերում, հի-
մա դարձել և շատախոս, հաճելի թամազա: Նա բո-
լոր ջանքերը գործ և դնում, վոր հորեյյանը ուրախ
Փինալ ունենա: Սրահի յերկու ծայրերում տեղ գտած
սաղանդարները մրցում են իրար հետ. մեկը դեռ
չվերջացրած՝ մյուս խումբը մի նոր, ավելի ու-
րախ ու թեթև յեղանակ և սկսում: Սեղանների շուր-
ջը բոլորել են հանքափորները, ինժեներները, յերթ-
տասարդ տղաներ ու ջահել, թուլոսան աղջիկներ: Նը-
րանք խմում են Դիմիտրիի կենացը, յերկար կյանք
են մաղթում նրան, վոր դեռ շատ տարիներ իրենց
հետ կողք- կողքի աշխատի պղնձի հանքերում:

Խայտաբղետ շորերով դեռատի հույն աղջիկները
նաղանձով պարում են ու նրանց շուրջը ճկուն պարով
պտուլտներ են անում ջահել կավայերները: Ահա
բացված փոքրիկ հրապարակում կնոջ հետ. միասին
պարում և ինքը Դիմիտրի Խրիստափորովը: Նա լայն
տարածում և թևերն ու նրա կրծքին ելեկտրական
լույսի տակ շողշողում և Կենսագործկոմի անդամի
կրծքանշանը: Ո՞վ իմանա յերիտասարդ արյունը հո-
սեց Դիմիտրիի յերակներում, թե այն անսահման
յերջանկությունից եր, վոր այդ պահին ճշում եր նրա
սրտում, նա չկարողանալով զոռել իրեն ու պարի

ժամանակ քնքշորեն թւը փաթաթեց կնոջ վզով։
Կլինն ամոթխած, ընդհանուրի ուրախ քրքիջների ու
ծափերի տակ վախալ պարի հրապարակից։ Դիմիտ-
րին մոտեցավ ու պարի հրավիրեց իր յերկարամյա
աշխատանքի ընկերոջը, Մաթվեյ Բաթմանովին, վորի
հետ շատ փորձություններ եր բաժանել կյանքում ու
յերկրի տակ։

Պարում և Մաթվեյ Բաթմանովը։

Կյոբ, շեկ այդ մարդը 42 տարի աշխատել է յեր-
կրի ընդերքում։ Նա Դիմիտրիի հետ յերեսա յե յե-
ղել։ Նա Դիմիտրիի հետ խանդավառ յերիտասարդ է
յեղել ու նկուկել է պայքարի մեջ։ Նա Դիմիտրիի հետ
միասին ըմպել է Ֆրանսիական կապիտալի ու ցարիզմի
դառնության բաժակը։ Ու այժմ իր բարեկամի, իր
ընկերոջ հորեյանն է։ Մեծարում են ծանր, տոկուն,
ստեղծագործ ախատանքը։

Այդ վեր և քաշել նրա վողին։ Նա յերջանկության
եքստազի մեջ է։ Մաթվեյն այդ արտահայտում է իր
անպաճույճ, պարզ շախտյորական պարով։ Պրիմի-
տիվ, հասարակ շարժումներ և անում Մաթվեյը. 42
տարի խոնավ յերկրի տակ աշխատած այդ մարդը
թեթե պատանու պես ցատկում է վեր։ Այդ հաղթա-
նակի պար է ու կարծես սեղանի մոտ յեկել պարում է
վոչ թե Մաթվեյը, այլ վողջ բեղմնավոր բազմերանդ
հանքն և պարում իր ընդերքի մարդու յերջանկու-
թյան պարը։

Պարում է Մաթվեյը և կարծես նա վոչ թե շախտ-
յոր է, այլ հեքիաթների մեջ յեղած այն հսկա տի-

օտաններից մեկը, վոբի վրա հենված է յերկրագուն-
դը:

Ուշ գիշերին սրահը սկսում է դատարկվել:

Ձորի խորքից, ասես յերկրի ընդերքից լուծում է
խուլ մի հեռոց: Ասես միթխարի մի սիրտ և բաղ-
խում Շամլուշի ձորում: Այդ հրաշալի կոմպոզիցիոն
և, վոբ գիշեր ու ցերեկ խտացրած ող և տալիս պեր-
ֆեկտորներին:

Դեմը՝ գլուղում գիշերվա խավարում հրավառ-
ված է մի շնչ: Այդ հոգեյարի բնակարանն է, վոբ
նրա քառասնամյա աշխատանքի տոնին ասես լուսա-
վոր խինդով քրքջում և այն խավար տարիների վրա,
վոբ անց և կացրել Դիմիտրին ու նրա նման շատե-
րը:

Գլուղից ընդ ալմաստի դադդահի լույսերի տակ
յերևում է կնճռոտած յերկիրը, վոբ առանյակ մեա-
րերով խոր աղոսներ ելլել ու յերկնքի առաջ բացել
փլվածքի յերախները: Ասես այնտեղ տասնյակ եքս-
կովատորներ գլխակա պար են բռնել ու ծպտյալ
հեռացել գիշերով: Այդ ճեղքվածքների տակ «Ռոժե»
հանքն է, վոբտեղ 40 տարի աշխատել է Դիմիտրի
Խրիստափորովն ու այժմ այնտեղ պղնձի համար մա-
քառում են նրա յերիտասարդ ջոկատները:

ՍԵՐԳՈ ՔՅՈՒՎԻ ԶՍՏԵՐԸ

Ու...գյուղի բինան տեղավորված եր մի մեծ
բացատում, վորին մի կողմից զբիւել էյին հոնի դա-
ճած ծառերը, իսկ մյուս կողմից մոշի խճճված, դե-
պի ձորը թեքված թփերը: Յածր թաղիքապատ վը-
րանները մեջքներին յեղեգնե գոտիներ վաթաթած՝
ցրիվ տեղավորվել էյին դեղեցիկ այդ բացատում:
Բինայից վերև, հոնի ծառերից դենը, ձգվում էյին
բարձր անտառները: Անտառի միջով բացատը յերկա-
րուկ ձգվում եր դեպի մոտակա բինան, վոր-
տեղ իջել էյին Ղազարի թուրք գյուղացիները: Մոշի
թփերից ցած ընկած եր ձորը, վորի խորքում, շատ
հեռվում դետին զուգնթաց սպիտակ ժադալենիք նը-
ման ձորիկ եր փոշոտ ճանապարհը:

Բինայում գիւ հնչում եր զուռնայի ձայնը:

Հավաքվել եր սարվորների խայտադղեա բաղմու-
թյունը: Նրանք հավաքվել էյին տեսնելու վոչ միայն
Սերգո Քյոխվի քեֆը, այլև մոտակա գյուղից յեկած

դարմանալի զուռնաշուռն: Նա, տակայն զուռնաչի չեր: Ինքն եւ հարեան դշուղում մեծ ոջախի տեր մարդ եր, մի քանի հարյուր վոչխարների ու կովերի տեր: Նրա ձիերի յերամակից ամենաընտիր հովատակներն եյին ընտրում նահանգապետին նվեր տանելու համար: Նա նվագում եր հենց այնպես, իր աղբերացու Սերգո քյոխվին պատիւ արած լինելու համար: Յեւ վոբ-պեսպի ցույց տար իր խորը հարգանքն ու սերը Սերգո քյոխվին, տարորդինակ զուռնաչին փչում եր վոչ թե բերանով, այլ թթով: Նա մեծ վատփաթը դլխին, արխալուղով, կարմրատակած նվագում եր ու ձորերով մեկ հնչում եր նրա զուռնայի զիւ ձայնը: Նա նվագում եր ու նրա հետ մեղմ, դուրեկան ինչ վոր բայաթի յեր յերգում Լեզգոնց Արտեմը: Դա կէտը, միջահասակ դեր մարդ եր, զեղեցիկ կազմվածքով, վոր Ուսեփանց գյուղում հայանի յեր իբրեւ լավ կոխ բռնող ու քաղցր բայաթիներ եր յերգում: Ուսեփը նրան եւ հետը բերել եր, վոր ամիսի հանդիսավոր լինի Սերգո քյոխվի քեֆը:

Կանայք շիոթված ու շատ մտահոգ դադաներն եյին մտնում ու դուրս դալիս: Նրանց մի մասը, գերազանցապես հարսները, մոտակա աղբյուրից կէտ-րով ջուր եյին կրում յերեսներին իջեցրած չիքիւայի հաստ քողը: Ուրիշները շաջի վրա թարմ հաց ու աղ-դակ եյին թխում, հետեւում եյին կրակի վրա դրած կերակրի աղիւնձերին: Հինդ կին հերթով ճոճում եյին խնոցին, վոր թարմ կարագ հասցենն թանկագին հյուրերին ու թանաթաթախ դնեն սեղանին:

Հյուրերն արդեն վաղ առավոտից հավաքվել է-
լին։ Ոսեփը մոտ քսան ձիավորով յեկել եր իր դյու-
ղից։ Քաղաքից յերկու կառքով հյուրեր ելին յեկել
Թիֆլիսի ինչ—վոր մի աղվակատ ու Սերգո քյոխվի
աղբեր—վաճառականները դավառական քաղաքից։
Բինան եր հասցվել և 40 դուլանոց գինու մի տա-
կառ, վոր սայլով կանգնեցված եր հոնի ծառերի
ստվերի տակ։

Քիչ հետո յերևացին սպասվող ամենակարևոր
հյուրերը։ Յերբ հեռվում յերևացին Ե-Յ ձիավոր,
ցնծադին հնչեց Ուսեփի զուռնան։ Նա նվազում եր
ձիերը չափ դցելու ինչ վոր յեղանակ, իսկ Սերգո
քյոխվան ուրիշ մի քանի հոգու հետ յեկվորներին
գիմավորեցին հրացանների համադարկով։ Զիալու-
ները գվարթ իջան ձիերից, վորոնց վրայից գուրշի
յեր բարձրանում։ Նորեկ հյուրերի մեջ եր յերկար բե-
խերով, յերկար, հետ ծալված փափախը գլխին,
թուրը կապած պրիստավը յերկու ուրյադնիկների
ու յերեք ստրամնիկների հետ։ Ստրամնիկներն իո-
դույն ձիերը տարան խնամելու, իսկ պրիստավը
ուրյադնիկների հետ միասին մինչև խոսակցություն
բացվելը մի—մի կտոր խաչլամայով՝ դատարկեցին ա-
րաղի թափերը նիկալայ 2-րդ կայսեր կենացը։ Այդ
որը բոլորում եր Ռոմանովների արքայական տան
300 տարին։

Քիչ հետո հսկա կարպետները փռեցին դետին,
յեվ յերբ սեղանը լցվեց բարիքներով ու բոլորը ծա-
յապատիկ շարվեցին նրա շուրջը, քահանան բարձրաց-
նելով աջ ձեռքն որհնեց սեղանը։

Ուսեփն արդեն զուռնան հանձնել եր զուռնաչի-
ներին ու սեղանի ծայրին նստած սեղանը կտառովա-
րում եր իրեն թամաղա: Նրա մկ կողքին նստած եր
պրիստավը, իսկ մյուս կողքին Սերգո քյոխվան,
վոր հաճախ սրան նրան իր մոտ եր կանչում սեղ եր
ուղարկում, կարգադրություններ անում:

Հարևան բինաներից հավաքված հայ և թուրք
սարվորները մեծ բազմությամբ հեռու ծառերի տակ
կանգնած դիտում եյին գյուղի ու քաղաքի նշանա-
վոր մարդկանց խրախճանքը:

Թամաղան ամեն մի կենացից հետո պարել եր
տալիս սեղանակիցներից վորեն մեկին, կամ պարող-
ների ցանկը լրացնում եր զազաններում աշխատող
հարսներով, վորոնք քաշվելով եյին դաքիս պարելու,
բայց յերբ սկսում եյի պարել, ել դուրս չեյի գալիս
հրապարակից: Յերբ պարից հոգնում եյին, Ուսեփը
բայաթու պատվեր եր տալիս լեղզոնց Արսեմին:
Արսեմն աչքերը փակում եր, ձեռքը պահում եր ա-
կանջի մոտ ու հնչում եր նրա մեղմ, դուրեկան բա-
յաթին: Յերգում եր Արսեմն ու հարբած հյուրերը
որորում եյին գլուխները, շատ զգացվողները լաց
եյին լինում ու համբուրվում իրար հետ:

Թիֆլիսից յեկած աղվաճատը, վոր բոլոր հյուրե-
րից տարբերվում եր իր հալստուկով ու պանամա գլու-
խարկով, չեր խմում ու իր հարևաններին զվարճաց-
նում եր քաղաքի նոր անեկդոտներով: Այդ նկատել
եր Թամաղա Ուսեփն ու մի յերկու անգամ զգուշացրել
պատվավոր կենացները չխմելու համար: Թամաղան
նկատել եր, վոր աղվաճատը յերբեմն թափում և

բաժակը, բայց դեռ գապում եր իրեն, վոր չվիրա-
վորի քաղաքացի հյուրին:

Թամազան բաժակը վերցնելով վոսգի կանգնեց
ու առաջարկեց լիքը լցնել բոլոր բաժակները:

— Մենք ապրում ենք մեր վողորմած Թադավորի
չվաքի տակ: Մեր հողերը, վոր ավելանում են, մեր
ապրանքը, վրո շատանում ա, վաճառականները, վոր
խաղաղ առևտուր են անում ու հարստանում են, եզ
բոլորի համար մենք մեր վողորմած Թադավորի ու-
ժին ու ծով խելքին ենք պարտական: Նրան, վոր
Աստված ամենակարող իշխանավոր ա նշանակել յեր-
կրի վրա, ասել ա, վոր բոլորին հավասար աչքով
մտիկ տա—վաճառականին ձեռ բռնի, վոր շատանա-
նրա ողուտները, հողատերերին քոմակ անի, վոր ա-
վելի շատանան նրա հողերը, ու մենք վոր ապրենք՝
հասարակ ժողովուրդն ել ապրած ու ապրած ա: Մեր
վողորմած Թադավորի ներկայացուցիչը մեր սեղա-
նին, ես բոսխյիս մեր կողքին նստած մեր աղբեր
լեռն բեզն ա: Նա մեր Թադավորի նման հալալ ու
վողորմած հավասար նայում ա մեր բոլորին, իբրե
պրիտտով միշտ ոգնության ա գալիս մեզ, վորտեղ
ել լինի: Յեա խմում եմ մեր լեռն՝ բեզի կենացը.
Թող նա մեր գլխից անպակաս լինի, միշտ նրա հետ
ես տեսակ յերջանիկ սեղանների նստած լինենք:

Ձորը Թնդաց բացականչություններից: Թամազա
Ոսեփն իր խոսքը վերջացնելով դուռնան վերցրեց
դուռնաչու ձեռքից ու դնելով քթին կարճրատակած
«կսեց նվագել ռահարիս: Յերբ բոլորը դատարկեցին

բաժակները, Թամազան կարմրած աչքերը վռլորեց աղ-
վակատի վրա:

— Արշակ, Լևոն՝ ինչի կենացը չես խո՞ւմ...

— Աստված և վկա խոնցի, — շփոթված ասաց
աղվակատը:

Բարկացած Թամազան ցատկեց տեղից, պատյա-
նից դուրս քաշեց խանչալը, ձախ ձեռքով վերցրեց
գլինու կիսատ տկճորն ու վաղեց աղվակատի կողմը:
Վախեցած աղվակատը ցատկեց տեղից ու կաղ վոտ-
քով դեռ-դեռ եր վազում, Թադնվում եր սրա-նրա
յետև ու սարսափած կանչում՝

— Բուն ղի տեղը՝ կիսմեմ, բուն ղի տեղը՝ կը-
խըմեմ:

Նա խնդրում եր խանչալը դնել պատյանում,
բայց չեր կարողանում հասկացնել իր միտքը: Ոսե-
փը վերջապես բռնեց նրան, պտուկեցրեց սարալանջին
ու կանչեց՝

— Ձաբռին բերեք...

Աղվակատը վախեցած ձայն չեր հանում և պտ-
կած, անկանոն տարածած վոտքերը, աչքերը պարզած
գեպի յերկինք, սպասում եր թե ի՞նչ պիտի լինի:

Յերբ ձաղարը բերին, Ուսեփը ձաղարը դրեց աղ-
վակատի բերնին ու խանչալի ծայրը դնելով նրա փո-
րին կարդադրեց, վսր տկճորից գլինին շուռ տան ձա-
ղարի մեջ: Բոլորը հիացած Թամազի սրամտու-
թյամբ ու ուրախ կատակով քրքջում էին, իսկ աղ-
վակատը մորթվող անասունի տեսքով մեծ կումերով
կույ եր տալիս ձաղարից հոսող գլինին: Նա յերբեմն
դաղարեցնում եր խմելը չունչ քաշելու համար և

այդ ժամանակ դինին ձագարը լցվելով նրա յեղրերից կախկիթում եր ու հոսում աղվակաաի վզի ու սպիտակ ոճիքի վրայից :

Անսահման գվարճացած այս տեսարանից, հյուրերը նորից սեղան նստեցին, իսկ հարաած ու գինով թրջված աղվակաաը յերկու մարդու ողնությամբ շաղված աչքերով մտալ վրան՝ իրեն հավաքելու :

Թամազան դեռ չէր հասցրել նոր կենաց առաջարկել, յերբ բինայում յերևացին յերեք նոր ձիավորներ : Նրանք իջան ձիերից ու լիքը խուրջինները վար իջեցրին : Դրանցից մեկը Հասան Աղան եր, մոտակա թրքական Դ. գյուղի ամենահարուստ անասնատերը, վորի վոյսարների հոսը 3000 գլխից անցնում եր : Նա հազել եր լեղզու շալից ընտիր չուխա, կապել եր արծաթե խանջալը, գլխին դրել եր բուխարու մորթուց շապանակագուլյն գեղեցիկ փափախ :

Սերգո քյոխվան իսկույն ընդառաջ դնաց Թանկադին հյուրին, համբուրվեց հետը և ուղեկցելով Հասան Աղին՝ նստեցրեց իր և Թամազի արանքում : Թամազան իսկույն առաջարկեց Հասան Աղի կենացն ու ինքը զուռնով տուչ նվագեց նրա կենացի վրա :

Տուչից հետո Հասան Աղան շնորհակալություն հայտնելով վերցրեց բաժակն ու առաջարկեց խմել իր քերվա, հայտնի վաճառական Գրիգոր խաղեյինի կենացը :

— Ինձ կարելի՞ յե մի խոսք,—ասաց Թամազան :

— Կարելի յե, կարելի յե,—ձայնեցին այս ու այն կողմից :

— Ինչքան վոր ես կենացը Թանկադին և Հասան

Այլի համար, ենթան եւ Թանկադին ե ինձ համար, վարովհետեւ Գրիգորն իմ աղքերացուն եւ Բայց Գրիգորի կենացը հասարակ կերպով խմել չենք կարող: Նրա սպաւերը շատ ամանակ եյին սիրում, ամանակը դւանց ոջախի բարեկամն եմ: Գրիգորի պապերին հարգելու համար պետք ե խմենք ե ամանակի կենացը:

Բոլորը հռհռացին: Թամադան վրանի առաջ կապած ամանակը բերեց սեղանի մոտ, լայն բացեց ամանակի բերանն ու մի մեծ քրեղանով դինի լցրեց նրա բերանը: Յերբ ամանակին բաց թողին, նա անորինակ զուռով թողեց սեղանն ու փալանը շուռ տըված փախալ դեպի ձորը:

Սեղանավորները ցնցված եյին այս տեսարանից ու Թամադի սրամտությունից: Նրանք ուրախ քրքրում եյին ու անդուստ ծիծաղից ջրակալել եյին նրանց կարմրատակած՝ դինուց շաղված աչքերը:

Յերբ հյուերըլը քիչ խաղաղվեցին, Սերգո քյոխվին պարելու ցանկություն հայտնեց: Ուսեփն խսուշն ավազ գուռնաչու ձեռքից վերցրեց գուռնան ու սկսեց նվագել այն յեղանակը, վոր սովորաբար պարում եր Սերգո քյոխվին: Սերգո քյոխվին վոտքի կանգնեց, վոտքերից հանեց չստերն ու դյուշական դուլնգդուլն դուլպաները հագին սկսեց պարել կանաչ խոտի վրա:

Նա լայն տարածած թևերը համարյա միշտ անշարժ եր պահում, շատ կամաց չարժիում եր տեղում ու կապույտ աչքերով սեղանավորների գլխի վրայով նայում եր հեռու սարերին ու անտառներին: Նրա

պարի մէջ կար ինչ վոր խաղաղ ինքնադուհության ու
հանգստութիւն: Նրա անշարժ թւերը կարծես
ասում էին, վոր Թափահարելու վոչ մի կարիք չու-
նեն, վորովհետեւ նա արդեն հասել է այն բարձ-
րունքին, վորին ձգտել է: Նրա կապույտ, անշարժ
աչքերը, վոր նայում էին սարերի հեռուն, տիրա-
կան էին, խրոխտ, ասեռ իրենց էին յենթարկել այդ
բարձրունքներն ու սալառնում էին նրանց վրա:
Հասան Աղան եւ վոտքի կանգնելով սկսեց պարել
Սերգո քոթովի հետ:

Յերբ յերկար պարելուց հետո, իրար թւի տա-
կով անցնելով Հասան Աղան ու Սերգո քոթովին համ-
բուրովեցին, սեղանակիցների ցնծությանը սահման
չկար: Սակայն մի րոպեյում ասեռ խամրեց այդ
ցնծությունը, պապանձվեց սեղանը: Սերգո քոթովին
պարը վերջացնելով ցանկացաւ հաղնել չստերը և
չկային նրանք:

— Թուրքերը դողացած կլինեն,—ասաց մեկը:

Այդ բախական եր, վոր վողջ սեղանը վոտքի յել-
ներ ու լեռն Բեգի դիտալորությամբ շարժվեր
դեպի Թուրքերի մոտակա բինան: Նրանք քայլում
էին գուռնայի նվազի տակ, վոմանք նույնիսկ պա-
րում էին: Սերգո քոթովան քայլում եր Հասան աղի
հետ միասին բոքիկ վոտքերով ու նրա նախշուն գուլ-
պաները չալպտուրիկ էին տալիս կանաչ խոտերի ու
դեղին նարգիլների մէջ:

Հալիւ մի տասնյակ աղքատ, մանր վրան-
ներ ծովարկ էին անտառի յեզրին: Նրանց մէջ չկային
բարձր, կլոր դեղեցիկ կարպետներով դարդարված

«չարիտ» վրաններ։ Դապաններից ցած շինած եր «ճե-
ռը»։ Մի քանի կանայք նրա վրա ընկած պտտվում ե-
լին, վորպեսզի փոքրացնեն մալարիայից ուռած իրենց
փայծաղները։

Այդ թուրքական բինան եր։

Ամսթիած թուրք կանայք այդքան մարդ տես-
նելով, խեղույն փաթաթվեցին չարստվների մեջ ու
յերեխաներին չալակած մտան վրանները։ Նրանց
հետևը գնա դատարկ պտտվում եր լվացքի սապոնով
ոծած ճեռը։

Սերգո քյոխվի թափորը կանգնեց բինայի դի-
մաց։ Լևոն քյոխվան ուրյաղնիկների ու ստրածնիկ-
ների հետ առաջացավ դեպի վրանները։

Քիչ հետո ստրածնիկները մի դյուզացու դուրս
բերին վրանից դեմքն ամբողջովին արյունվա, նրա
մեջքին ստրածնիկներից մեկը խփում եր հրացանի
կոթով։ Նրանց հետևից դուրս յեկավ ուրյաղնիկը՝
մի զույգ չատեր ձեռքին։

Սերգո քյոխվինն ե՞լին այդ չատերը թե չե, խեղճ
դյուզացին այդ չատերը գողացել եր, թե՞ իր սոն ո-
րերի չատերն ելին, վոր պահել եր ծալքի տակ, այդ
միևնույնն եր ստրածնիկների ու Լևոն Բեգի համար։

— Բինան քանդել, բոլորը հենց ես բռնեյիս թող
թոչեն, — յերկար։ բեխերն ինքնագոհ վոլորելով կար-
գադրեց Լեվոն բեդը։

Ստրածնիկների ոգնությամբ դյուզացիները վրան
ների ուռերն ելին հանում, թաղիքներն ելին փաթա-
թում ու բարձում ապլերին։ Սալլերն իջնում ելին դե-

պի ձորն ու նրանց հետեւից յերեխաները շալակներին տխուր քայլում եյին թուրք կանայք :

Դիչ հետո, բինայի տեղ մնաց ոջախների հետքերը մի քանի սևացած քարերով, դադաների թախտերի տակ փարթամ աճած սպիտակ խոտերը և ահասուճների աղբը, վոր անհամաչափ ցրված եր վողջ բինայով մեկ :

Ճեռը վոչ վոքի պետք չեր ու մնացել եր բինայի վերին սարալանջին, վորի կողքին չստերը հաղին պարում եր Սերգո քյոխլենն ու ավելի գիւ հնչում եր Ուսեփի դուռնան :

1871. The first of the year was a very dry one, and the
season was very dry.

The first of the year was a very dry one, and the
season was very dry.

The first of the year was a very dry one, and the
season was very dry.

The first of the year was a very dry one, and the
season was very dry.

The first of the year was a very dry one, and the
season was very dry.

The first of the year was a very dry one, and the
season was very dry.

The first of the year was a very dry one, and the
season was very dry.

The first of the year was a very dry one, and the
season was very dry.

The first of the year was a very dry one, and the
season was very dry.

ԲՍԱՆՎԵՑ ՏԱՐԻ ԱՆՑ

Յերկրորդ անգամն եր, վոր մենք գործադուլի ե-
լինք պատրաստվում:

1906 թվի սկստոս ամիսն եր, ամառվա ամենա-
լավ ժամանակը: Որն ել շատ լավ հիշում եմ—ամսի
յերկուսն եր: Եղ որերին մեր քունն ու դադարը կըտ-
րել եր, մտածում էյինք վո՞նց անենք, վոր գործը
հաջող դնա, վոր անպայման հաղթողը մենք լինենք:

Մեղ ղեկավարողը մեքենայական ցեխի մի դար-
բին եր:

Վրացի մի սիրուն ու բոյով տղա յեր նա, վոր
վոչ ահ ուներ, վոչ ել առանց մտածելու մի բան կա-
ներ: Բանվորները՝ հայ լինեյին, թուրք թե ոս—Չե-
լիճեյին, շատ էյին սիրում, նրա խոսքը լսում էյին:
Ով մի դանդաղ ունենար, նրան կասեր, ով սրտումը

մի խորհուրդ ունենար— նրան կպատմեր: Չելի-
ձեն մի սովորութիւն ուներ, վոր բոլոր բան-
վորներէ հետ միշտ առանձին— առանձին կխոսեր,
նրանց տունը կղնար, մի խոսքով ամեն մի բանվորի
մտերիմ, ամենահավատարիմ ընկերն եր դառնել: Ես
եւ մեծ նշանակութիւն ունեցալ, վոր բանվորները
սրտով ու միտքան համաձայնեցին գործադուլին
դուրս դալ:

Ճիշտ է, մի անգամ 1905 թվի դեկտեմբերին դո-
ծադուլ ելինք արել, բայց ելի են ժամանակ հեշտ
չեր բանվորին գործադուլի դուրս բերել: Թե՛ բան-
վորները հիմիկվա չափ դիտակից չեյին, և թե՛ շատ
եր վտանգավոր — գործադուլավորներին բանտար-
կում եյին, Սիրիւր եյին քշում, ով կատկածելի յեր
թվում՝ ձեռաց գործից հեռացնում եյին:

Գործադուլից մի որ առաջ, Չելիձեն մեզ մեկ
մեկ ասաց, վոր դիշերը հալաքվենք գետափը: Ես
ժամանակ զավոդը հո եսնեց չեր: Ես ձորերը սաղ բա
ղեր եյին, մենակ զավոդն եր ու մի քանի տուն:
Մենք մեր ժողովները բաղերումն եյինք անում:

Գիշերը ով չեր աշխատում, կամաց— կամաց,
մեկ—մեկ հալաքվեցինք ճալա: Ծառերի տակ ահա-
դին մարդ եր հալաքվել. շատերը կարծում եյին Չե-
լիձեն մի քանի մարդ ե կանչել և զարմանում եյին,
վոր եղբան բանվորութիւն ե հալաքվել, վոր եղ-
բան մարդ համաձայն ե գործադուլին:

Չելիձեն մանրամասն բացատրում եր, թե յերբ
պիտի գործը թողնել, թե դուդուկը ի՞նչ ձևով կտա,
թե գործը թողնելուց հետո վո՞րտեղ պիտի հալաք-

վել: Բոլորիս արամադրութիւնը շատ բարձր եւրոպրոս եւ հաստատա գիտեցինք, վոր տնայաման կը հաղթենք: Ամեն մեկն եւ, վոր տեսնում եր Չելիձէ-յին, լսում եր նրա համոզված խոսքերը, ավելի յեր սրտապնդվում, ինքն եւ եր նրա նման վողեորությամբ լցվում:

Յերբ ամեն ինչ վորոշված ու պայմանավորված եր, Չելիձէն, ասաց՝

— Բա գուշակն ո՞վ կա...

Մի բոպե սուս կացան: Քիչ հետո մի քանի հոգի ցանկութիւն հայտնեցին: Յես եւ, վոր շատ եյի ու-ղում դորձագուլին տկտիվ մասնակցել՝ դուշոկը տա-լու ցանկութիւն հայտնեցի:

Համաձայնվեցին, վոր յես տամ: Ուրախությանս չափ չկար: Յես ուղում եյի ասել՝

— Տղերք, ինչ եւ լինի յես դուշոկը ժամանակին կտամ, չկասկածեք:

Բայց վոչինչ եւ չասացի:

— Շնքան պիտի տաս, վոր հանքերի գուշակի պատասխանը լսի: Մինչեւ նրանց պատասխանի ձայնը չլսես՝ ցած չես գա, — ասաց Չելիձէն:

— Չմոռանաս հա՛, դավտրակից՝ հետո, ճանա-պարհին ինձ ասում եր Չելիձէն, բացատրում եր թե վոնց հասնեմ դուշոկի մոտ, վոր վախենալու բան չկա, վոր ուրիշ բանվորների ինքը կկանգնեցնի հը-նոցի մոտերքը:

Մյուս որը նախաճաշից հետո, յերբ բանվորներն անցան աշխատանքի յես եւ գնացի իմ դործին: Հնո-ցապանը մի ուս կանգնեց: Նա չգիտեր դործա-

դուլի մասին: Նա մենակ եր այնտեղ և յերբ ինձ նկատեց, ասեց, վոր եղանդ չի կարելի կանգնել:

Յես ասանց նրան ուշադրութիւն դարձնելու, սանդուղքներով սկսեցի բարձրանալ, համա աչքիս պոչով կաշեգործին եյի մօտիկ տալիս: Նա վոր տեսաւ բարձրանում եմ՝ վազեց դեպի ինձ ու փեշերիցս սրկսեց ցած քաշել: Յես փեշիս տակից բեհրուդը դուս քաշեցի ու ասի՝

— Ձեռն չհանես...

Նա յի տեղից չջարժվեց:

Յես դուռնի մօտ եյի: Ուրախութիւնից սիրտս խփում եր: Յես ձեռքս դցեցի դուռնիին ու յերկար տրեռդի նման սկսեցի դուռնիը տալ: Ձեռաց յեկաւ ինժեները. նա չչկլված դեռ-դեռ մօտիկ արաւ, համա մի խոսք ել չասաց ու դնաց: Նրա դնալուն պես յեկաւ պահակներից մեկը. նա նայեց իմ կողմն ու հրացանն ուսից իջեցրեց:

Եդ ժամանակ բանվորներն արդեն հավաքվել էյին. նրանք հարձակվեցին պահակի վրա ու դռնացին՝

— Կորի, կորի ստեղից...

Պահակը փախաւ:

Յես դեռ տեղս կանգնած դուռնիը տալիս եյի...

Վերջապես իմ դուռնիի ձեռնին հանձնեցի դուռնիը պատասխան տվեց... դռնուդուլն այնտեղ ել սկսվեց:

Յես դուռնիը ժամանակին եյի տվել:

Դռնից ավելի եյի ուրախացել ու սիրտս դուռնիի հետ ուժեղ խփում եր:

Ռուչկեն թողի ու իջա: Դուռս յեկա թե չե, բան-

վորենքը շրջապատեցին ինձ, թոցրին վերև ու ճում էյին իրենց ձեռքերին...

Հիացմունքով ու հաիշտակությամբ լցված յերիտասարդ բանվորները լսում են վարպետ Պողոսին, Նրանք բոլորը կոլտնտեսական դաշտերից նոր են հավաքվել դործարան: Ու վարպետ Պողոսի հասարակ անպաճույճ խոսքերով պատմածը Ձեկիձեյի ու հարյուրավոր գործադուլավոր շախտյորների ու պրղընձագործների կատարած աշխատանքի մասին հեքիաթ է թվում խորհրդային իրականության մեջ աճած կոմյերիտականներին:

Վարպետ Պողոսը վերջացնում է իր հուշերը յերիտասարդների հավաքույթում: Մեր լրակիաց վարպետի աչքերը նորից վառվում են յերիտասարդ որերի հրով: Նա հրճվանքով լի ստուգող հայացքով նայում է դահլիճին: Այդ խանդավառ հարյուրավոր յերիտասարդները կարծես իր սուլիչի ահազանդով են հավաքվել այդտեղ: Նրա ահանջին տարիների խորքից դեռ թարմ, հաղթական հնչում է իր ահազանդը: Ու հանքերի հեռուներում աշխատող բանվորների հոգու խորքից նրա ահանջին են հասնում իր սուլիչի արձագանքները:

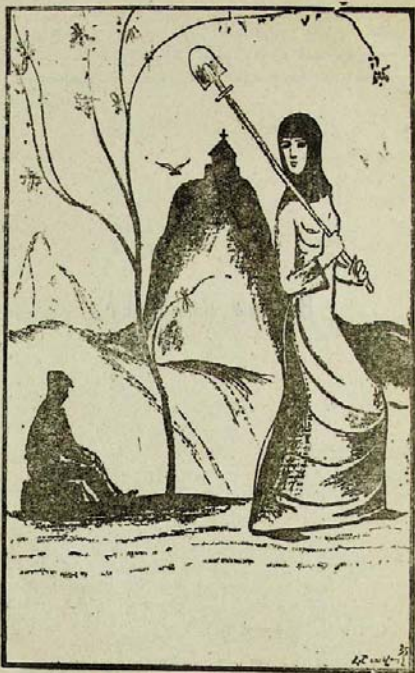
Նա անհուն յերջանկության ժպիտը դեմքին հանդարտորեն իջնում է ամբիոնից:

Տասնյակ յերիտասարդներ անդերից ցատկում են ու ընդառաջ դնում սիրելի վարպետին: Նրանք իրենց ջլուտ թևերին են առնում նրան:

Ու քսան վեց տարի անց, ինչպես սուրբ
դուղճներից իջնելու ուրը, տասնյակ զույգ ձեռքեր
ճոճում են նրան իրենց գլխի վերև, նրա մարտական
ահազանդի ու այսօրվա հերոսական աշխատանքի
համար...

ՅԵՐԵԲ ԿՈՒՅՍԵՐ

Հսկա ժայռը հրվանդանի նման սուր զթով կախ-
 վել ե խոր անդունդի վրա: Զորում բարակ պարանի
 նման վոլորուն ընկած ե սպիտակ, փրփրաբաշ վա-
 կը, վոր դալիս ե հեռու անտառներից ու նարից կու-
 շում թավ անտառների մեջ: Ժայռերի հարթ տարածու-
 թյան վրա լայնանիստ բազմել ե Աղթալայի վանքը.
 նա յել կարծես վախեցած նայում ե իր առաջ բացված
 խոր անդունդին, բայց չի կարողանում յետ քաշվել
 ժայռի պռնկից: Այն կողմից, ուր ժայռն ուղղահա-
 յաց ու անառիկ չե, բարձրացել են հինավուրց բերդի
 պարիսպներն ու նրանց վրա աշտարակներ են կա-
 ույցվել: Այդ աշտարակները հիմա արդեն քանդվել

են և միայն նրանց բեկորները վանքի մուտքի մոտ ավերված, կիսալուսանի նման նայում են ձորին։

Վանքի կողքին ծվարել և հին շենքի մի մնացորդ։ Բակի խորքից փչե ցանկապատը կեռ ուղիյով տանում և դեպի մի դուռ, վորի շրջանակի վրա ծաղկանկար հին փորագրություններ կան։ Դռան կամարի քարերը բաժանվել են իրարից ու արդեն թափվում են։ Այդ դուռը տանում և դեպի վանականների շենքի նախկին մի ընդարձակ սրահը, վորն այժմ տանիք չունենալով վեր և ածվել սքանչելի պարտեզի։ Համախիլ փարթամ, ցածր թփերը կանոնավոր շարքով պարտեզի մուտքից ձգվել են մինչև նրա կենտրոնը։ Նրանց բողբոջները հենց նոր բացվել են ու ցնծաղին փարթամությամբ ժպտում են արևին։ Պարտեզի կենտրոնում չույլ մատղաշ չյուղեր արձակած բարձրացել են թթենիները, բալի գեղեցիկ ծառերն իրենց փայլուն բներով ու խնձորենիները, վորոնց ճյուղերին սպիտակ փուշու թավշյա մի շերտ և բռնել։ Պարտեզի արևահայաց պատերից մեկի վրայով գեպի վեր են բարձրացել պտուտակներն ու բազմաթիվ ճյուղերով խճճվել են, հյուսվել իրար։

Պարտեզում, այնտեղ, վորտեղ կանաչներ չկան, գետինը մաքուր ավելված և, ջրված։ Մառերի սրտվերների տակ նստած են յերեք կին։ Նրանցից մեկը թուջե պղինձը կրակին դրած բանջարեղեններից ինչ-վոր ճաշ և պատրաստում։ Նա դռալը ձեռքին խաղաղ խառնում և ճաշն ու յերբեմն—յերբեմն դուրսը վեր բարձրացնելով նայում և մյուս յերկու կանանց, վորոնք լուռ գլխիկոր նստած են քարերին։ Այդ մի

վարկյան և միայն տւում և նա գլուխը իջեցնելով նորից կամ քանջարեղենի մնացորդն և կտրտում կաթսայի մէջ, կամ մի քանի չոր վիայտի կտոր ավելացնում կրակին:

Յերեք կանանց մէջ նա ամենից յերիտասարդն եւ, 30—32 տարեկան, բարձրահասակ, վայելչակազմ մի կին: Լայն, դեղնցիկ ճակատի տակ աղեղների նման ձգվող հոնքերը, վերեւից պարուրում են նրա կապույտ աչքերը, վրա արդեն կորցրել են իրենց կրակն ու վայլը: Նա գլխին ամուր կապել և ձեռագործ մի շալ ու սև են նրա բոլոր զգեստները: Մյուս յերկու կանայք ել հաղիվ են շարժվում. նրանք գունատ ու պաղ, բաղձաթիվ հագուստների մէջ փաթաթված նստում են արևի տակ ու ծուլորեն, դանդաղ քաշում համրիչի հատիկները: Միայն այդ փակ պարտեզն ու նրանց սև համազգեստներն են հիշեցնում նրանց վանական լինելը:

Նրանցից յուրեքանչյուրն ունի իր առանձին բնակարանը: Հին շենքի ավերակներում, նրա պատուհանների ու դռների մէջ նրանք պատրաստել են իրենց խցիկները: Այդ խցիկներից յերկուսը ցածրում են, իսկ մեկը մի հարկ բարձրում, չինված յերկրորդ հարկի դռներից մեկի մէջ. պարտեզից դեպի տյգ խցիկն և ձգվում մեջքը կորացրած մի բարակ սանդուղք: Այնտեղ բնակվում և կույսերից ամենաավագը, վորն արդեն 36 տարի ապրում և վանական կյանքով: Նրա խցի հարևան պատուհանում դրված են տարբեր ձևի շէր, Թիթեղե ծխնելույզներ, ժանգոտված դույլի մնացորդներ:

Ծառերից մեկի վրա կախված է գեղեցիկ կապույտ մի թխցարան իր մաքուր պղնձե թասով, պատի տակ դրված են թեյաման, կաթսաներ ու տնային այլ կարասիներ:

Յերիտասարդ կույսը վերջին բանջարեղենները լցնելով կաթսայի մեջ, փայտե կափարիչով ծածկեց կաթսայի բերանն ու դուրսն առնելով յերկու ձեռների մեջ լուռ քաշվեց իր խուցը: Յերկու պառաւանքը վշտոտ հայացքով նրան ուղեկցեցին մինչև խցի դուռը և յերբ նրանց հայացքներն իրար հանդիպեցին, առանց ծպտուն հանելու նրանք հասկացան իրար:

— Նորից բռնեց Աննայի գլխացալը,—հաղիվ մրմնջաց ավագ կույսն ու ասես մի բան արած լինելու համար սկսեց ամբացնել դիւխի շորը:

— Այսօր ել չի կարող փորել բանջարանոցը...

— Ե՛խ, ասոված, չմեռանք մենք ել...ով մի տեր ունեւր—դնաց այս վանքից, մենակ մենք մնացինք...: Թե հիվանդանա Աննան ի՞նչ կլինի մեր ճարը:

Ել չխոսեցին պառաւանքը: Նրանք յերկուսն ել մոտեցան ոջախին դրված կաթսային, նստեցին նրա մոտի քարին: Յերբեմն—յերբեմն նրանք մի—մի բարակ ճուղ եյին գցում ոջախի մեջ ու մոլոր հայացքով նայում կրակի թույլ բոցկլտոցին: Նրանց մոտ նստած կատուն անտարբեր շարժում եր պոչը, ցատկում եր այս ու այն կողմ, յեռանդուն ճանկոտում եր հողը կամ ծառերի բներն ու նորից պառաւանքի մոտ գալով լիզում եր իրեն, թաթերն անընդհատ քսում դնչին ու ծուլորեն հորանջում արևի առաջ փակելով աչքերը:

Աննան դուռին առած ձեռքերի մեջ, չենված իր խցի լուսամուտին մտածում եր: Նրա խցիկում մի մարդ հաղիվ կարող եր շարժվել: Լուսամուտի առաջ սարքված եր նրա անկողինը, վոր ծածկված եր չնամալ բայց մաքուր ձեռագործով, մահճակալի տուփը դրված եր փոքրիկ կլոր մի սեղան, անկյունում կախված եր տիրամոր նկարը, իսկ ամբողջ պատը բռնել եր ընդարձակ քարտեզ, վորի վրա գծագրված եր քրիստոնեյության տարածման պատմությունը:

Գլխացավը Աննային մոայլ խոհերի յեր մղում, վորոնք միշտ նրան հուսահատության եյին հասցնում և վոչ մի լուսավոր կետ չեր տեսնում նա իր կյանքում: Արդեն ամեն ինչ վերջացել եր իրենց մոտ, ապտվել եյին վերջին պաշարները: Արդեն դարուն եր դուրսը, բայց ինքն այլևս աշխատել չեր կարողանում հետզհետե ուժեղացող գլխացավից. նա տեսնում եր թե ինչպես աստիճանաբար ուժասպառ և լինում ինքը: Իսկ ի՞նչ կուտեն վաղը պառավները: Միթե՞ ինքը կթողնի վոր սովամահ լինեն նրանք: Չե՞ վոր ինքըն ե նրանց վերջին ուպավենը:

Բայց հանկարծ մտքերը նրա գլխում կտրծես հակառակ ընթացք եյին ստանում, նրանք կտրծես ծառայել լինում ու հարձակվում իր վրա: Նա իրենց խրջերից դուրս տեսնում եր կյանքը: Տեսնում եր, թե ինչպես շրջապատում ամեն ինչ այլ, լայն հունով և ընթանում. ի՞նչն և իրեն խանդարում ընկնել այդ հունի մեջ, ապրել այնպես, ինչպես միլիոնավոր այլ կա-

նայք են ապրում: Չե՞ վոր ինքը վանք և ընկել իբրև վորր յերկտա. նա վանքին նայել և վորպես մի ապաստարան ու աղքատով և կապված յնդել նրա հետ: Ել ի՞նչ գովարություն կա սրովելու այդ մըղձավանջից և ընթացք ու բովանդակություն տալու իր կյանքին:

Իսկ պառամները...

Այս հարցը մյուս կողմից ասես դադառողի, ինչ վոր մի մուկ տեղից սողում եր նրա ուղեղն ու նորից մթաղնում նրա պայծառացող մտքերը: Բայց պարտավոր և նա դեռևս յերկտասարդ իր կյանքը խավարեցնել այդ պառամների համար. վերջապես ի՞նչն և իրեն պարտադրում գրան: Այա դադանի ասես ինքն ել թազցնելով իրենից, նա իր սրտի խորքում տեսնում եր խարայաչ, թիկնավետ մի աղա, վոր զվարթ, տուլելով անցնում եր իր բանջարանոցի մոտով ու քաղցր փստում իրեն: Այդ կարծես պայծառացնում և նրա մտքերը, կարծես հենց այդ և, լաբիրինթի նման խճճված իր մտածումները պայծառանում են, բայց դարձյալ իր մեջ ուժ չի դառնում հեռուն դնալու: Նա դանդաղ բարձրացրեց գլուխը: Դեմը խաղաղ, իրենց չքնաղ պարտեզն եր ու ոջոխի մոտ գլխիկոր նստել եյին յերկու պառամները:

Այս խռիվ մտքերը ցրելու համար նա դուրս յեկավ խցիկից, վերցրեց պատին հենած քաշը, վերցրեց թեյամանն ու համր քայլերն ուղղեց դեպի պարտեզի դուռը: Պառամները լուռ նայեցին նրա հետևից, հառաչեցին ու գլխիկոր մնացին քարերին նստած:

Պայծառ զարնանային առաւելոս եր :

Արեւն իր ճառագայթներով շռայլ վողողել եր լեռներն ու անտառները . ձորում արդեն նա զգացնել եր տալիս իր ուժն ու սաք արեւի տակ թռչկոտում եյին սպիտակ թիթեռները : Փարթամ աճել եյին բաղեղները , մանր թփուտներն արդեն պտտել եյին կանաչով ու նրանց տակից ժպտում եր մանուշակը : Վանքի տակի նեղ արահետով այդ կանաչների միջից քայլում եր Աննան :

Դեռ ձորի վտակին չհասած , ուր սարալանջը թեք վերով կորցնում եր իր ուղղահայաց դիրքը , յերևում եյին լորու մարդերի հետքերը , այստեղ-այնտեղ դեռ ցցված եյին մնացել անցած տարվա բույսերի չորացած ցողունները : Այդ կույսերի բանջարանոցն եր : Աննան հասնելով այդտեղ , թեյամանը դրեց մի ընտվերում ու հողի մի ծայրից սկսեց փորել : Նա փորում եր , բայց ուժեղ գլխացավը չեւ թողնում աշխատել . նրա աչքերը սևանում եյին , հանկարծ կըտրվում եր նրա լոողությունն ու ել չեւ բում թռչունների ուրախ յերգը : Նա այժմ տեսնում եր իր վա նական , անխմատ կյանքի հետևանքները . միշտ յերկու պառաւիների ու կատվի հետ առանձնացած նա այնպեւ եր կտրվել մարդկանցից ու կյանքից , այնպեւ դուրսագրգիւ եր դարձել , վոք վոչ միայն մարդկանց աղմուկը , այլ անգամ թռչունների խրախճանքը , այն ամենը , ուր կյանքի ու յերջանկության նշան կար , ազդում եր նրա ջղերին , նա ավելի լուսկ-

յաց ու մեղադրուող եր դառնում։ Այդ պատճառով ել
նա առանձնացած իր խցիկում միայն ձեռագործ եր
անում, վոր նրան տալիս էյին այդ գյուղի բնակիչ-
ները։

— Աննա, Աննա, ի՞նչ ես մտածում, — ցածրի թը-
պուտներից նրան ձայնեց մի յերիտասարդ աղջիկ ու
վազելով մոտեցավ նրան։

— Բարե Անյուտա, — ստաց նա ու ամուր թա-
փահարեց Աննայի ձեռքերը։

— Բարե աղապնյակս, — սթաղկելով պատասխա-
նեց Աննան։

Դա մի աղջիկ եր թուխ դեմքով, հուսկան ու-
ղիղ գեղեցիկ զթով, վորը նրա դեմքին այնպիսի ար-
տահայտություն եր տալիս՝ թե այս և, պիտի խնդա,
բայց զսպում եր իրեն։ Նա բաց չթողնելով Աննայի
ձեռքը, քնքրորեն շոյում եր և ամստող հայացքով
նայում նրա դեմքին։

— Ախր Աննա, բահով փորելով ու խցում մնա-
լով բան դուքս չի դա։ Մի տես թե դուքսն ի՞նչ և
կատարվում։ Յերեկ այնանդ զբուցում էյին, կոռպե-
րատիվում շատ հավանել են քո աշխատանքները, քեզ
ցանկանում են վերցնել իրենց մոտ, բոլորն էլ գիտեն,
վոր դու հավատացյալ չես։ Յեկ աշխատիր և կտես-
նես, թե հետո ի՞նչ լավ կլինի։

Տարակուսանքով այդ հույն աղջկանն եր նայում
կույսն ու կարծես վռչինչ չեր հասկանում։ Նա մի-
այն տեսնում եր, թե վորքան կյանք կա այդ աղջկա
մեջ ու դեռ վորքան ծարավի յե նա կյանքի. այդ ան-
հուն թախիծով լցրեց նրա սիրտը։ Նրա հոգին լցվեց

բուռն մի զգացմունքով ու չգիտեր նա՝ դա ասելու-
թյան և դեպի այդ յերիտապարդ, կենսութախ աղ-
ջիկը, թե նախանձ։ Բայց դիտեր, վոր այդ ամենը
ներքուստ իր սրտի խորքից հնչող կյանքի կոչն և,
վորի դեմ ստկայն ինքն անգար և։ Հուզմունքից ու ի-
րեն պատած խոր տրտմությունից նա չեր կարողա-
նում խոսել։

— Ձի լինի աղա՛նյակս... հաղիվ շնջաց նա։
Մարդկանց մոտ չեմ կարող։ Այսպես արդեն վարժ-
վել եմ... կապրենք մի կերպ...

Նա ել շխոսեց. վերցրեց բա՛ն ու դանդաղ, դը-
խիկոր փոքում եր պարարտ, խոնավ հողը։

Կարծես ասիտոաց իր արածի համար հույն աղ-
ջիկը. նա զորովանքով լի մի հայացք նետեց Աննայի
վրա ու արահետով բարձրացավ վեր։

Աննան արդեն ուժասպառ եր յեղել, բայց համառ-
որեն շարունակում եր աշխատել։ Նրա չուրջը յե-
ռում եր աշխատանքը։ Քիչ վերը ուրախ հռինդով
աշխատում եր բրեմսերդը, վոր անընդհատ հանքա-
քարով լի վազոններ եր իջեցնում ձորը։ Այնտեղ,
ցածրում, բանվորներն այդ վազոններն իրար ելին
կցում, մարակում ելին ձիերին ու՝ զվարթ սուլոցով
անհետանում դեղեցիկ ձորում։ Աննան յերբեմն յեր-
կար, ակնապիչ նայում եր յերթեկող այդ վազոն-
ներին, ձիերին, վոր պոչերը թափահարելով վազում
ելին վազոնետների առաջից, մարդկանց, վոր այն-
պես անհոգ սուլում ելին ու կարծես վոչինչ չեր հաս-
կանում այդ ամենից։ Այստեղ նա նայում եր վեր ու
տեսնում վանքն ու հին բերդի դորշ պատերը։

Հանկարծ նա ուրախ, ուռաական յերգի թեթե-
յեղանակ բաց հեռու թփերի յետև, վորը քիչ հետո
սուշոցի վերածվեց։ Շանթահարի նման ցնցվեց Ան-
նան.— ուժգին սկսեց բարախել նրա սիրտը։ Հուզ-
մունքից սկսեցին դողալ նրա ձեռքերն ու վոսքերը,
այդ նա յեւ Այդ նա յեւ, հանքերի թիկնավետ բանվո-
րը, խարտյաշ ուռա տղան։ Սիրո՞ւմ եր ինքը նրան
թե չե—այդ չեր հասկանում Աննան, բայց նրա ներ-
կայությունը, այն, վոր նա քնքշությամբ ու սիրով
եր նայում իրեն—անհուն բերկրանքով եր լցնում իր
հոգին։ Նա դգում եր, դիտեր, թե այդ խարտյաշ տը-
ղային հանդիպելուց հետո ինչպե՞ս մի տեսակ փոխվել
եր կյանքը իր աչքում, կարծես քաղցրացել եր վոչ-
ինչ չարժեցող ամայի այդ կյանքը։

Յե՛վ ահա, նա նորից նկատելով իրեն, դալիս և
տեսնելու իրեն, խոսելու իր հետ։ Վորքան քաղցր և,
վորքան լավ և լինել նրա հետ։ Բայց մի ուժ, անհաղ-
թահարելի, ներքին անընկճելի մի ուժ հետ և մղում,
հետ և պահում նրան։ Վորքան քաղցր և նրա հետ
լինելը, բայց նա չի կարող տանել նրա ներկայու-
թյունը, չի կարող տեսնել, թե ինչքան սեր ու դուր-
զուրանք կա նրա հայացքում։ Այդ շատ ոտարոտի յեւ,
անհնարին, այդ չի կարող տանել, ինքը, այդ անսո-
վոր քնքշությունը մոլորեցնում եր նրան։

Այս մտքերն առես ամելի արագացրին նրա սրտի
զարկերն ու մինչ թփերի յետևից ամելի ու ամելի
մոտենում եր սուշոցը, նա շտապ վերցրեց թեյամանը,
բահը դրեց ուսին ու սկսեց բարձրանալ սրահետով
դեպի վանքը։ Յերբ արդեն մոտենում եր սրբիսպնե-

րին, նա կանգնեց. մի անհաղթահարելի ուժ նրան
ասես ստիպում եր հետ նայել: Նա ծանր, ասես ա-
կամայից հայացքն ուղղեց դեպի բանջարանոց: Այն-
տեղ ցածրում, ուր քիչ առաջ ինքը սիւրում եր դե-
տինը, քարի վրա նստել եր յերկտասարդ բանտորն ու
տխուր նայում եր իր յետեից:

Աննան վայրկյանապես թեքեց գլուխն ու կեռ ա-
րահետով շարունակեց բարձրանալ վեր:

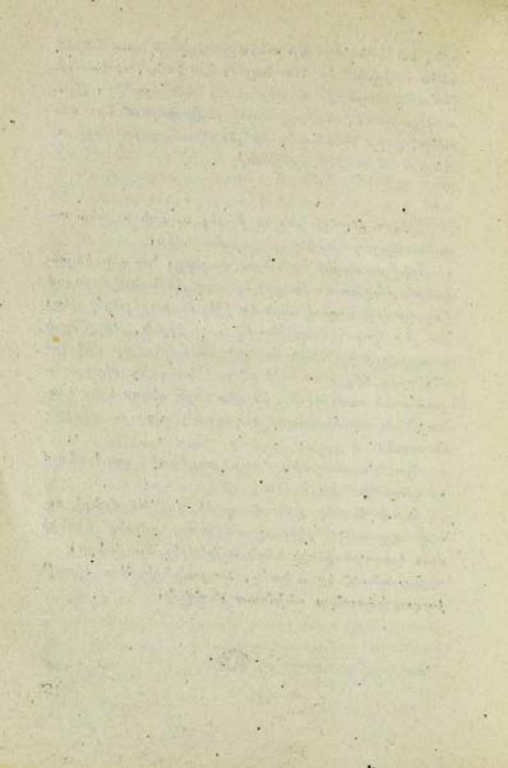
Յրիվ ու մոլար եյին նրա մտքերը: Նա չեր կարո-
ղանում հաստատուն քայլել այդ կածանով, վորով
հաղարարվոր անգամ ձորն եր իջել ու բարձրացել վեր:
Նա չեր կարողանում հաշիվ տալ իրեն, թե ի՞նչ ե
կատարվում իր հետ: Առաջին անգամ նա իր մեջ լը-
սեց սիրո ճիչը. առաջին անգամ նա զգաց սիրո հղո-
րությունն ու այն, թե ինչպես ինքն անդոր ե նրա ա-
ռան: Նա արդեն՝ անդոր եր ամուր, անզուսպ սիրելու
մարդուն:

Նա անհամաչափ, մոլոր քայլերով բարձրանում
եր դեպի վանքը:

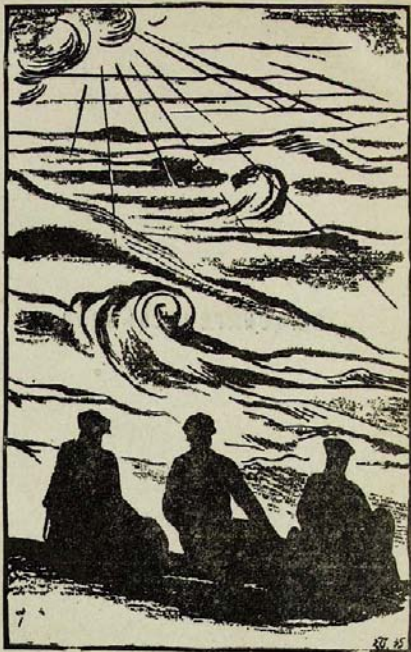
Նրան հետ եր քաշում արդեն վոչ թե վանքի ու-
ժը, այլ այն յերկու պառայները, վորոնց կյանքի
վրա կապարե խաչի նման ծանրացել եր վանքը:

Նա դնում եր այնտեղ, պառայների հետ միասին
խողաղ սպասելու անխմտա մահվան:

ԾՈՎՅԵԶՐՅԱ ՆՈՒՅԶԵՐ

Ծայն անհանգիստ եր:

Անտեսանելի հեռուներից, վոր մշուշում էյին թափանցիկ մի քողով, դեպի մեզ էյին գալիս ծովի կնճիռները: Նրանք մոտենալով ափին ուռչում էյին, վիթխարի սահանքով վեր բարձրանում ու դառնում լայն, հզոր ալիքներ: Հարձակման անդուստ կրքով բռնված ալիքներն որորվելով առաջանում էյին: Նըրանք ափի մոտ բարձրանալով ծովի մակերեսից, փրփրաբաշ ծառա էյին լինում ու ահուելի շառաչուհով զարնվում ափին: Յեւ յերբ ջրերը հեռ էյին քաշվում:

— Վա՛շշ... Նրանց հեռ աղմուկով դեպի ծովն

եյին քաշվում մանր, սահուն քարերը, զարմանելի
թախիծով համակելով վողջ ծովեղերը:

Ծովն այդպես հետ քաշվելով իր ասիներից, կար-
ծես շունչ եր քաշում ու նորից հարձակվում ասիների
վրա:

Յերեխաների ուրախությանը սահման չկար:

Նրանք հանդուգն, չարանճի ընդառաջ եյին
գնում ալիքներին ու յերբ ալիքներն ասին մոտենալով
ծառա եյին լինում, նրանք մի վոսայունով իրենց
ալիքների մեջ եյին նետում: Մի պահ անհե-
տանում եյին յերեխաներն ալիքների փրփրադեղ տա-
րերքի մեջ ու յերբ ջրերը հետ եյին քաշվում, նրանք
վեր եյին յննում թավալված տեղից, յերեսները մաք-
րում եյին ջրից ու աչքերը ճաճաղացնելով սպասում
ալիքների նոր հորձանքի:

Այլադը նահանջում եր ալիքների առաջ:

Ամեն անգամ ալիքները ծովի հատակից խխունջ-
ներ, փնջերով ծովային խոտ ու մանր քարեր եյին
սփ հանում, բարձրացնում եյին ասին ու ալիք-ալիք
նրան աննկատելի հետ մղում:

Մենք նստած ծովափին ուշադիր հետևում եյինք
ալիքների այդ քմահաճ խաղին ու լուռ խորհրդա-
ծում քիչ առաջ ավարտած մեր վեճի մասին:

Վոչ վոք մեզնից չեր խոսում. մենք խուսափում
եյինք իրար հայացքից: Հայացքներս հառած ծովի
հեռուներին, մեզնից յուրաքանչյուրը կարծես իր
հարցերի պատասխանը սպասում եր հուզված ծովի
գոռ ալիքներից, սլոր իրար հետևից զարնվում եյին

ափին՝ մեկը մյուսից մուկեղին, մեկը մյուսից կըր-
քատ...

2

Ահա թե վարտեղից սկիզբ առավ մեր վեճը:

Սաշան կաղամակերպել եր հերթական եջակուրսի-
ան: Մենք բարձրացել եյինք ծովափնյա լեռներից
մեկի կատարն ու տեղավորվել հին բերդի ավերակ-
ների մոտ: Քնքուշ միմոզան թեքվել եր դեպի սա-
րալանջն ու ճապոնական հովանոցի նման խիտ ստվեր
ձգել մեզ վրա: Յեղարը—մեր սանատորիայի բոլորի
կողմից սիրված միակ շունը պառկել եր գետնին,
դուրսը դրել թաթերին ու լեզուն հանած հետև եր:
Նա ճանապարհին խուզարկում եր բոլոր թփերը՝ լոր
բռնելու համար, հետապնդում եր անդամ մորեխնե-
րին, վոր թռչկոտում եյին խոտերի մեջ ու դրանից
հոգնել եր:

Թե քանի՞ յերրորդ տեղամն եր Սաշան բարձրա-
նում այդ ավերակների մոտ՝ դժվար եր ասել: Նրա
դործն այն եր, վոր հիվանդներին ծանոթացներ ըր-
ջակա զգեղարվեստական տեսարաններին— ինչպես
ինքն եր ասում: Համարյա ամեն որ նա դարձուկան
կախում եր ուսից ու հիվանդների մի խումբ տանում
վորեն ուղղությամբ: Հասնելով զգեղարվեստական
տեսարանն—ին Սաշան այդ վայրի մասին պատմում
եր ինչ լսել եր սրանից—նրանից: Այդ ժամանակ շատ
խղճալի կերպարանք եր ստանում Սաշան: Նա մի
տեսակ կծկված, անօրոշ ու կցկաուր պատասխաններ
եր ապրիս իրեն ուղղված հարցերին, անօրոշ չար-

Ժամանակներ անում: Այդ ժամանակ նրա հայացքում
ներողամտության աղերսանք կարելի չէր կարգալ:

Բոլորովին այլ էր Սաշան, յերբ սպառվում էյին
հարցերն ու պետք էր զվարճանալ: Այդ ժամանակ
ասես կերպարանափոխվում էր նա: Թեթևացած,
վճռական շարժումներով նա ձգում էր դարձոնը,
ինքնավստահ, զվարթ տեսք էր ընդունում ու նվազի
տակ կարծես խաղում էյին նրա բոլոր վոսկորները:

Այդ որն էլ յերբ քիչ հանդստացել էյինք, Սաշան
քաշեց դարձոնն ու նրա մատներն արագ խաղացին
դարձոնի սաղափն ստեղների վրա: Թեթև, զվարթ
հորդաց ուռնական ժողովրդական պարի յեղանակը:

Անտոշան խելույն ցաակեց տեղից:—Յերբ հնչում
է դարձոնը՝ Անտոշան չի կարող նստած մնալ: Նա
մի փոքր հարթ տարածություն դառավ ու սկսեց պա-
րել: Հասարակ, անմիտ շարժումներ չէր այդ ան-
պաճույճ պարն Անտոշայի համար—նա ապրում էր
պարով: Հնչող յեղանակի ու իր շարժումների ուրիշ-
մով Անտոշան վոզեկորովարձ սուլում էր ատամների
արանքից: Պարի ընթացքում նրա վոզեկորությունը
հասնում էր իր գագաթնակետին ու նրա շարժումներն
ավելի էյին թեթևանում, ավելի պայծառանում էր
նրա համիտյան ուրախ գեմքը: Նա ուշադիր հետե-
վում էր, թե իր պարն ի՞նչ տպավորություն է դու-
րում այդտեղ յեղողներից յուրաքանչյուրի վրա ա-
ռանձին-առանձին ու ավելի վոզեկորությամբ էր
թռչկոտում նրանց առանց բացառության բոլորի
ծափերի ու խրախուսող հայացքների տակ: Տեսնե-
լով այդ, նա վսրկե ժեստով-ժպիտով կամ գլուխ

տալով վողջուենում եր իրեն ծափահարողներին, կամ ուղղակի աչքով եր անում-այդ իհարկե գլխավորապես կանանց և նրանց, վորոնց վորեւ բան ունեւր ակնարկելու:

Մեր սանատորիայում բոլորը գիտեյին Անտոշային և բոլորը սիրում եյին այդ պարզ շոֆերին: Ակումբում լինեւր, անտառում, թե ծովափին, բոլորը հավաքում եյին Անտոշայի շուրջն ու ուրախ եր անցնում ժամանակը նրա հետ: Ահա թե ինչու, յերբ Անտոշան մեկնեց, մի քանի որ կարծես ամայացավ սանատորիան, —բոլորը նրան եյին հիշում, նրա մասին եյին խոսում հավաքույթներում:

Յերբ Անտոշան վերջացրեց պարն ու նստեց տեղը, հիմանդները խնդրեցին մեկին, վոր ըստ յերեւոյթին արտիստ եր, վորեւ բան արտասանել: Նա մի բոպե մտածելուց հետո, վոր ըստ յերեւոյթին նյութի ընտրություն եր վատարում, սկսեց արտասանել արվեստով գրված մի նովել:

Նա արտասանում եր աչքերը փակ, հենված հին բերդի ճեղքված բեկորին: Նա արտասանում եր առանց շտապելու, ասես սպասելով իրեն-չընկերակցող դաշնամուրի վերջին ակկորդներին: Նրա ձայնը հիացմունքի տենչով ասես փաթաթվում եր չքնաղ այն կնոջ մարմարե պարանոցով, վորի մասին գրված եր նովելը: Ու մերթ ջղային ցնցումներով եր հնչում նրա ձայնը, վոր դողում եր ցասման պոռկումից: Ու այդպես, աչքերը փակ, ճեղքերը խաչած կրծքին, նա կարծես բուռն ցասման մարմնացում լի-

ներ, վորի ձայնը յերբեմն հնչում եր գաժան, օտարու աղդելու չափ խիստ:

Բոլորն առանց ծպտունի հետևում եյին նրա յուրաքանչյուր շարժումին, նրա ձայնի ամեն մի յեկեկիջին: Ու արտասանող արտիստի հետ մեկտեղ նրանց բոլորի դեմքով անցնում եր հիացմունքի մի ժպիտ, վորը սակայն քիչ հետո խամրում եր ցասման ու հիասթափության այն խոր ակոսով: Վոր դժուր եյին ունկնդիրների ճակատին արտիստի ցասումից զաւարվող ձայնի յելեկցները: Նովելլը՝ խստորեն դատապարտում եր կնոջը: Այնտեղ կինը ներկայացվում եր իբրև մի անդա՛հ հրեշ, վորը կարող ե վտանահարել ամեն մի սրբություն, վորն ընդունակ ե սրտախոտության ու ամեն մի կեղծիքի: Այնտեղ կինն իր հանույքի համար սառնարյուն, առանց սոսկումի կարող ե մարդկանց կործանման պատճառ դառնալ: Ու վորքան չքնաղ եր նովելլի հերոսուհին, նա իր դեղեցկության բարձրունքից այնքան արագ դահավիժեց մինչև ստորության ամենախոր անդունդը:

Արտիստը վերջացրեց ընթերցումը, բայց առանց բացելու աչքերը մնաց նույն դիրքով անշարժ կանդնած: Չեր շարժվում նրա դեմքի և վոչ մի մկանունքը: Մի վայրկյան բոլորը քարացել եյին: Լուել եր անդամ Անտոշան: Սալան չեր համարձակվում ձեռք տալ դարձմունին:

Այդքան տպավորիչ ու սոսկալի յեր Նովելլը:

8

Քիչ հետո Նովելլը մտքերի կրճոտ փոխանակության առարկա դարձավ: Շատերը պնդում եյին, վոր

իրաւացի յե նովելլի հեղինակը: Նրանք դռնում եյին, վոր կանայք ընդունակ են ամեն ինչի,—եզոխտ են, խարդախ, վոր հաւատ չի կարելի ընծայել նրանց: Մեզ հետ լեռը բարձրացած կանայք լսել եյին, Նըրանք հանցավորի նման չեյին համարձակվում վորեւրան տան:

Բերդի ավերակների մոտից փոքր խմբերի . բաժանված մենք իջնում եյինք ցած: Ճանապարհին բոլորի խոսակցութեան նյութը նովելլն էր: Մեր սենյակի իմ մյուս յերկու ընկերների— Սեմաշկոյի և Լոդարի հետ միասին մենք դնացինք ծովեզերք: Նրանցից առաջինը Լենինգրադի գործարաններից մեկի մեխանիկն էր, մյուսը նավաստի:

— Յես ճիշտ եմ գտնում—նովելլը՝,—ծովային մանր քարերի մեջ իր տեղը հարմարեցնելով ասաց Սեմաշկոն ու հաստատակամ շարունակեց,—յերեկ էր, վոր դուք ինձ հարց տվիք, թե յես յերիտասարդ մարդ եմ դեռ, բայց ի՞նչու յեմ արդեն յերեք անգամ ամուսնացել: Դա տեղին հարց էր: Բայց այդ հարցումն ել մեղավորը վոչ թե յես եմ, այլ դարձյալ կանայք: Յես թեև յերեք կնոջ հետ եմ ամուսնացել, բայց փաստորեն յերկու կին եմ ունեցել:

— Ահա թե այդ ինչպես յեղավ,—շարունակեց իր պատմութիւնը Սեմաշկոն—իմ առաջին կինը վաղճանվեց շատ վաղ. յես նրան շատ եյի սիրում: Նրա մահից հետո յես ամուսնութեան մասին չեյի մտածում, բայց մեր գործարանի գրասենյակում աշխատող աղջիկներից մեկն ինչ վոր շատ էր յերևում աչքիս, պատվում էր շուրջս: Կամաց—կամաց նա ինձ

դուր յեկալ և մտածեցի հետն ամուսնանալ: Նա ինձ սիրում էր մեծ ջերմությամբ. նրա վերաբերմունքի, ամեն շարժման մեջ, յես տեսնում էյի անսահման սեր և նվիրվածություն: Մենք վորոշեցինք ամուսնանալ: Արդեն վորոշել էյինք ամուսնության որը, յերբ հարսնացուն հայտնեց, վոր ինքը մի թեթեւ հիվանդություն ունի, վորի հետագա բարդացումից խուսափելու համար նպատակահարմար և համարում նախ յուժվել, ապա նոր ամուսնանալ: Նա գնաց հիվանդանոց: Յերեք օր թարմ վարդերի փունջը ձեռքիս գնում էյի հիվանդանոց ու անհամբեր էյի, թե յե՞րբ և ամբարսվելու հարսնացույիս բուժումը:

Յերրորդ օրն էր: Վարդերի փունջը ձեռքիս կանգնած էյի հիվանդանոցի սպասարանում, ուր հանկարծ պատահեցի իմ մի հին բարեկամիս: Մենք յերկար տարիներ իրար չեյինք պատահել: Նրա հագին սպիտակ խալաթ կար—ըստ յերևույթին բժիշկ էր դուրձել: Իրար բարեկեցուց ու անցյալը մի քիչ վեր հիշելուց հետո յես նրան հարց ու փորձ արի հարսնացույիս մասին թե ճանաչում և նրան, ի՞նչ և հիվանդությունը, շու՞տ կալարալի բուժումը, թե վոչ: Ընկերս առանց խոսելու ինձ էր նայում ու խորամանկորեն ժպտում: Յես չգիտեյի, թե ինչու յե նա այդպես ժպտում ու տարակուսանքով նայում էյի ընկերոջս: Նա վերջապես խոսեց, մտերմաբար խփելով ուսիս:

— Չեմանում ես, թե վոչինչից տեղյակ չես,— ի՞նչ էլ անմեղ տեսք ես ընդունել: Վոչինչ չկա, վիճեցում էր արինք, այսօր դուրս կգրենք...

Վարդերը ձեռքս յես մեացել եյի քարացած։ Այլ-
 ևս ամեն ինչ պարզ եր։ Վարդերի գունը հենց այն-
 տեղ դեռին խփեցի ու դուրս յեկա հիվանդանոցից։
 Վիճեցման համար չեր ի հարկե բարկությունս։ Ինձ
 խաբելն եր անսահման վիրավորել իմ ինքնասիրու-
 թյունը։ Յերբ հարսնացուս հիվանդանոցից յեկավ։
 յես նրան հայտնեցի, վոր իր հետ չեմ ամուսնանա։
 Ասացի նաև, վոր յեթե ինքն սկզբից այդ մասին ինձ
 աղնալորեն հայտնեի և չխաբեի, յես զարձայլ կա-
 մուսնանայի իր հետ։ Նա բոլորովին չզարմացավ և
 վռչինչ չառարկեց, միայն խնդրեց, վոր անախոր-
 ժություններից խուսափելու համար, քանի վոր
 նշանակված եր մեր ամուսնության որը՝ հավաքվե-
 յինք քեֆի, իսկ ինքը ասում եր, վոր ինձ հետ վո-
 րեւե կապ չի ունենա։ Յես սիրում եյի նրան և չեյի
 ցանկանում նրան անհարմար վիճակի մեջ դնել, գրա-
 համար համաձայնվեցի նրա առաջարկին։ Նշանակ-
 ված որը մեր հարսանիքը կայացավ, — հավաքվեցինք
 մեր բարեկամներին, մոտ մարդկանց ու մի լավ քեֆ
 արինք։ Հենց այդ զիչեր ել նա դնաց իր տունը ու
 յերբեք ինձ մոտ չեկավ։

Ահա և իմ յերկրորդ այսպես ասած ամուսնու-
 թյունը, — վերջացրեց Սեմաչկոն, — իսկ դուք պնդում
 եք, վոր աղնիվ են կանայք։ Չե՞ վոր յես սիրում եյի
 նրան, չե՞ վոր իմ զգացմունքները դեպի նա վառ ե-
 յին ինչպես իմ ձեռքի թարմ վարդերը, բայց նա այդ
 չքնաղ վարդերը թափեց հիվանդապահ օանխտարնե-
 րի վոաքերի տակ։ Չե՞ վոր նա կարող եր ինձ չխաբել
 և իմ սերն այնքան ուժեղ եր դեպի նա, վոր կարող

եյի անտեսել անցյալում յեղած ամեն ինչը։ Բայց
կնոջ հոգին հենց այն է, վոր խաբի մարդկանց, ան-
սահման տանջանքներ պատճառի միայն, թանափորի
նրանց կյանքը։ Յես անչափ հավանեցի այդ նովելը։
Նա այնքան գեղեցիկ է գրված, վորովհետեւ նրա
հեղինակը շատ խորն է ըմբռնել կնոջ հոգին ու նրա
սրագեղիան։

— Ո՛ր դու իրավացի չես, դու իրավացի չես
Նիկոլայ,— անհամբեր բացականչեց Լուարը, վոր Սե-
մաչկոյի պատմութեան ընթացքում ջղային շարժում-
ներ եր անում, բայց չեր ուզում ընդհատել նրան,—
ա՛խ յեթե իմանայիր թե վորքան ես յխալվում դու։
Դու գիտե՞ս, թե վորքան վեհ ու բարձր է կնոջ հո-
գին, թե նա վորքան բարձր է կանգնած— Դու լսիր
թե ինչ կպատմեմ, հենց ինձ հետ պատահածից։ Յես
յերխասարդ, առողջ, առույդ տղա եյի։ Դեռ նոր
եյի կյանք մանում։ Իմ առաջ խոստմնալից ժպտում
եր ապագան ու յես դվարթ, ուրախ ինձ նետում
եյի դեպի նա։ Մենք ապրում եյինք ծովափնյա մի քա-
ղաքում։ Փոքրիկ եր այդ քաղաքը, բայց գեղեցիկ եր,
նման չեր այն ժամանակիս ռուսական մանր քաղաք-
ներին. այդանդ կյանքն ընթանում եր յուրահատուկ
ձևով։ Այդ ժամանակ յես սիրահարվեցի մի գեղե-
ցիկ, դեռսփթիթ աղջկա վրա։ Նա նուրբ կողմովոն-
քով, բարձրահասակ, կապտաչյա աղջիկ եր. նրա մար-
մարն դեմքին իջնող վոսկե խոպոպներն անսահման
գեղեցիկություն եյին տալիս նրան, նա կարծես քան-
դակած մադոննա լիներ, մի մեծ վարպետի ձեռքով։
Դրա հետ միասին նա փելոք եր և հեռու յեր այդ ժա-

մանակալա աղջիկների մեջ յեղած թեթևամտությունից. նա գեղեցկության հետ մեկանգլ վեհասիրտ եր: Նա ավելի խորն եր սիրում ինձ ու պատրաստ եր ամեն զոհաբերության ինձ համար, ամեն զրկանքի: Իրարով հախչտակված մենք ազատ ժամերն անց եյինք կացնում միասին ու չեյինք նկատում, թե ինչպես ե թռչում ժամանակը. մենք կորչում եյինք, մեր քաղաքի թաղ, հիանալի այգիների մեջ ու յերջանիկ եյինք:

Մի գեղեցիկ մայիսյան յերեկո, տարված բնության գեղեցկությամբ, վերցրինք մի մակուկ ու վորոշեցինք հեռու թիավարել ծովում: Մենք բազմակն հեռացանք ավից ցանկանալով մյուս մակուկներից հեռու լինել: Հրապուրված արծաթե ջրերով, վոր փայլատակում եյին վերջալուստի շողերի տակ, մենք չեյինք նկատել, թե ինչպես մեր մակուկի ունեցած ճեղքվածքով ահագին ջուր եր լցվել նրա մեջ: Մենք ջուրը թափելու համար վոչ մի միջոց չունեյինք. նավակն անխուսափելիորեն պետք ե ընկղմվեր: Յես աշխատում եյի ինձ սառնասիրտ պահել, վորպեսզի նա չզղա վտանգն ու տազնապի մեջ մտածում եյի թե ինչպես փրկեմ նրա կյանքը: Մի վարկյանում հագար կոշմարային խոհեր եյին անցնում գլխով: Յես ղղում եյի, վոր հակառակ ինձ հանդիստ պահելու ջանքերին ինչպես արագ եր բարախում սիրտս: Նա կարծես ասում եր՝ զտես, հիմա քո աչքերի տուփ ջրահեղձ պիտի լինի քո ամենասիրելի եակը, նա վորը վոչինչ չե խնայում քեզ համար, ի՞նչ ես անում նրա կյանքը փրկելու համար:...

Մի սրահ այլևս վռչինչ չեյի մտածում և միայն
կատաղի, ջգածդական շարժումներով ավելի ու ավելի
արագ եյի շարժում թիակները: Նկատում եյի, սա-
կայն թե ինչպես մակույկում հեղհեղտե ավելանում
եր ջուրը: Յես դեռ չեյի վորոշել անելիքս, յերբ հան-
կարծ տեսա, թե ինչպես նա մակույկից իրեն
նետեց ծովը: Այդ կատարվեց մի ակնթարթում, այն-
պես արագ, վոր յես չփոթվեցի ու տեղումս մնացի
քարացած: Նա մի բույն սուզվեց ջրի տակ ու դուրս
դաշով, սկսեց լողալ մակույկին դուզնթաց, յերբեմն
բռնելով մակույկից:

—Դու մենակ ափ կհասնես—մակույկը չի խորտակվի
իսկ յես կլողամ քեզ հետ միասին: Արագ թիավարիր,
մոտենալով մակույկին ասաց նա ու ժպտաց իր թովիչ
ժպիտով, վոր հանդիսս լինեմ յես:

Իմ բոլոր թախանձանքները համողելու նրան, վոր
ինքը դա նավակ, իսկ յես լողամ—իզուր տնցան: Նա
մեծաբար պատասխանեց:

—Դու լողալ չգիտես: Վոչ մի խոսք: Թիավարիր:
Յե՛վ իրոք, այն ժամանակ չնայած ապրում եյինք ծո-
վեղերէին, յես կարգին լողալ չգիտեյի: Մեծ յեղբո-
րես ծովում խեղդվելուց հետո վշտահար մայրս մեզ
թույլ չեք տալիս անգամ ծովեղերք դնալ:

Մենք յերկար այդպես մնացինք ծովում:

Արդեն վտղուց նա լողում եր մակույկի հետ միա-
սին ու յես տեսնում եյի, թե ինչպես սպառվում են
նրա ուժերը. նա թուլանում եր աստիճանաբար, իսկ
մենք դեռ հեռու եյինք մակույկներից ու տփից: Իմ
մակույկն ել համարյա արդեն ջրով լցված նրա ծման

գծավարությամբ եւ ասաջ շարժվում պետք եր ոգնու-
 թյուն կանչել: Յես հետս ունեյի 12 համարի այն յեր-
 կար, անպետք ատրճանակներից, վոր կային ասաջ.
 նրանից յերեք անգամ կրակեցի: Քիչ հետո մենք նկա-
 տեցինք, թե ինչպես դեպի մեզ են գալիս յերկու նա-
 վակներ: Յես թիավարում եյի, ատանց մի վայրկյան
 աչքս հեռացնելու աղջկանից. նա արդեն լողում եր
 ծանր շնչով և յես տեսնում եյի, թե ինչպես թրջված
 շորերը նրան դեպի հատակն են ձգում: Իմ մակուկն
 այլևս ասաջ մզել անհնար եր: Ոգնություն յեկող նա-
 վակներն արագորեն մոտենում եյին. աղջիկն ինձ եր
 նայում ու ժպտում, սակայն անսահման թախիծ կար
 նրա հայացքում: Նրա անվեհեր վոզին արդեն ընկճվել
 եր: Նա արդեն անսահման հոգնած թպրտում եր ու
 չեր կարողանում իրեն պահել ջրի յերեսին: Յես իս-
 կույն ինձ նետեցի ծովը: Այդ նկատելով, նա ճշաց
 այնպիսի մի ճիշով, վորը մինչև հիմա յել յերբ վեր-
 հիշում եմ, փշաքաղվում ե մարմինս:

— Ի՞նչ արիւր, ասաց նա, վերադարձիւր նավա-
 կը... դու կխեղդվես...

Յես մոտեցա նրան ու ուսս մոտեցրի նրա թևին:
 Նա ուժեղ թափահարելով թևը հեռացրեց ինձնից ու
 ընկղմվեց ջրի տակ: Յես նրա յետևից խորատուգվեցի
 ջրի մեջ:

Յերբ ուշքի յեկա, մենք յերկուսով պառկած եյինք
 ծովափին: Փրկող նավակները մեզ կարողացել եյին
 մեծ գծավարությամբ ազատել ու ուշքի բերել: Յերբ
 նա ուշքի յեկավ տեսնելով ինձ չնշաց:

— Ինչ՞ լավ ե...մենք նորից պիտի ապրենք...
յերկուսս ել...

Ապա շնչելով, ավելացրեց:

— Ել աղալիսի հիմարություն չանեա: Ձե՞ վոր
կարող եյիր խեղդվել...

Նորից սկսվեց մեր յերջանիկ կյանքը: Մենք իրար
սիրում եյինք ավելի ամուր, — կյանքում արդեն հա-
մողվել եյինք, վոր մենք փոխադարձաբար պատրաստ
ենք ամեն զոհաբերության: Մենք խոսում եյինք ամու-
սնության մասին:

Վարդ ժամանակ անց, յես հիվանդացա: Հիվան-
դացա ծանր, ակֆուլ: Որերով անդգա պառկած եմ
յեղել հիվանդանոցում: Մի որ ուշքի դալով յես ճա-
նաչեցի նրան: Նա գթության քրոջ խալաթով նստած
եր անկողնին, սառույցի տոպրակը ձեռքին: Պետք եր
տեսնել, թե իմ ուշքի դալու մոմենտին ինչպիսի պայ-
ծառություն կար նրա դեմքին, թե յերջանկությունից
ինչպես եյին փայլում նրա աչքերը: Նա խոնարհվեց
դրկեց դուխս, ցանկացաւ համբուրել ինձ, բայց զըս-
տեց իրեն: Նա հուզված եր: Քիչ հետո նրա խոնավ
աչքերից խոշոր կաթիլներն իջնում եյին դեմքն ի վար
ու շողշողում մարգարիտներն նման:

Այդ յերջանկության արցունքներն եյին:

Նա գիշեր-ցերեկ անքուն, մահճակալիս կողքին
մահվան յերկյուղը սրտում աշխատել եր վորպես
քույր, վորպես սանիտար: Ու արդեն ինձ փրկված
եր տեսնում:

Յես բոլորովին առողջացա, դուրս յեկա հիվան-
դանոցից ու սկսվեց մեր յերջանիկ կյանքը. բայց

յերկար չտենց այդ: Նա ևս հիմանդացալ տիֆով: Յեւ տեղի ունեցալ սոսկալի մի բան, վորի կորստաբերութիւնը յես նոր ևմ միայն զդուս: Զսխտեմ թե ի՞նչ պատահեց ինձ, թե ինչպե՞ս յեղաւ, վոր նրա հիմանդութեան ընթացքում յես վոչ մի անգամ չգնացի նրան տեսնելու: Յես չգնացի տեսնելու նրան, վորը պատրաստ եր ինձ համար խեղդիկ ծովում, վորն ինձ փրկեց ծանր հիմանդութիւնից: Յեւ այդ արեւմտութեան համար յես պատժիկի շատ ծանր ու արդարացի կերպով:

Նա արդեն առողջացել եր, բայց տնից դուրս չեր դալիս. այդ ժամանակ յես գնացի տեսնելու նրան: Նրան դատ այդում կանաչ տաղավարի մեջ. նա գունասալիկ եր, կտրել եր իր դեղեցիկ խոպուներն ու գլխին հագցրել մի սև գլխանոց: Նկատելով ինձ, նա լայն բաց արեց աչքերն ու դարձացած հայացքով նայեց ինձ: Զարմանքի, ծանր հիտոթափութեան ու արհամարանքի թույն կար այդ հայացքում: Յես չհամարձակիկի առաջանալ ու քարացա տեղում:

— Ո՞ւր ես յեկել... ուշ ե արդեն: Այլևս վոչինչ ընդհանուր չկա մեր մեջ, — ասաց նա խստորեն ու ձեռքը մեկնեց դիպի դուռը:

Ապա նա շուտ գալով խոնարհիկ դրքի վրա ու դառն հեկեկաղ: Նա վոչ մի խոռք չուզեց լսել ինձից ու այնուհետև յերբեք չնայեց իմ յերեսին:

Ահա, այսպես անիմաստ վախճան ունեցալ մեր չքնաղ սերը...

Լողարը լսեց: Նա աչքերը կկոցելով նայում եր

ծովի հետուն, կարծես ուզում էր խորատուրվել նրա
ջրերի դուռ ալիքների մեջ:

— Այսպես յերբ նայում եմ ջրերին, — շնչաց
նա, — ինձ թվում է, թե այ, այնպեղից, ուր փա-
րոսի մոտ կանգնած են նավակները, կհանեն նրան
ջրից ու կրերեն ծովափ...

Յես նոր եմ հասկանում, թե ինչ վեհ հոգի ու-
ներ նա, թե յես ինչքան ցածր էյի նրանից: Սխալ
էր աչք նովելլը, սխալվում է և Սեմաշկոն: Կինն ան-
հուն հոգի ունի: Ապա մի փոքր մտածեցեք այս մա-
սին, — յե՞ վոր խեղդախոզ մարդը ձեռքը նույնիսկ
ծղոտին և դցում՝ փրկության հույսով, իսկ նա
տեսնելով իր առաջ բացված ծովի անդունդը, հրեց
իրեն ողնության պարզած իմ ձեռքը, վորպեսզի կեն-
դանի մնամ յես: Վորքան վեհ ու գեղեցիկ է այս
պետք և կնոջ վողու այս վեհությունը վեր հանեն
զրոյները և վող թե անրնդհատ դրեն կանանց խաբ-
դախության մասին...

4

Լողարբ վաղուց վերջացրել էր իր պատմու-
թյունը:

Մեղմից վող վող, նույնիսկ Սեմաշկոն չխնայ
նրանից հետո: Մենք խուսափում էյինք նրա հայաց-
քից: Նա հայացքը հառել էր ծովի հենվից յեկող ա-
լիքներին, կարծես նրանց մեջ տեսնելիս լիներ այն
չքնաղ, հրաշալի աղջկան:

Մովից հյուսիս մեր յատեր կանգնած լի-
սան անտառոտ կատարները պատել էր թանձր մա-

աւիտւոյը, վորը դորշ ու ծանր իջնում եր ցած: Ան-
տառի բացատների մեջ, մուգ կանաչ ֆոնի վրա հաս
ու կենտ հասունացող տրտերն ասես լեռնալանջերին
փոխած վոսկե դորդեր լինեյին:

Յերեկոն իջնում եր լեռների ու ծովի վրա:

Ծովն ամկի մոլեգին եր դաւնում: Ամպերի
թանձր ստվերները սև լաքաների նման հսկայական
տարածութուններով բնկնում եյին ծովի վրա ու
ծովը դաժան, մութ կերպարանք եր ստանում:

Աւալներն իրար յետևից զարնվում եյին ա-
փին-մեկը մյուսից մոլեգին, մեկը մյուսից կըր-
բում...

Ի Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Մուկուշ Քեչիկովի ժառը	7
Բազադ Սուլամանի ալբոմ	17
Ճեղքար Իվանիչի կյանքը	27
Յերկրաբանի հույզերը	30
Դանակ սրող Դուդկովը	60
Շախախորի հորեւյանը	83
Սերգա Քյախի շատերը	103
Քանակն ատրի անց	107
Յերեք կույրեր	115
Մովսէսյա հույզեր	129

Пров. 1940г.

ՀԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0041525

A $\frac{1}{5811}$

Երկ
օրհնակ